

З Ы М Е С Т

Бал.

Цішка Гартны. Сьмерць Гэрмана Васэрмана (<i>апавяданьне</i>)	3
М. Хведаровіч. Па ўсім фронце (<i>верш</i>)	26
Іл. Барашка. Настаўніца (<i>апавяданьне</i>)	29
С. Шушкевіч. Дэманстрацыі, Ад „А“ да „Я“ (<i>вершы</i>)	36
Лявон-Паэгле. Нечаканае спатканьне (<i>апавяданьне</i>)	43
Прыбытак Лад. Марш колектывізацыі (<i>верш</i>)	55
Борыс Мікуліч. Цагельня (<i>апавяданьне</i>)	57
Беліна-Падгаецкі. Забастоўка (<i>аповесць, канец</i>)	76
З. Бандарына. Пер Бязногі (<i>верш</i>)	100
Х. Шынклер. Блэк (<i>апавяданьне</i>)	106

К р ы т ы к а

А. Гурштэйн. Проблема пролетарскае літаратуры	117
Рэзалюцыі сакратарыяту ВоАППа	127
А. Кучар. Памяці Беларускага пролетарскага паэты Паўлюка Труса	132

М а с т а ц т в а

А. Пэўзнэр. Аб творчасці мастака Ю Пэна.	139
--	-----

Б і б л і о г р а ф і я

Ул. Сядура. Р. Мурашка. „Прыгранічны манастыр“	142
Хв. Шынклер. А. Голоўко. „Бур’я“	144
Хв. Шынклер. „Наши достижения“	145
Б. Мікуліч. В. Саянов. „Современные литературные группировки“	146
С. Кунцікі. Т. Кляшторны. „Ветразі“	147

Вокладка работы мастака Б. Малкіна.

ПРОЛЕТАРЫ ЎСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКОЙ АСОЦЫАЦЫІ

■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

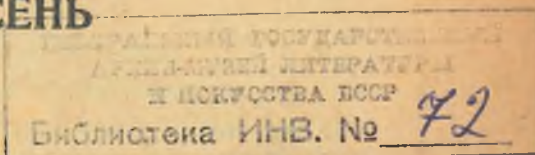
ГОД ВЫДААННЯ ВОСЬМЫ

К Н І Ж К А

ВОСЬМАЯ-ДЗЕВЯТАЯ

ЖНІВЕНЬ-ВЕРАСЕНЬ

МЕНСК ■ ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“ ■ 1930

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 3461—2000 экз.
Галоўлітбел № 2958.

Сьмерць Гэрмана Васэрмана

Гэрман Васэрман выцягнуў апошні глыток кавы і паглядзеў на гадзіннік.

— Маю дзесяць хвілін у загоне... Ага, я не дапісаў лісту...

Ён разгарнуў складанае крэсла і ўзяўся за асадку.

... „Твая краіна вышла на шырокую дарогу соцыялістычнага будаўніцтва. Кожны рабочы, кожны бядняк-селянін маюць акрэсьленае заданьне ў справе вялікай адноўчай працы... Напэрадзе вызначаюцца празрыстыя мэты... Я зайздросчу вам, дарагі Зьмітро, і мучуся бязвольлем апынуцца ў шэрагах вольных рабочых вашага Саюзу... Мая радзіма, ахваленая цівілізаванай, стогне ў цісках капіталістычнае рацыяналізацыі. Тры мільёны беспрацоўных заліваюць сваёю скаргаю векавыя назьбіраньні буржуазнай культуры... Ты-б паглядзеў зараз на нашу сталіцу: нордэн і остэн—заліты сьлязьмі, вэстэн заліваецца віном... Ярмо пляну Юнга абракло на мукі тры пакаленьні нашых рабочых“...

Гэрман падняўся, злажыў крэсла, адсунуўшы яго на вызначанае месца, і вышаў на вуліцу.

На трамвайнай станцыі, дзе ён хутка ачуўся, грамадзілася да сотні чалавек. Павольна рухаючы, трамвай ня мог падабраць людзей, што падыходзілі.

— І тут рацыяналізацыя... Муныцыпалітэт у руках соцыял-дэмакратаў, а толку нікага... А яшчэ заліваюць сябе сябрамі працоўных... Ха-ха-ха! Соцыялістыя!

На Гэрмана паглядзела пара кашачых шэрых вачэй.

У левым стрыфлю драпястае жакеткі мігнулася чорная свасьціка. Гакен-крэйцэр¹⁾. — Граміла...

Гэрман ускочыў на трамвай № 91 і паехаў у горад.

„Ці пасьпею? усумніўся ён, паглядзеўшы на гадзіннік.

Гэрман меў у сваім распараджэньні роўна дзесяць хвілін. Але ён да таго ўмеў іх выкарыстаць, што нізваньня не баяўся спазьніцца.

¹⁾ Усечаныя крыжы фашыстых.

Каральштрассэ, Вагнэрпляц і чорная куфэрковая будыніна фінансамту... На ператоч—Вольфгассэ, гезэльшафтбанк, кіно „Rote Meuse“—і на месцы. Ці ж тут навіна? Дзень-у-дзень, вытапаная дарога... Але хада бяз возіркаў, частым паскораным тэмпам...

Ён паглядзеў на шэры гадзіннік ратгаўскай башты і схаваўся за дубовымі варотамі чорнае будыніны.

Швайцар прывітаў яго знаёмым аднастайным, мэханічным „моен“ і павярнуўся правым плячом наперад...

Абтэйлюнг¹⁾ быў у поўным зборы! Эрыка Мээр стукала па рэмінг-тону, Гэнрых Кульбах вярцеў ручку арытмомэтру, Вільгэльм Эрых Эске падпісваў учарашнія паперы...

Пяты раз убягаў выкліканы з пярэдняе гезэльле²⁾ Отто Шнэлер.

— Гут моен!

— Моені

Гэрман адамкнуў шыфоньерку бюро і выцягнуў штойербух³⁾.

Тоўстыя і тонкія рысы лініяў замігалі ў яго вачу... заскакалі зялёныя і чырвоныя лічбы...

„Марта Бокс... сто дваццаць марак...“

— Можна?

З дзвьярэй выглянула пажылая жанчына. Старая пэлярына на плячох паглыбляла і без таго глыбокую скаргу на худым твары.

— Вам што, пані?—запытаў Гэрман, ужо ведаючы прычыну зьяўленьня жанчыны.

— Я прышла прасіць вас, ці ня можна хоць на месяц адтэрмінаваць узнос штойеру... я праз месяц...

Гэрман яе бачыў учора... Што ёй сказаць...

— Звьярнецеся да гегаймрата⁴⁾ гэр Люд ..

— Вас кліча гэр Людвік да сябе... вас, гэр Васэрман...

— Папрашу вас, гэр Кульбах, займеце гэту паню,—папрасіў Гэрман і выбег з пакою.

За дзвьярыма Гэрман пачуў у баку страшную кольку. Ажно спыніўся на момант і хапіў рукою за балючае месца. На ілбе, вузкім і вострым, бліснулі каплі поту...

„Напэўна гегаймрат казацьме пра маю заяву... Адкажа, паган...“

— Вы да мяне, гэр Васэрман?

Узьнятая, каб саступіць на ніжэйшую сходку, гегаймратава нага апусьцілася на месца.

— Моен, гэр фон гегаймрат. Вы мяне клікалі?

— Прашу зайсьці...

¹⁾ Абтэйлюнг—адзел.

²⁾ Гезэльле—пасыльны.

³⁾ Штойербух—падатковая кніга.

⁴⁾ Гегаймрат—тайны савецнік.

Гегаймрат працягнуў наперад сябе рукі, паказваючы Гэрману дарогу, пасыля апусьціў іх і ўвайшоў у габінэт першым...

— Я вас здавальняю на палову... Добра?.. Болей ніяк нельга... Скарачэньне апарату... Павялічэньне выдаткаў...

Гегаймратавы вочы пранізвалі Гэрманаў твар. Начальнік фінансамту прогса высачыць яго настрой, з якім Гэрман мае выказаць яму—гэр фон Людвіку Гогенпіу—падзяку.

— Філе данке¹⁾, гэр гегаймрат!—адказаў Гэрман і далікатна схіліўся.

Сьледам за гэтым Гэрман вышаў з гегаймратавага пакою і накіраваўся ў свой абтэйлюнг.

Калі ён адчыніў дзьверы, то зразу ~~схвечіў~~, што Вільгэльм Эрых Эске нешта нашэптваў Гэнрыху Кульбаху...

Але Гэрман не звярнуў на гэта ўвагі і сеў за непарушаную штойербух...

Пасьля абедзенага перапынку Гэрман адчуў, што ў яго нутру яшчэ больш неспакойна... Колькі пачасьціліся, і да горла падступілі ўдушлівыя спазмы...

„Мне ня трэба было есьці маргарынавага штульле²⁾!“

Ён хапіўся за бок і сьціснуў зубы...

„Але-ж на масла ўсёроўна ня выстарчыць.

Дваццаць марак падбавіў, а ўсе ўздаражала мо‘ ўтроя“...

Гэрман цішком, каб ніхто ня бачыў, выняў з ісподняе кішэні распачаты ліст і, адгарадзіўшыся рукою ад Эске, пачаў выкладаць складзеныя ў галаве сказы.

„Наша краіна вочавідкі нясецца ў бездань. Ліцамерная, згодніцкая політыка ўраду нямецкіх соцыял-дэмократаў вядзе яе да поўнага разору... Адна надзея на прыход куністычнае рэвалюцыі...“

Дарагі Зьмітро! Я ўспамінаю той час, калі Чырвоная армія набліжалася да Варшавы. З якім нецярпам чакаў я яе ў Бэрліне!.. Ды ці я адзін? Тысячы рабочых зьбіраліся каля вітрын газэтных рэдакцыяў і пражна лавілі кожную вестку з вашай рэспублікі... Я плакаў вашай часовай няўдачы... Прыдзі-б тады Чырвоная армія ў Бэрлін, мы-б даўно ўжо забыліся-б і пра Вэрсаль, і пра Даўэса і пра Юнга... А зараз...

Вільгэльм-Эрых Эске падняўся з месца і закруціў свае вільгэльмаўскія вусікі. Датыркаючы іх ражкоў, яго вострыя ўзрокі перакінуліся на Гэрманаў стол.

— Вы скоры падлічыце недаімкі першага падраёну?

— Я выбачаюся, гэр Эске... Ці не дазволіце мне сёньня пакінуць працу да часу?

¹⁾ Філе данке—многа дзякуй.

²⁾ Штульле—бутэрброд.

— А ў чым справа? Вам цяжка працаваць? Ці вы адвыкаеце ад работы? наводна і з прыкметным хваляваньнем скоромоўна насыпаў шэфабтэйлюнг¹⁾.

Яго шэрыя кашачыя вочы засьвяціліся злымі агеньчыкамі.

Гэрман апусьціў узрокі да стала, абураны тонам начальніка, і пасунуў наперад сябе тоўстую штойербух.

Недапісаны ліст схаваўся пад яе пераплётам, забыты Гэрманам...

Эрыка кінула адбіваць на машынцы і вавёркаю прашмыгнула ў дзьверы. Толькі мільганулі яе крэмавыя панчохі і маркоўна-жоўтая галоўка.

Гэрман сысьцінуў зубы і запоўніў пустую графу ў кнізе.

Але ён адчуваў, што працаваць далей яму ўсёроўна нельга. Ён мусіць зноў зьвярнуцца з просьбаю да шэфа.

Калі Вільгэльм-Эрых адварнуўся да вакна, Гэрман спакойліва ўдвойчы праказаў да яго:

— Гэр Эске, згодзьцеся самі, што я не дарэмна вас непакою... Я літаральна валюся на стол... У маім ваччу лётаюць мухі... Сярэдзіна кроіцца на часткі... Гэр Эске, я завяраю вас, што недапрацованы час я наганю з процантам...

Шэф падняўся з месца, адварнуўся да Эрыкі, што ўбегла з дзьвярэй, і ціха адказаў:

— Гэр Васэрман няхай зьвернецца да гэра гегаймрата... Я без яго не компэтэнтны дазваляць яму датэрміновую адлучку са службы...

— Гэр Эске, дазвольце прасіць вас зьвярнуцца да яго самім...

Праз некалькі хвілін нэрвовага маўчаньня Вільгэльм-Эрых Эске паказна хапіўся за тэлефон, патрымаўся хвіліну другую за трубку і, даючы выгляд, што перадумаў званіць, сказаў да Гэрмана:

— На гэты раз я бяру на сябе адказнасьць... Але ў другім разе я пашлю вас да гэра гегаймрата... Можаче пакідаць абтэйлюнг.

Яхідлівая міна на твары шэфа і яго жорсткія, надменныя сказы прайшлі паміж вушы Гэрмана.

Абвостраныя болі ў баку прытупілі яго ўвагу да ўсяго акаляючага. Гэрман нават забыў злажыць штойербух і зачыніць бюро... Ціхімі няўпэўнымі крокамі, кінуўшы ледзьве пачутую „аўфвідэрзейн“²⁾, ён вышаў з абтэйлюнгу.

— Аўфвідэрзейн!—праказаў Гэрману Отто Шнэллер, адчыняючы яму дзьверы на сходы:—Сёньня будзеце на маніфэстацыі ў Люстгартане?—цішэй запытаў ён удагонкі.

— Ня ведаю... Не змагу, напэўна...

— А наш юнгштурм прыме поўны ўдзел... Мы выедам з карнавальным грузавіком...

¹⁾ Шэфабтэйлюнг—загадчык аддзелу.

²⁾ Ауфвідэрзейн—дасьвіданьня.

Отто не дасказаў і раптам адскочыў ад Гэрмана.

Прыслухоўваючыся да іх гутаркі, з-заду падыходзіў да іх гэр гегаймрат, Людвіг Мээр фон-Гогэнпіу.

Герман збочыў і прапусьціў яго наперад сябе.

Швайцар спрытна падскочыў да дзвярэй і выпусьціў Людвіга Мэера фон Гогэнпіу.

Ахоплены пакорнаю пашанаю да начальства, швайцар, раздумоў-ваючы, неахвотна заварушыўся каля вешалкі, але ў яго не хапіла смеласьці не падаць Герману паліта.

— Бігэ шэн, гэр Васэрман!—праказаў ён і зачыніў за Германам дзверы.

На дварэ Герман Васэрман пачуў сябе крыху ляпей. Вострыя колькі зьмяніліся глухою болью.

Гэта заставіла яго перадумаць іці да трамваю, і ён рашыў прайсьціся да спынкі унтэргрундбану на Кэзестрасэ.

Зьвярнуўшы направа, ён вышаў на гандлёвую Мільхштрассэ.

На вуліцах пачынаўся пасьяабедзены рух. Широкая Мільхштрассэ ня магла ўмясьціць сотняў фраераў, ламавых рамізьнікаў, пасыльных на двух-і трохкалёсных вэльсыпэдах, двух павярховых жоўтых крафтаў, мэрам бы зьвязаных адзін з другім дзсяткаў трамвайных вагонаў.

Усё гэта ціснулася адно да другога, трубіла і шыпела, званіла і траскацела, шаломячы чалавека.

Наперадзе, дзе крыжаваліся вуліцы, на цёмназялёным слупе глядзела зялёнае вока сыгнальнага ліхтару. Яно канцэнтравала на сабе сотні людзкіх узрокаў, гаворачы пра адчыненую дарогу наперад.

Але цесната паслабляла магчымасьці разagnaць рух і вёрткія вэльсыпэдыстыя, пралазячы вузкімі шчылінамі між таксі, упіраліся ў сьцены крафтаў, вазоў, трамваю.

Людзкі натоўп, абাপал вуліцы, панэлямі, нясьціхана пераліваўся ў абудва бакі.

Кепы, капялюхі, цыліндры мігаліся ў Гэрманавым ваччу, як буйныя каплі дажджу.

Гэта тлумная карціна вялікага гораду была яму бясьцікаўна і нават надаедліва. Дзень-у-дзень яна паўтараецца да дробязі, аднака нэрвуючы чалавека, аднака робячы яго бязвольнаю трэскаю на хвалях...

Лавіруючы між лавіны людзей, ён раптам заўважыў мэбэльны магазын і завярнуў у ператоч людзкае плыні.

Якісьці велікан, разagnaўшыся ў хадзе, зьнянацку моцна стукнуў яму цьвёрдым пакункам у плячо.

Герман ажно схіліўся і, каб ня людзі, кінуўся-б на панэль.

Утаймаваная боль ізноў адгукнулася востраю колькаю. Сьціс-
нуўшы зубы, ён падышоў да вакна магазыну і хапіўся рукамі за круг-
лую жоўтую парэнчу.

З сыгнальнага слупа яму ў вочы глядзела чырвонае вока агню.

Паводка таксі, аўтобусаў, рамізьнікаў, трамваяў і два густых
струмені людзей абাপал вуліцы замерлі ў чаканьні.

Але гэта ня сьведчыла, што замёр і ўвесь рух.

У момант, калі па Мільхштрэсэ сьвяціла чырвоным, ператочная
вуліца сыгналавалася зялёным ліхтаром.

І тыя ж, аднакава тлумныя, аднакава густыя і віруючыя стру-
мені людзей і машын пераходзілі Мільхштрэсэ.

Гэрман раптам успомніў свайго далёкага таварыша і падумаў
сабе:

„Зьмітро любіў гэту бязглуздную нашу таўкатню, гэта шалом-
нае віраваньне тысячнага натоўпу... Бліскучую, коўзкую сцэмантова-
насьць вуліц... Бляск ліхтароў і ігру рэкліамных эфэктаў..

А ці думаў, Зьмітро, што ўсё гэта знадворнае, бутафорнае слу-
жыць політурай, пад якою схаваны глыбокія трагэдыі галоднае сталіцы.
Рабочы Нойкельн, бецыркі¹⁾ Шлезішбангофа, Моабітштрэсэ, гэты раён
беднаты, галечы зусім недатычны... Шкода, вельмі і шкода, што я не
павадзіў яго па ваколіцах паўгалоднага нордэну, па вузкіх вуліцах
цёмнага і бруднага эстэну... Тады-б ён вынес зусім іншае ўражаньне
ад нашае „культурнае“ гугенбэргаўскае і вэстарпаўскае вотчыны...
Зьмітро...“

Яго кранула чыясьці рука.

Гэрман нэрвова ўздрыгнуў і паглядзеў направа.

Каля яго стаяла Вераніка Штраль.

— Што з табою, Гэрман? Ты бледны, як сьмерць і ледзьве стаіш...
На тваім твары адбітак нейкае мукі—... з мацярынаю спагадаю ў голасе
запытала Вераніка.

— Хварэю, мілая... Напэўна апэрацыя няўдалася. Унутры мэрам
бы нешта разрываецца... Сёньня раніцаю ня ўтрымаўся і зьвеў штудле
з маргарынам. Маргарын, напэўна... Ну дзе-ж нашаму брату выста-
чыш на масла... тры маркі фунт—гэта толькі майму гегаймрату па
кішэні.

— Чаго-ж ты стаіш пры вакне? Можна цябе адвезьці да хаты?—
клапацілася Вераніка.

Гэрман выдавіў на твары абыякавую ўхмылку і адказаў:

— Дзякую, мілая... Мне ўжо крыху ляпей. Я прайду да „У“²⁾ і
адтуль паеду.

— Ну, ты ж...

¹⁾ Бецыркі—раёны

²⁾ Літарам „У“ адзначаюцца станцыі падземкі.

— Пачакай, Вераніка... Глядзі, во,—перабіў Гэрман, тыкаючы пальцам у вакно.

Дзяўчына падалася да шырокага, бліскачага палатна шау-фэнстэр¹⁾).

— Вунь там... паглядзі, надзвычай практычная рэч—фотэль... канапа і ложка у аднэй рэчы. Сапраўды, мудра і эканомна. Набыўшы, можна будзе зьмяніць мой пакой на меншы і гэтым нагнаць месячную эканомію...

Дзяўчына завідліва паглядзела на паказаны ў вакне прадмет і спагадліва адказала:

— Гэта эканомія не для нас; яна дзеля таго, хто можа купіць масла, а мы...

Гутарачы з Веранікай, Гэрман не заўважыў таварышку, якая яе чакала. І калі ён намерыўся адказаць на апошні сказ, тая падышла да Веранікі і падагнала яе пасьпяшаць...

— Будзь знаёма — парэкамэндавала таварышку Вераніка.

Але знаёмства абмежавалася маўклівым поціскам рукі. Гэрман незаўважліва прпусьціў узрокам досыць цікавую стройную чорнавокую баварку.

— Куды вы сьпяшаецеся?

— На абед, а там на дэманстрацыю...

Пасьпяшай, Гэрман, на кватэру, ты вельмі страшна выглядзіш...

Дзяўчаты разьвіталіся з Гэрманам і зьніклі ў бурлівай паводцы людзей.

Гэрман прайшоў квартал і спыніўся на рагу вядомай Эгэрштрассэ. Чырвоная вока сыгнальнай ліхтарні не дазваляла пераходзіць вуліцу. Ён абярнуўся і паглядзеў у бок замігаўшых рознакалёрных агнёў. Уся вуліца трапятала ў іх, як у галёне. Рознастайныя надпісы, сьветлавая фігуры і электрычныя паведамленьні мітусіліся ў яскравай бліскучасьці. Шэры змрок туліўся па куткох і за дубовымі варотамі двароў. На вуліцы зіяла празрыстае сьвятло, манлівае, завабнае, дурманнае... Выразнымі абрысамі тупалі сылуэты жанчын і падазронах мужчын. Яны прагліва ганяліся ўзрокамі і нахабнымі сказами за кожным праходжым.

Пад яскравым бляскам рэклям хаваліся адкрытыя вяртэпы распусьты. У сярэдзіне гораду, аслаўленага мяшчанскаю добрачыннасьцю, яны выяўлялі сабою прыклады буржуазнае, заняпаднае культуры... Утомленыя ад перасычэньня жыцьцём гандляры, пралазы-шыберы, мяшчанскае балота, жулікі і сугэнёры—накіроўваліся сюды з усіх канцоў чатырохмільённае сталіцы. На цёмным фоне вялічэзнага безрабоўцы, на спрутлівых сотках рэпарацыйных плянаў, пад воклічы

¹⁾ Шауфэнстэр—вокенная вітрына.

разыюшанай гакенкрэйцараўшчыны Эгэрштрассэ весялілася п'янымі джазбанднымі і шансонэтнымі прыпеўкамі і рознастайнымі вычварствамі распусьты.

„Вось яскравы прыклад росквіту буржуазнае дзяржавы ў руках соцыял-фашыстаўскага ўраду,“ яхідна праказаў Гэрман і паплыў у густым натоўпе ў бок зялёнае ліхтарні.

Праз некалькі хвілін ён спускаўся па сходах на станцыю унтэр-грудбану. Сьветлая перакінутая ўгору канцамі дуга літары „У“ мігнула ў яго ваччу і асталася на паверхні зямлі.

Гэрман не пасьпеў купіць білету, як засьпегы на станцыі цягнік рушыў з месца. Ён вылаяўся, што давядзецца прастаяць лішніх пяць хвілін, і падышоў да кіёску. Пярэсты букэт часопісных вокладак замігаў у яго ваччу бульварнымі малюнкамі.. Але з-пад зялёнага поля „Юнггезэлле“, „Ды-Вохе“, „Дагэйм“ выглядалі роўныя выразныя літары А. І. З. Ён прыглядзеўся і накіраваў руку ў кішэню за пфэнінгам.

Загудзеўшы поезд адцягнуў яго ад кіёску. Гэрман на момант спыніўся на кідкіх у вочы рэклямах, прымацаваных у кафэльную сыцяну станцыі, пасля людзкі натоўп піхнуў яго ў вагон поезду.

Падымаючыся да сябе, на чацьвёрты паверх, Гэрман на ўсходах напаткаў гаспадыню кватэры. Жанчына спускалася з вязанаю карзінкаю, завучы кудлатага жоўтага молса.

— А, гэр Васэрман! Адну хвіліну, я спушчуся ў краму і хутка дам вам абедасьць...

Гэрман моцна соп, і па яго твару бегала балючая ўтома.

Ён паўшэптаў адказаў гаспадыні:

— Данке¹⁾, фрау²⁾ Гепнэр!

— Што з вамі, Гэрман?

— Хварэю, фрау.

— Бедны, вы бы...

На вуліцы пачулася рэвалюцыйнае п'яняньне і моцныя гукі:

„Нідэр! Нідэр!“. — „Гох! Гох!“.

Гэрман паглядзеў у вакно на сходах.

Два поўных людзьмі грузавікі прамчаліся ў бок Бель Аліанц-штрассэ. Мільганула да дзесяці чырвоных сыцягаў.

„Ах, гэта ж ў нядзелю выбары ў муніцыпалітэт“...

Калі ён ачуўся пры дзьверах у кватэру, паштовая скрынка паглядзела на яго шмакам друкаваных адозваў.

Гэрман апаражніў скрынку і разабраў надрукаваныя лісты...

Добры дзесятак розных партыяў ня кідалі надзеі атрымаць для сябе Гэрманаў голас. Але ўсе яны, за выключэньнем КПН, абмыяліся.

¹⁾ Данке — дзякуй.

²⁾ Фрау — паня.

Гэрман з агідай скамячэй пак адозваў і кінуў іх у прыдзьверны кашэль. Нянавісныя яму, фальшывыя лямантацыі СПН¹⁾, ДПН²⁾, ННП³⁾ і ПЦ⁴⁾ абуралі яго да злосьці. У Гэрманавых руках засталіся толькі дзьве проклямацыі КПН⁵⁾.

Вайшоўшы ў пакой, Гэрман засьвяціў электрыку, не распранаючыся прысеў на крэсьле і прагледзеў адозвы.

„Так, я перакананы ў тое, што толькі адна камуністычная партыя выведзе працаўніка з яго цяперашняга стану. Усе іншыя партыі, незалежна ад іх адценьняў, роўна мазаны прадажніцкім мірам...“

І перад ім ізноў паўстаў вобраз сябры:

„Праўду ты казаў, Зьмітро... Мне і дагэтуль чуюцца твае завяральныя словы ў перамогу камунізму. Нямецчыне адзінае выйсьце— гэта ў соцыяльнай рэвалюцыі, у дыктатуры пролетарыяту. Іначай яна будзе булдыхацца прадзіраўленым вядром у бруднай лужы нацыянал-фашыстаўскага рэжыму... Я зайздросчу табе, калі ўспамінаю, як ты разрываешся на часткі ў разгойданай чыннасьці соцыялістычнага будаўніцтва свае краіны. А я тут?... Я тут мушу сядзець і пакорліва выпрашваць у надменных фонаў нячэмных падачак у выглядзе справядлівае аплаты працы. І калі чалавек...“ Гэрман раптам успомніў пра недапісаны сябру ліст і падняўся з месца. Яго скаланула ня то ўкора ня то сполах. Ён схопіўся за голаў.

„Гэта-ж я забыў ліст у абтэйлюнг!... Так... Забыў... Гэта сабака ныйначай яго прачытае.. Ах, што я зрабіў... Як я мог забыць яго на стале?...“

Ён нэрвова абмацваў кішэні, паціскаў плячыма і спраўляўся ў портфэлі. Пасьля пачаў разьдзявацца.

Думкі лыгаліся ў несастойныя пляны і намеры наконт забытага ліста і магчымае быць няпрыемнасьці...

Але безнадзейнасьць паправіць справу крыху ўтаймоўвала яго неспакой...

Стук гаспадыні на некі час зусім адцягнуў Гэрманаву ўвагу ад выпадку з лістом.

— Выбачайце, што я запазьнілася з абедам.

— Нічога, нічога. Што вы, фрау Гэпнэр. Я зусім не хачу есьці.

— Сёньня вельмі ўдачлівы абед, папрабуйце. Такі моцны бульён.. Цёплы і тлусты... Вам карысна на балючы живот. Выпіце кубак, гэр Васэрман.

Фрау Гэпнэр з гэтым пакінула Гэрмана.

1) СПН—соцыял-дэмократычная партыя Нямецчыны.

2) ДПН—дэмократычная партыя Нямецчыны.

3) ННП—нямецкая нацыянальная партыя.

4) ПЦ—партыя цэнтру.

5) КПН—камуністычная партыя Нямецчыны.

Ён падышоў да маленькага круглага століка, паглядзеў на паданую яду і зноў задумаўся пра ліст. Есці не хацелася. Гэрман баяўся, каб, паеўшы, не раскапрызіць балючага нутра. Аднак, праз некалькі хвілін яму здалося, што пад ложкачкаю пачынае казытаць.

Тады Гэрман узяў кубак з бульёнам, пасмакаваў губою і, па-трошку сёрбаючы, апаражніў увесь...

Другое ўжо не спакушала, і ён адышоў да канапкі.

Прылёгшы, ён на момант уздрамнуў, утомлены больлю і думкамі пра забыты ў абтэйлюнгу ліст.

Але ўзмоцненая боль хутка разагнала Гэрманаў сон. Яна заглушыла сабою і прыкрасьць з лістом. Ён ня мог знайсці сабе месца, варочаючыся і зацяжна войкаючы.

У яго нутры мэрам бы нешта адрывалася і падала ў ніжнюю частку жывата, ціснуцы на ныркі. Вострыя рэзі кроілі на часткі сэрца і адбіваліся калючымі стрэламі ў правай палове галавы.

Гэрману прыстаўлялася шырокая белая камора апэрацыйнага пакою ў бальніцы Шарытэ. Мігаў абраз барадатага, бясчуйнага хірурга Тыфлянда і спачувальных пары сясцёр...

Увесь жах перадопэрацыйнага чакання...

Гэта было ў другі раз, спусьціўшы тры гады пасля страшнае апэрацыі ў правым вуху.

Няўжо перанесеныя ім мукі не аплацяць яго надзей?

Жахлівая думка пра няўдачу апэрацыі ў кішках адгукнулася востраю больлю ў левым паху.

Ён губляў апошнюю спадзяванку на поўнае выздараўленьне і дапушчаў розныя нядобрыя думкі...

Раптам выразны, адзначаны плян замахаў на жыцьцё ўсміхнуўся Гэрману салодкасьцю выбаўленьня ад пякельнай болі, і нейкім цудоўным чынам перадаў яго сцесе і ўздому.

— Гэрман, а Гэрман, ты сьпіш?.. Можа, табе доктара выклікаць? То казала Ізольда, Гэрманавя сястра, затрыможана гледзячы брату ў падзёрганы мукамі твар.

— Яна ўвайшла ў пакой незазначанай Гэрманам, нясучы яму весткі пра арышт Мікалая Альтмана і жадаючы пачуць яго думкі пра сваё рашэньне выйсці замуж за доктара Мічэка.

Угледзеўшы Гэрмана ляжачым на канапе, Ізольда скмеціла, у чым справа, і кінулася будзіць брата.

Яна будзіла з натужнай асьцярожлівасьцю, шкадуючы яго трывожыць, і ажно ўзнялася на крэсьле, калі Гэрман адплюшчыў вочы ды заўважыў яе прысутнасьць.

— Ізольда, гэта ты? Маеш навіны?

— Так, маю... але, вось ты, браце, ня можаш нічым добрым пахваліцца.

Чуць прыкметная ўхмылка каўзанула па сухіх Гэрманавых губах.

— Думаў... што-а... канец-эц... прышоў-а... як узяло—дык і жывот і галава—выказаць цяжка...

— Ну, а цяпер?

— Крыху лягчэй... Але я ўпэўнены, што апэрацыя не ўдалася...
Болей...

— Што?!

— Чарговае апэрацыі я не перажыву, ды не пайду на яе...

— Кінь, Герман. Можа сённяшні прыступ выпадковы... А можа табе доктара пазваць?..

— Будзе, Ізольда, клапаціцца пра мяне... Я адчуваю сябе лепш. Кажы, што ў цябе новага... Як твае справы з гэтым Мічэкам?

Ізольда памаўчала.

— Кажы...

— Запіс мы адлажылі яшчэ на два тыдні... Ну, вось, арыштавалі Мікалая Альтмана...

— Калі?—нэрвова павярнуўся на канапе Герман,—і завошта?

— Мікалай кідаўся каменнямі ў паліцэйскіх... На маім вачу яго схавалі... Толькі што...

— Была сутычка?

— Груны стралялі ў камуністычную маніфэстацыю.

— Сабакі!.. Крылавая сабакі!.. Няўжо буржуазія спадзяецца гэтым спыніць надыход соцыяльнае рэвалюцыі?

Бачачы павышальную раздражняльнасць Германа, Ізольда перапыніла гутарку і ўзялася праглядаць перадвыбарныя адозвы камуністычнай партыі.

Прачакаўшы хвілін пяць, Герман аднавіў размову:

— Ведаеш, Ізольда... у мяне трапіўся прыкры выпадак...

— Які?

Ізольда спалохана павярнулася да брата.

— Пісаў свайму сябру ў СССР ліст... І калі хапіла боль—я забыў яго прыняць з сталу... Шэф, напэўна, прачытае, і тады...

— Што ж ты пісаў у лісьце?—захвалявалася Ізольда...

— Пісаў... Гэты фашыст да ўсяго прыдзярэцца... Тым болей, што ён на мяне даўно мае вока...

— Ах, Герман, які ты нядбайны...

— Папрашу цябе, Ізольда, ці не наведала-б ты заўтра фінансамт і не апытала-б... машыністку ці Отта, пасыльнага.

— Ты думаеш, трэба гэта?

— На кожны выпадак...

— Ах, ах... няхай бы ты...

— А якраз сёння гегаймрат фон-Гогенпіу мне паведаміў пра надбаўку дваццаці марак у месяц...

Вось бачыш... Герман... які ты неасьцярожлівы.

Пакідаючы Гэрмана, Ізольда папрасіла фрау Гэпнэр пасачыць за хворым. Дабрадушная і спагадлівая гаспадыня з ахвотай узяла на сябе гэты абавязак.

І на працягу ночы яна некалькі разоў прачыньвала дзверч ў Гэрманаў пакой; услухоўваючыся... Але Гэрман, скоро пакінула яго сястра, сущешыўся і амаль ня праз усю ноч спакойліва спаў. Новы прыступ хапіў яго ўжо а восьмай гадзіне раніцы, калі гаспадыня пастукала з кавай.

— Можа ў вас, гнэдыге ¹⁾ фрау, знойдзеца каліва морфія?

— Вам ізноў ня добра, гэр Васэрман?.. Што за прымха... А ноч вы так добра спалі... Я даглядала і думала...

— Дзякую вельмі!.. Зараз боль цішэй учарайшага, але ўсё-ж яшчэ моцная...

Фрау Гэпнэр зьбегала да сябе і прынесла Гэрману морфі. Ён прыняў яго і скоро супакойўся...

Гадзін праз дзвё, калі сонца падарыла яго пакой вузкім касьнічком праменю, лёгшага на круглы столік, Гэрман прыўстаў і са смакам выпіў халодную гаркаватую каву...

Яму хацелася яшчэ чаго выпіць, але клікаць гаспадыню з-за гэтага ён палічыў залішнім...

Не пакідаўшая рупасьць пра ліст заставіла яго перанесьціся думкамі на месца службы, наведць Ізольду і выявіць перад сабою агіднае аблічча шэфабтэйлюнга Эске.

„Сапраўды, і трэба-ж было здарыцца так..“

Гэты свой сказ Гэрман правёў упічлівым кіўком галавы, але адчуў, што зараз ужо выпадак з лістом яго меней непакойць...

„Ну, а калі ды гэтая зараза прачытае.. Калі нават ён давядзе да ведама гегаймрата, а той захоча... пляваць на ўсё..“

Да яго пастукалі. Стук быў раптоўны, як з зямлі, бо папярэдняе яму размовы Гэрман не дачуў.

— Вайдзеце, прашу вас!

Яшчэ з-за парогу Отто пачаў цішком казаць:

— Моен, гэр Васэрман... Геноссэ²⁾, вы ўчора забыліся на сваім бюро недапісаны ліст...

Гэрман прыўстаў і зарадавана паглядзеў на Отто.

— Моен, геноссэ!.. Многа дзякую... І вы яго знайшлі на маім бюро, кажаце?.. Вельмі ўдзячан вам...

Отто падаў Гэрману заклеены конвэрцік і павярнуў да выхаду. Але, адступіўшы пару крокаў, хлопец хапіўся рукою за лоб і стаў... Пасьля павярнуў голаў да Гэрмана, які адпячатваў конвэрт і, ня гледзячы на яго, сказаў:

¹⁾ Гнэдыге—міласьцівая.

²⁾ Геноссэ—таварыш.

— Геноссэ Васэрман... Ну, гэты ліст, мне думаецца, гэр Эске праглядзеў...

— Што, вы? Чаму так думаеце?—менш з неспакоем, а больш з цікавасьцю запытаў Гэрман...

— Я падслухаў, як ён нешта перасказваў Гэнрыху... Некалькі раз успамінаў Саветуніён... ¹⁾

— Вы нашлі яго зразу пасля майго ўходу?— пайнфармаваўся Гэрман...

— Я падглядзеў яго пры ўборцы, гэр Васэрман... У абтэйлюнгу аставалася адна фройлейн²⁾ Эрыка... І я перш хацеў яе спытаць, а пасля думаю... ці варта...

— А было-б добра, геноссэ Отто... Можавы зрабілі гэта, калі ласка, сёння... І калі туды зайдзе мая сястра...

— Добра... я запытаю фройлейн Эрыку... Ауфвідэрзейн, геноссэ Васэрман!.. Папраўляйцеся хутчэй...

Отто матнуў беляваю галавою і цішком вышаў з Гэрманавага пакою...

Гэрман ня чуў ні стука дзвярэй, ні справоднае Отто гутаркі, гаспадыні. Ён зацяжна, упёрыўшыся вачыма ў вярховы лісток паперы, перачытваў накіданыя на яго думкі ў выглядзе пісьма да свайго таварыша ў далёкай UdSSR.

Адвячоркам, крыху раней учарайшай пары, да Гэрмана прышла Ізольда.

— Не папраўляешся?

— Абедаў сёння і са смакам... Хоць раніцаю збаўляўся морфіем... Дзякуй ёй, фрау Гэпнэр...

— Я прасіла яе паглядзець за табою...

— Дзякуй, Ізольда... Я столькі табе, сястра, раблю клопату сваім існаваньнем, замест таго, каб...

— Гэрман, ты мяне крыўдзіш... Што табе прышло ў голаў?..

Сястрын тон пацягнуў за сабою дзесяціхвілінную маўчанку...

Яе знарушыў Гэрман.

— Мой ліст апынуўся ў мяне...

— Што ты кажаш?

— Пасыльны Отто прынёс...

— А я заходзіла, пытала якогасьці мужчыну, але той толькі яхідна ўсьміхнуўся і адмахнуўся рукамі.. Для далікатнасьці апытаў машыністку і выбег за дзверы, каб пазваць пасыльнага... Ды таго не знайшоў... Я баюся, Гэрман, каб яны толькі ня чыталі...

— Гэта бязумоўна... Прачыталі і скопіявалі...

— Няўжо можа тое быць?

¹⁾ Саветуніён—Савецкі саюз.

²⁾ Фройлейн—барышня.

— Якая ты, Ізольда, наіўная...

— Тады будзе дрэнна, братка...

— Усё-ж, на, вось, гэты адказы ліст і вышлі яго, прашу цябе. Ізольда, мэрам бы баючыся, узяла з Гэрманавых рук пісьмо, тут жа запакавала яго ў конверт і апусьціла ў рэдыкюль...

— Ці варта пасылаць, калі ты ў ім краташ каразьлівых пытаньняў?

— Пляваць на ўсё: і на шэфабтэйлюнг, і на гегаймрата, і на ўсіх, хто зараз плодзіць гэту каросту на целе змучанае краіны...

Ізольда здзіўленымі ўзрокамі глядзела на заліты абурэньнем твар Гэрмана і толькі магла яму адказаць:

— Супакойся, братка, табе шкодна хвалявацца... Супакойся, Гэрман, прашу цябе...

Гэрман Васэрман, бухгалтар штойерабтэйлюнгу бэцыркавага фінансамту, праляжаў хворым яшчэ некалькі дзён. Яго сястра Ізольда наведвала брата штодня...

І кожны дзень, выходзячы ад Гэрмана, яна прасіла гаспадыню паглядзець за хворым.

Паправа, на якую ішоў Гэрман, супакойвала Ізольду, але не давала ўпэўненасьці на поўнае выздараўленьне брата.

У апошнія два месяцы Гэрман раставаў на яе ваччу, як свечка. Складаная опэрацыя ў кішках канчаткова падарвала слабы ўжо перажыўшы трэпанакцыю чэрапа арганізм Гэрмана. За ім трэба было наглядаць, як за малым дзіцём.

Ізольда старалася бываць у брата і, бываючы, кожны раз прасіла чулую і добрую гаспадыню, фрау Гэпнэр, дагаджаць яму ядою. Але гэта ня было надзейным сродкам сталага падтрыманьня Гэрмановага здароўя.

Яно далёка не апавядала яго паказьлівай старэннай службовасьці і падавалася пад націскам нагруднае працы ў фінансамце.

Траплены прыпадак сеяў вострую трывогу ў Ізольдзіным нутры за наступнае Гэрмана. Яна, як і ў часе опэрацыі, была ня чужа дапушчаць усялікія нечаканасьці. Балючая нэрвовасьць Гэрмана наводзіла яе на чорныя думкі.

Гэрман часта загарваўся рызыкаўнымі плянамі... Яго надарванае да рэшты здароўе атуманьвала густым смуткам прагляды ў наступнае. І толькі трывожлівая сучаснасьць, нарастаньне вялікіх падзей у краіне, сеялі лёгкая прабліскі трапяткіх чаканьняў... Бліжэйшыя муніцыпальныя выбары абяцалі шмат нечаканасьцяй. Абвостраная клясавая барацьба несла багата жданных здарэньняў. Комуністычная партыя ўзмоцнена гатовілася даць бойку бюргерскім і соцыял-фашыстаўскім партыям. Панама ў самаўрадзе, якіх багата начаўплюся бацькамі го-раду, расчынялі вочы на політычнае шахрайства.

Растуць симпатыі да камуністычнай партыі. Гэта відаць па тым спачуваньні, якое пасылаецца з боку насельніцтва камуністычным маніфэстацыям па перапоўненых камуністычных мітынгам...

Ня глядзячы на болі і ўтому, Гэрман з захапленьнем перачытваў багатую перадвыбарную літаратуру КПН. Ён цешыўся з вострае, руйнуючае крытыкі буржуазна-фашыстаўскага ладу і гарача жадаў яго разбурэньня...

— Галасуй, Ізольда, за спісак КПН...—угаварваў ён сястру, калі яна пакідала яго пакой перад днём выбараў.

— Ці-ж табе невядома, што я ўжо двое выбараў аддаю свой голас камуністам?

— А гэр Мічэк?.. Арнольд?.. Ты скажы яму, Ізольда, няхай ён таксама...

— Мы сёньня выяжджаем з ім у Фюрстэнвальд... І гэта папешкодзіць нам выкарыстаць свае выбарчыя правы...

— Чаму - ж якраз сёньня насыпела вам ехаць?—занедаволена праказаў Гэрман і распачна матнуў рукою.

— Арнольда запрашваюць па экстраных справах... Ну, а ён бярэ і мяне... Ну, як бы... ауф люфт¹⁾.

— Не разумею гэтага, Ізольда. . За пусьцяковы гэшэфт нядбаць правам голасу... якое дробнае гэшэфтмахерства!

Па Гэрманавым твары прабеглі конвульсіі нэўрастэніі, ён пабялеў, як мел, толькі распаленыя злосьцю вочы разгойдана забегалі ў глыбокіх западзінах.

— Супакойся, Гэрман... Табе ізноў ня добра? Братка мой!... Ты ўсё так блізка прымаеш да сэрца.

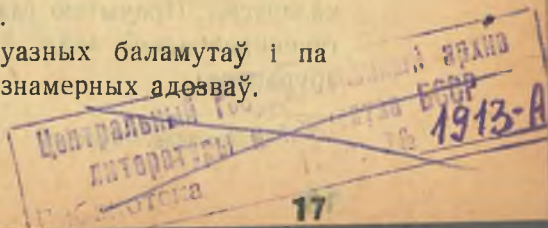
Гэрман маўчаў, адале дэмонстратыўна адварнуўся да сьцяны.

Ізольда прытоенымі крокамі вышла з братавага пакою, не забыўшы зазірнуць з просьбаю да гнэдыгэ фрау Гэпнэр.

На пяты дзень, у нядзелю, Гэрман падняўся з пасьцелі і прайшоў па пакоі. Ён чуў сябе дужа слаба, але не дазваляў і думаць, каб не пайсьці на выбары. На вуліцы гудзела жыцьцё, і ў пяць хвілін, якія ён прастаяў каля вакна, прамчалася некалькі агітацыйных грузавікоў, бітком напоўненых людзьмі... У дзвярох, куды ён абярнуўся, тырчэў шмат прасунутых гаспадыняю сьвежых адозваў. Гэрман дастаў іх, паразгортаў на століку і прачытаў угаворныя зазвы да выбараў... Наяўныя кламнікі з буржуазных і соцыял-фашыстаўскай партый абяцалі горы добра за галасаваньне за іх сьпіскі... Ліцамерна і бессаромна яны затойвалі балючыя прыгожасьці свайго мінулага гаспадараньня і ўпарта не хацелі з ім расставіцца на будучае.

Гэрман востра вылаяўся па адрасе буржуазных баламутаў і па звычаю з агідлівасьцю парваў да дзесятку рознамерных адозваў.

¹⁾ Ауф люфт — на свежае паветра.

Сваю ўвагу ён цалком аддаў проклямацям куністычнае партыі Нямецчычы, старэнна праглядзеўшы іх ад загалоўкаў да рэдакцыйных подпісаў.

У яго было акрэсленае рашэнне, катораму не патрабавалася падмацунку, галасаваць за сьпісак КПН.

37 Гэрман завінуўся каля туалету. Ныццё ў баку і агульная слабасць не перашкодзілі яму рупліва спраўляцца з уборамі, адсутнасьць апэтыту не клапаціла пра каву.

Але ён не пасьпеў зашпіліць камызэлькі, як да яго пастукала гаспадыня. Яна нясла яму фрыштык і зьдзіўлена спынілася ў парозе, угледзеўшы Гэрмана на пакой.

— Гэр Васэрман, што вы задумалі сабе? Вы ледзьве стаіце на нагах і ў вашым ваччу ходзяць балючыя вогнікі... Няхай бы вы ляжалі, пакуль...

Гэрман ня даўся на ўгаворы. Ён халодна паглядзеў на ўдзячлівую гаспадыню і нават не падумаў зьмяніць свайго намеру.

Надпіўшы з кубку кавы і паспрабаваўшы румянае хрусткае зэмэлле¹⁾, ён ужо здымаў з вешалкі паліто, калі за дзьвярыма яго пакою раздаўся голас Міколы Альтмана.

Гэрман прачыніў дзьверы і зазваў да сябе таварыша

— Ты, я бачу, ні ў агні не гарыш, ні ў вадзе ня тонеш...—з натуранаю жартлівасьцю праказаў ён.

— Чаму так?

— Мне сястра казала...

— Пра арышт?

— Ізольда прыбегла надовечы ўся зьбялеўшы і павядамляе мне...

А я, ведаеш, не магу сабрацца з думкамі—бо-аль, со...

Мікола Альтман паглядзеў на непрыбраную пасьцель, на ашматкі расьцярушанай паперы і адварнуўся да Гэрмана,

— Так, ты выглядаеш, Гэрман, ня цікава! Нездаровіцца? Ізноў з кішкамі?

— Сягоньня ўжо—сьвяціся... Вось надовечы ня думаў, ці перажыву... Рука, каб хапіла сілы, зграбашчыла-б браўнінг і... Цяжка, браце Мікола...

— Кінь, Гэрман... Шануйся, і ўсё пройдзе. Што-ж дактары кажуць? Наведваеш, мо¹, іх?

— Ачамярэла... Ды што яны добрае скажуць? Суцяшаюць, іх абавязак. Але які з таго толк?.. Можна-б, каб супакоіўся на які час... дык не магу... Стаў гэткім нэрвовым, што муха-заваруха, як увесць калачуся... Прачытаю газету, сустрэнуся з гэтымі паганымі сабакамі гакенкрэйцарамі, зайду ў фінансамт на службу—роўна бярэ злосьць і абурэньне...

1) Зэмэлле.—булачкі

— Праклён!... Так, Мікола, наша надзея толькі на КПН. . Адна гэта партыя нясе Нямецчыне збаўленьне ад загубы... І я, Мікола, дзень атадно набліжаюся да яе шчыльней. . Зараз, во, падняўся з пасьцелі зусім хворым, але панясу за яе свой голас... Але даруй мне, браце, я ўсё пра сябе... Скажы-ж хаця, як і за што цябе былі арыштавалі?

Мікола Альтман перагарнуў стосік камуністычных адозваў, прачытаў назву аднае з іх і паведаміў:

— Тая-ж усе гакенкрэйцараўская хэўра... Перад гэтым у друкарні выразаў гузікі з арламі ў жакетцы аднаго дойтчнацыянала, а к вечару якраз вазьмі і стрэнь яго ў гуртку маніфэстуючых фашыстых... Я асьвістаў маніфэстацыю і за гэта атрымаў рэзынавае палкі ад свайго знаёмага друкара нацыянала... Ну, зразумела, яму гэта задарма не абышлося, мая трысьцінка правяла па яго мазгаўні ёмкую палоску... Ажно бедны ваяка пластам лёг на брук... І жаласьць да яго з боку зялёнага кончылася маім арыштам... Гадзін чатыры адседзеў у поліцэябгэйлюнгу Нойкельну... А сёньня, во, ізноў чуць не папаў...

— Як гэта?—пацікавіўся Гэрман, увесь запаліўшыся злосьцю

— Напаў на сутычку паміж комсамольцамі і гакенкрэйцарамі... Не сыярпеў і кінуўся ў тузаніну... У адзін момант гакенкрэйцараўскі сыяг ачуўся ў маіх руках і яго дзяржаньне адбіла не адну свастыку на плячох гэтых фашыстаўскіх сабак... Ну, зялёныя, аднае пароды з гакенкрэйцарамі—заўсёды гатовы на падмогу сваім сябрам... Я ўцёк, а чалавек дзесяць комсамольцаў апынуліся ў аўтамабіле.

Гэрман у голас разрагатаўся... Але яго сьмех раптам абарваўся зацяжным, хрыплівым кашлем. Ён апранаў жакетку і хвілін праз дзесяць аставаўся з усунутым адным рукавом, трымаючыся за бок неадзетаю ў жакетку рукою.

— Добра, паганцам... Хадзем, і я хоць чым спаганю злосьць...

— Чакай, Гэрман, — пераняў яго Мікола Альтман,—можа, сапраўды, табе ня варта ісьці. Ты зусім хістаешся на нагах...

— Ні за што не змарную свайго голасу. Камуністычная партыя.. Ён не дасказаў і балюча вагнуў левы бок, скрывіўшы плакучую міну на твары.

— Ідзеш?

Калі яны спускаліся па сходах, фрау Гэпмэр моўчкі правяла іх узрокамі скрозь прачынятыя дзьверы свайго пакою.

Пакуль яны апынуліся на бліжэйшым пляцы, Гэрман пасьпеў расказаць Міколу Альтману пра выпадак з яго лістом у фінансамце. Мікола Альтман зацікавіўся гэтым, але разумаваў таварыша.

— Плюй... Ты думаеш завядуць справу?

— Ды я махнуў рукою... А калі і завядуць...

— Не пасьмеюць...

— Чаму ты думаеш?

— Памойму, так..

— Мыляешся... Толькі я парашуў.

Іх гутарка абарвалася ў той момант, калі яны пераходзілі ператочную вуліцу. З яе накіроўваліся некалькі грузавікоў з маніфэстантамі прасьцяком на шырокую Газэнхайдэ. Гучныя выгукі „нідрыг“¹⁾ і „гох“²⁾ агалашалі надворак. Хмара адозваў белымі пташкамі насілася над многалікім натоўпам, над якім крыху ніжэй рэялі і чырвоныя палотнішчы сьцягаў.

То была перадвыбарчая агітацыя, маніфэстацыя камуністычнай моладзі.

Гэрман першы зьняў з галавы капялюш і заматаў прывітаньне маніфэстантам. За ім пасьледвала некалькі дзесяткаў чалавек, зьліўшы прывітальныя выгукі ў адзін зьліўны, зычны гук. — „Гох! Рот фронт!“ Адзін з грузавікоў раптам спыніўся і ў момант стаў трыбунаю для оратора.

Насустрэч прэгным узрокам усё ўзрастаючай грамады несліся баявыя прызыўныя словы маладога прамоўцы...

„Геносэ унд геносін! Панаваньне буржуазіі ў саюзе з соцыял-фашыстамі прывяло краіну на край разору... Яна пакорліва сагнула шыю перад вэрсальскімі разбойнікамі, надзяваючы цяжкае ярмо на нямецкіх рабочых. Плян Даўэса запрыгоніў мільёны нямецкіх працаўнікоў... Але ён не абыходзіць прадпрыемцаў і абшарнікаў. Наадварот. Побач з бядотаю мільёнаў яны спраўляюць вясельле нячуванай нажывы на нячуванай эксплёатацыі пролетарскіх гушчаў... Авантурная хэўра склярэкаў не адстае ад сваіх таварышоў. Панама з дастаўкамі абутку яскрава характарызуе гаспадараньне буржуазна-фашыстаўскага самаўраду. Мы не павінны дапусьціць гэтага на далей... Гаспадарка чырвонае сталіцы павінна застацца ў руках рабочае клясы—сапраўднага гаспадара...”

Гучлівае „гох“ пранеслася далёка ўсьцяж запоўненай публікаю незьмярмае Газэнхайдэ. І цёмнаю кучаю голак занасіліся ў паветры капялюхі...

Ахопленыя баявым настроем, Гэрман з Міколам і не заўважылі, як з процілежнага канца ператочнай вуліцы выбегла густая калёна дойч-нацыяналаў з песьняю „Вахт ам Рэйн“³⁾. Яны спынілі адзін з комсамольскіх грузавікоў і кінуліся ў напад на маніфэстантаў. Пачуліся частыя стрэлы. Частка публікі пачала расьсявацца па дварох...

Мігам Гэрман быў адціснуты ад Міколы Альтмана і астаўся стаяць на аголеным скрыжаваньні вуліц. Адзіноцтва яго не спалохала, ён хутка сарваўся з месца і праз некалькі хвілін апынуўся ў асяродку разьёшанай мятусіны комсамольцаў з гакенкрэйцарамі.

1) Нідрыг—далоў.

2) Гох—гура.

3) Вахт ам Рэйн—Стража на Рейне.

Пры першай стрэчы некалькі важкіх удараў упалі на яго плечы, але ён не патураў на гэта, пралазячы да варожага сьцягу гакенкрэйцараў.

Ён ужо ачуўся пад яго разгорнутым палатном, працягаючы руку да агіднага белага круга з чорным адсечаным крыжам, калі моцны ўдар у бок зваліў яго на сьлізкі асфальт. Амаль ня ў тую-ж хвіліну па ім прайшлося некалькі ног, узмацняючы адноўленую ва ўсім целе колкую боль...

Гэрман апамятаваўся ў белым сьветлым пакоі бальніцы Марылі Магдалены. Ён быў апрануты ў бальнічны халат, а на балючым баку ціснула тугая кампрэсавая павязка. Ён адчуваў сябе разьбітым да званьня. Мэрам бы на ём ляжала дзесяціпудовая цяжар, давячы яго к мудкім спрунжынам ложку. Прагло піць, але не знаходзілася сілы павярнуць язык, каб пазваць сястру...

А тая, маладая і вёрткая, але бесклапотная, абыякавая да мук дзесяткаў хворых, стаяла пры вакне і глядзела ў сад. У яе руках тырчэлі нязгорнутая кніжка і сьвежая белая ружа.

Па бакох, на суседніх ложках, ляжалі невядомыя Герману хворыя. Правы нясцідхана ойкаў, левы спакойліва дрымаў...

— Сястра-а!—натужыўся і ледзьва чутна праказаў Гэрман і безнадзейна адварнуў голаву тварам у падушку.

Але сястра пачула яго зоў і хутка апынулася пры ложку.

— Чым услужыць, гэр Васэрман?

— Піць, сястра... піць, гнэдігэ швэстэр...

Праз хвіліну Гэрман адчуў, як халодная, ласкаючая і асьвяжаючая вільгаць прабегла па яго істоце...

Яна ўліла яму з сабою салодкую здрому.

Гэрман Васэрман думаў пра ўчарайшае, стараючыся заняцца крыху прыўціхшыя, але ўсё яшчэ вострыя колькі ў баку.

На яго змучаным твары і ў глыбока заўпалых вачох глядзеўся адбітак перажытых мук. Шкляны ўзрок упіраўся ў матавую лампу на чыстай белай столі бальнічнае палаты. Прыцішаныя стогны хворых дазвалялі яму вольна сачыць за адрыўнымі эпізодамі перажытых здарэньняў. Гэрмана моцна раздражнялі іх вынікі, ён астаўся ў цалку пераможаным,—нават не адымаў паданьнем голасу за камуністычную партыю. Апошняя акалічнасьць затуляла сабой ўсе варыяцыі ўчарайшага выпадку. Не разьбіраючыся ў незалежным ад яго павароце падзей, Гэрман упікаў сябе за нечаканае змарнаваньне сваіх выбарчых праў...

„Няхай бы я... пасьля галасаваньня ўвязаўся ў сутычку“, але бязвольнасьць адшукаць сёньня іншае выйсьце з учарайшых здарэньняў зводзілася да фатальнай нямінучасьці трапленнага. Гэта злавала Гэрмана і міжвольна зацягала яго ў гушчу разгойданах думак...

Х Прыход Ізольды адцягнуў Германаву ўвагу да сястры. Але яе жажлі-
васьць і спачуваньне ня далі яму супакою.

— Іншага, сястра, нельга было чакаць... Астаячыся ворагам су-
часнага ладу, я павінен быў стаць яго ахвяраю, як і другія... Кляса-
вае змаганьне не абмінае менш дзейных... Вось толькі аднаго шкада
мне—гэта страты выбарчага голасу... Паганяны заправілы...

Ізольда растапырыла над яго вачмі абедзье далоні рук і ціха пра-
сыкала... Правабокi хворы пільна прыслухоўваўся да Гэрманавых
гутаркі...

— Кінь, сястра... я нідзе і ні перад кім не ўтаю сваіх думак...

— Але-ж, братка мой, як жа ты не абмінуў такі ўчарайшай су-
тычкі... Табе-ж за яе так дорага даводзіцца адплачвацца. Каб ты па-
глядзеў на сябе...

— Я адчуваю, Ізольда...

— Табе вельмі дрэнна, Гэрман?

— Цяжка, сястра, але... скажы мне, ты калі вярнулася з Фюр-
стэнвальду?

— Учора а дзесятай гадзіне ўвечары...

— Чытала бюлетэнь аб skutках выбараў?

— Арнольд чытаў у кіёску на Унтэр-дэн-Ліндэн... Комуністы
выгралі вялікую колькасць галасоў.

— Ты ня прынесла мне „Вельт ам Montag“?

— Забыла... Ды табе шкодна чытаць, Гэрман... Супакойся... Ты
еў што?

— Жаднага апэтыту, Ізольда... Але скажы мне, і твой з Арнольд-
давым галасы прапалі дарам? Падумай, Ізольда, тры галасы! Ай-яй-
яй! Ну, то-ж са мною, але чаму вы... з-за нейкіх дробных гэшэфтаў...

Па Гэрманавым твары прайшла балючая сударга; ён зацяжна
ўздыхнуў і аблізаў абсохшыя губы...

— Ты піць хочаш?

— Не... Чуеш, Ізольда... Ты ня думаеш, што комуністыя выгралі
большасьць галасоў?

— Арнольд казаў...

Да іх падышоў ордынатор у справоджаньні сястры.

— Як адчуваецца сябе, гэр Васэрман?

— Дрэнна.

— Пакажэце язык... Болей... яшчэ... Папраўляйцеся...

↓ Ён прытуліў руку да Гэрманавых чала, адкрыў коўдру і, пагля-
дзеўшы на кампрэс, абярнуўся да сястры і крыху падумаўшы казаў:

— Вы паўтарэце яму ўчарайшую мікстуру і перавяжэце кампрэс...
Папраўляйцеся, гэр Васэрман... Выбары ўжо скончыліся...—дадаў орды-
натор і пашоў да суседняга хворага.

Офіцыяльна-казённая гутарка ордынатора павеяла на Гэрмана агідным ліцамер'ем. У ёй не знаходзілася ні каліва спагады да хворага, ніякага хаценьня выказаць яму дапамогу. Ці мо' ордынатор быў бязмоцны што-кольвечы пасабіць...

— Эх, гэта казённая пэдантычнасьць...

Ізольда ізноў перасьцерагла Гэрмана кіўком рукі...

Але ён ня сьцішаўся і з яшчэ большым абурэньнем выказаў:

— Тут усё прасяклася бюргэрскаю фальшай.

— Табе ня трэба хвалявацца, Гэрман...

Ён нічога не адказаў на гэта і прыплюшчыў вочы...

Ізольда пакінула брата і падышла да ордынатора.

— Гэр доктар, скажэце мне, калі ласка, яго стан вельмі сур'ёзны?

Халодная ўхмылка выліснула ў шэрых доктарскіх вачох і мігам растала, мэрам бы зьбегла ў густыя валасы рыжае барады.

— З ім не безнадзейна, гнэдыгэ фройлейн... Сёньня ён сябе лепей чуе... Але...

— Можа ўзяць яго на кватэру?..

— Пачакайце дзень-другі.. Можа часамі...

Мах доктарскае рукі адсек у Ізольдзіным адзнаньні цьвёрдасьць надзеі на ўверанае выздараўленьне яе брата.

Сьціснутая колкаю распаччу, як абцугамі, яна вярнулася да Гэрмана. Ён ляжаў безварухна, з заплюшчанымі вачмі, як паказалася Ізольдзе, зусім бяз дыху... На пазелянелым, падобным да муміі, твары бегалі чуць прыметныя ўздрыгі...

— Зьбегай, сястра, да мяне на кватэру і прынясі пару чыстае бялізны, яна ляжыць у камодзе,—папрасіў Гэрман Ізольду.

— Дарагі мой, братка... як табе не шанцуе. І хто надумаў, каб ты... Гэтыя выбары... Ах...

З зьмяшаным пачуцьцём крохкае надзеі і глухое няверы Ізольда з больніцы накіравалася на кватэру Гэрмана. Разгубленая ад нахлынуўшых трывожных думак, яна перш спынілася на трамвайнай астанойцы, пасля пабегла да Унтэргрундбану. Але пяціхвіліннае чаканьне падземкі паказалася Ізольдзе занадта доўгім і яна пехам пашла ўсьцяж вуліцы... Густы натоўп перапінаў ёй дарогу, збочваў яе на кожным кроку, застаўляў рабіць рознастойныя загібы і яшчэ болей нэрваваў дзяўчыну.

Вуліцы ня было канца. А яшчэ наперадзе ляжаў перавулак і шырокі тлумны пляц...

Ізольда яшчэ болей паскорыла хаду.

Яна заварочвала ў двор высокага шэрагу будынку з палісаднікамі ад шырокае вуліцы, калі яе пераняў якісьці хлапец.

— Выбачайце, фройлейн Васэрман?

Ізольда спынілася.

— Я самая... А вам што?

— Я пасыльны з фінансамту... Отто Шнэллер. Ваш брат, гэр Васэрман... у больніцы Марылі Магдалены?.. Ах, якое няшчасце... Як я шкадную геноссэ Гэрмана!.. Перадайце яму ад нашага шэфа, гэр гегаймрат... Бедны!.

Хлапец падаў Ізольдзе невялічкі пакецік і, заўважаючы яе шаломную разгубленасць, зняў капялюш і схаваўся ў вулічным натоўпе.

Ізольда і не пацікавілася атрыманым, а з ранейшым настроем прайшла ў двор, паднялася на ўсходы і пазваніла фрау Гэпнэр.

— Даруйце мне, я хачу зайсці ў братаў пакой... Яму трэба ўзяць пару бялізны і якую-коледы кніжку...

— Ну, як-жа адчувае сябе гэр Васэрман?—пацікавілася фрау Гэпнэр.

— Цяжка, гнэдыгэ фрау... Амаль што безнадзейна... Доктар суцяшае, але відаць...

Яна жаласьліва пакруціла галавою.

— Няўжо? Што вы кажаце?!. Што за народ, што за людзі-ы. Займа здароў прыбіць чалавека. Ой, што ўжо робіцца зараз!.. Фройлейн Ізольда, ці ня неравясць-б брата дамоў?

Ізольда, як прыбітая, стаяла перад ёю з распячатым пакецікам, трымаючы ў руках пісульку з наступным паведамленьем:

„Гэр Васэрман!

Фэрвальтунг¹⁾ фінансамту паведамляе Вас, што Вы з гэтага, 20, чысла звальняецеся з займанай вамі пасады бухгалтара.

Гегаймрат фон Гогенпіу.

Лейтэр²⁾ штойерабтэйлюнгу Эске“.

— У чым справа?—хапіла за руку Ізольду фрау Гэпнэр.

— Э-эх! Во-а! Глядзеце! Аддзяка за старанную і адданую службу,—толькі і праказала яна, падаючы фрау Гэпнэр паведамленьне фінансамту і хаваючыся ў Гэрманавым пакоі.

На другі дзень пасля гэтага, а поўдні, фрау Гэпнэр прылягла адпачыць і ўздранула. Прарэзьлівы званок, раздаўшыся ў калідоры, падняў яе з канапкі. Яна выбегла з пакою і пачула чыюсьці трывожлівую гутарку.

„Што за праява?“

У момант яе здзіўленьне ўперлася ў Гэрмана Васэрмана.

(„Напэўна!..“

Фрау Гэпнэр не пасьпела крануць напіраўшай у голаў страшнай думкі пра Гэрманаў лёс, калі перад адчыненымі дзвярыма паказаліся Ізольда і Мікалай Альтман.

Апошні трымаў у руках толькі што атрыманы ад разносчыка ліст да Гэрмана Васэрмана.

¹⁾ Фэрвальтунг—упраўленьне.

²⁾ Лейтэр—кіраўнік.

На сіняватым конвэрце выразна выдзялялася пячатка Маскоўскага пачтамту...

— Толькі на некалькі гадзін не засьпела... Так... Ужо Гэрмана ня стала... Няма...

— Братка мой, ты-ж, закрываючы вочы пытаў мяне пра гэты ліст... Ізольда скрала канчатак сказу ў балючай нэрвовай горнасьці... Ня ў моцы стрымаць плачу, яна моўчкі паказала на дзьверы ў братаў пакой і хутка схавалася ў ім...

— Мы прышлі па Гэрманаў гарнітур,— паведаміў Мікола Альтман і выцер прасьлежаныя вочы.

— Ці-ж хто думаў, фрау Гэпнэр, што ўсё так хутка зробіцца? Фрау Гэпнэр спачувальна паківала галавою.

— Памятаеце, я перасьцярагала Гэрмана ад выхаду з кватэры, але ён не паслухаў... А маё сэрца...

— Ён, уміраючы, нават, шкадаваў, што яму не ўдалося падаць свой голас за камуністых... Дзе-ж бы вы яго ўтрымалі?! Я і сам адгаварваў яго, ды ані кажы... І, вось... суджана!

— А які-ж харошы чалавек!..

Яны не пасьпелі вайсьці да Ізольды ў пакой, як яна вышла ім насустрач з чорным Гэрманавым гарнітурам на руцэ...

Фрау Гэпнэр моўчкі зьбегала да сябе і вынесла Ізольдзе два шырокіх лісты пакуначнай паперы.

— Завярнеце, фройлен Ізольда.

Шапаценьне паперы на момант прыцягнула да сябе іхную ўвагу.

Праз хвіліну гаспадыня з засьлежанымі вачыма глядзела на сходы, па якіх паскоранай хадой спускаліся фройлен Ізольда з Міколам Альтманам.

-- Ах, ах і які-ж быў слаўны чалавек!—спагадліва праказала фрау Гэпнэр і зачыніла дзьверы.

14/V—30, Менск.

59.960

Па ўсім фронце

Монотонна вечар
Пачынае спектакль,
І выходзіць на сцэну
Мастацтва.
Пераліцованым бокам
Становіцца ў позу
Новага натхніцеля
І арганізатара.
Дуця гэроі „баявікоў“,
Надзімаючы горла—
„Ерыхонавы трубы“,
Славяць вялікую пяцігодку
Перад тостамі
гарачага пацалунку.
Афішы тэатраў
Нахабна плявузгаюць
Аб шырыні мастацкага
Рэпэртуару.
І кожны провінцыяльны
Тэатрык—
Сьмешны,
Як „Ванька-Ўстанька“,
І выцягваюць з-пад спуду
„Вечнае мастацтва“,
Сьлюнявых „Аідаў“ і „Рыголетто“,
І нахабна шлюбуюць
Словы Александровіча
З опэрнай музыкай „Аіды“.
Кожнае слова—„багаты дар“
Ў скарбонку пролетарскага мастацтва,
Высокія праблемы „жывога чалавека“
Зьдзяйсняюцца
Без кіраўніцтва БАПП'а.

І ляскаюць далоні,
Як крыльлі рабчыка,
Падбітага
Тургенеўскім паляўнічым,
І выцягнутыя шыі ўдотаў
Істэрычна
Пасылаюць „біс“ артыстам.
Заслона сыцягвае
Дыяфрагмы столкі,
І гэніяльнаму рэжысэру
Падносяць падзяку
За шчырую працу—
Белыя астры
І ружы.
Сцэна пачынае бойку з экранам,
І безьязыкі прамоўца
Перамагае
Тысячы глотак і оркестраў,
Мастацтва дорачы
Шырокім масам.
І выступае
З гэніяльнай веліччу „Кастрычніка“
Цэлая плойма
Абываталяў і ашуканцаў
Ў ролі эстраднакаў „Огненнага Факела“,
Бясспрэчна, у новым рэпэртуары.
І плывуць па экране
Сытыя хары
Усялякіх Толмэджаў,
Піляў
І Маклінаў.
Вечная барацьба за міліярды
Падфарбована сьлюнявай романтикай.
Радыёхвалі ловаць антэны,
І захліпаюцца рупары ў зьнямозе,
Гнусавачы праклёны і маленькі
Бяздольнага князя каханка.
І гэтая няспынная
Псыхолёгічная атака
Гучыць дысонансам магутнай песьні,
Вялікаму мастацтву
Ударных заводаў,
Магутнаму імкненьню
Пролетарыята.

Таварышы!
На лінію мастацкага фронту
Лепшыя сілы пролетарыяту.
Творцы пролетарскага мастацтва,
Грайце паходныя маршы.
Каб кожнае слова
Гучэла ў такты
Магутнаму руху індустрыі,
Каб кожны поэт быў ударнік
Сусьветнага цэху
Соцыялізму.
Пролетарскае мастацтва
Рабочай клясе,
Падрываючы ў корань
Мяшчанскі быт.
Геніяльна сказаў
Поэт Маякоўскі—
„Каб кунізм канарэйкамі
Ня быў пабіт“

4/VI—30 г.
Менск.

Настаўніца

Цьвітуць сады.

Прыгожыя, белазорыя купавіны яблынь у маі... Мякка, квола ласкоча пачуцьці моладасьці водыр вясновай ночы маладзіцы. Хочацца жыць і адчуваць жыцьцё. А яно такое прыгожае, такое белазорае, бы прадоньне сьветлых вачэй белакурай дзяўчынкі-піонэркі Галі.

Дзеці на пляцоўцы перад школай гулялі ў валејбол. А вось цяпер, цэлым піонэрскім зьвязном, паліваюць градкі кветніку ля школы.

— Вы, дзеці, асьцярожна толькі! Не папсуйце маладзенькіх расьлінак... Ім так хочацца жыць... Ім так хочацца цьвісьці, бачыць сонца...

Дзеці слухаюць сваю настаўніцу і старанна паліваюць градкі сьвежай, прынесенай з калодзежу, вадзіцай. І, здеца, ажываюць расьлінкі, напіўшыся, абмыўшыся чыстай жыватворчай вільгаццю. Сонца прыпякае цененькія, празрыстыя лісьцікі.

З настаўніцай Ларысай С. я пазнаёміўся ў той-жа вечар. Яна, скончыўшы сваю дзённую працу, вышла на вуліцу і, заўважыўшы новага чалавека насупроць школы, нясьмела са сваёй таварышкай падышла. Ля мяне стаялі яе знаёмыя—настаўнікі з сямігодкі, і таму гутарка распачалася—слова за словам.

— Я ня ведаю, што такое,—казала Ларыса.—Як толькі дзе-небудзь, яшчэ далёка, чутны водгаласкі навальніцы, наш манцёр з электрастанцыі выключае дынаму... І тады сьвету няма цэлы вечар... Пачытаць чаго-небудзь нельга...

— А няўжо-ж вы па вечарох адно толькі і чытаеце?—спытаўся я, і гутарка распачалася. Я запрасіў яе наведаць маю кватэру, даць выхадны дзень кнігам і паслухаць радыё. Яна моўчкі згадзілася, і мы ў пяцях—я, два настаўнікі і Ларыса з таварышкай—зайшлі ў маю невялічкую кватэру.

На стала стаяў рэпродуктор і разносіў па ўсяму пакою гукі мяккай клясычнай музыкі.

— Гэта, здаецца, з оперы „Кармэн“, музыка...

— Музыка Бізэ!—напомніў я ёй імя кампозытора.

— Так.. Бізэ... а я, бачыце, пасьпела запамятаць.

У мяне з'явілася здзіўленне—настаўніца і цікавіцца музыкай. „Музычная, відаць, настаўніца Ларыса“,—падумаў я, і паспытаў, ці не жадае яна паслухаць музыку з другой станцыі.

— Ой, не!.. Які вы ўсёткі нячулы чалавек—такая музыка, а вы яе бязьлітасна перарываеце сваімі прапановамі... Дайце даслухаць...

— Наша Ларыса—музычная натура,—абразіў гэтымі словамі Ларысу адзін з маладых настаўнікаў сямігодкі, і яна так злосна пагля-
дзела яму ў вочы, што, здавалася, і скажа:

— Якая ты нікчэмнасьць! Якое ты маеш права гіронічна так гаварыць аба мне, калі, можа, гэтая музыка, гэтыя гукі прынеслі мне ўспамін далёкага мінулага, успамін тых часоў, калі я, як маладзень-
кая расьлінка, цягнулася да сонца, і бяз догляду маладых кучаравых,
рухавых піонэраў завяла, загінула і цяпер сяджу ў гэтым „Аку-
раве“—толькі з тым, каб зарабіць сабе на харчы і адзеньне, адда-
ючы свае веды, здольнасьці і здабытыя манэры паводзін у жыцці
маладому, грубаму пакаленьню сялянскіх і месчачковых дзяцей...

Ларыса даслухала музыку і з пашанай да гучнагаварыцеля сьцерла
хустачкай пыл з яго падножкі.

Мы сядзелі і слухалі радыё позна—амаль да дванацатай гадзіны.
Сьвету ня было, і мы сядзелі ў пацёмках. Я прыглядаўся на зацненены
змрокам твар настаўніцы другой групы раённай сямігодкі. Я бачыў
няясныя, але правільныя рысы яе твару, бачыў я абрысы стройнай
жанчыны. Мне нават спадабаўся яе такі мілы тон і то сур'ёзная дзе-
лавая размова, то вясёлае шчабятаньне—пустая балбатня на тэму аб
вясьне і моладасьці.

Яна сядзела паводдаль століка і перабірала ў руках акромкі
сурвэты, вырывала паасобныя ніткі і імі казытала свае худыя
жаночыя рукі.

Некалькі разоў мы сустрэліся поглядамі. Неяк міжвольна пасьля
кожнага разу мы ўсьміхаліся. Я адчуў, што яна сымпатызуе мне.
Можа так быць урэшце, што чалавек можа спадабацца з аднаго разу,
і той, другі, працягнуўшы сваю руку першаму, адчуе, як ён моцна
пацісьне яе!..

Мы сядзелі доўга і лавілі з эфіру розныя станцыі. Настаўнікі
сьпярга слухалі, але інтарэс іхні паступова згасаў, і да дванацці
яны спалі ў прымежным пакойчыку, на адным ложку, змайстраваным
з шырокіх козлаў.

А я з Ларысай сядзеў. Нарэшце, яна нібы абудзілася.

— Мне час да хаты!.. Мне час да хаты... паўтарыла Ларыса. Вы
ня ведаеце колькі гадзін?

Я паглядзеў на гадзіннік і сказаў, што цяпер адзінаццаць, ня
гледзячы на тое, што стрэлкі паказвалі ля дванацці. Яна паверыла.

— Адзінаццаць?—час... Трэба ісьці!.. Вы ведаеце—я живу ў
абкружэньні!.. На мяне глядзяць з усіх шчэлак... І жонка сакратара

райкому—мая суседка, і мая гаспадыня—старая местачковая гандлярка і ўсе, усе чыста глядзяць... Ды як глядзяць!.. Глядзяць, як на чужую, ня іхнюю, глядзяць, як на нейкае дзівоснае стварэнне, што ня можа з імі пагаварыць пра недахоп produkтаў, пра развод агронома з жонкай, пра агародзік з цыбуляй і буракамі, пра новае плацце да сьвята... Мне хочацца пагаварыць з чалавекам, які б зразумеў мяне, і я яго не знаходжу. Чуеш, не знаходжу, — раптам яна перайшла на „ты“, але я ўпусьціў гэта, нібы не заўважыўшы.

Яна ўстала і рэзкім гэстам падала мне руку. Я моцна сьціснуў руку Ларысы, устаўшы з крэсла. Радые пела напевы з Будапэшту.

Яна вышла. А потым пастукала ў дзьверы.

— Выбачайце.. Вы-б, можа, мне пазычылі кавалак хлеба на вечэру. Я забылася сёння купіць у коопэрацыі, не палуднавала і толькі цяпер адчула голад...

Я прапанаваў ёй хлеба і кавалак сыру. Яна дзякавала коратка. А потым зьнікла за форткай, пераляцела вуліцу і зьнікла ў сваёй браме.

* * *

Назаўтра мы сустрэліся з Ларысай, як даўнія знаёмыя. Моцна паціснулі адзін аднаму рукі, і сёння я ўжо сам спытаў:

— Куды вы сёння пойдзеце вечарам? Давайце правядзем вечар разам!

— Давайце!..—адказала Ларыса. І калі на зямлю спускаўся змрок, Ларыса забарабаніла сваімі худымі пальцамі ў шыбы вакна маёй кватэры.

— Я вам хлеб і сыр прынесла!—сьмяючыся глядзела на мяне праз шыбу Ларыса.

— Дзякую, дзякую,—адказаў я і расчыніў нахлаш рамы маленькага вакна местачковага пакрою.

— Заходзьце, Ларыса, у хату,—прапанаваў я Ларысе.

— Я-б зашла.. толькі нязручна,—адказала Ларыса. Бачыце, за мною, як за дзяўчынкаю, сочаць, каб заўтра пусьціць новую плётку пра мяне.

І праўда, у той браме, адкуль вышла Ларыса, стаяла тоўстая прыземістая жанчына і, паціраючы рукі аб свой фартух, скоса глядзела праз вуліцу на Ларысу.

— Тады я выйду, і мы пройдземся за мястэчка. Згодны?

Ларыса кіўком галавы дала знак згоды.

— Мне хочацца з вамі пагаварыць.. Мне здалося пасля ўчарайшай сустрэчы, што вы, прыехаўшы з шумнага гораду, зразумеете мяне, мае паводзіны, аб якіх гаворыць мястэчка, а сьледам за ім гаворыць і райінспэктор, гавораць і настаўнікі. Толькі дзеці мяне любяць,

і ў гэтым я адчуваю асалоду жыцця. Я живу дзецьмі! Я живу каханьнем да маладых, неаформленых істот і ў гэтым знаходжу сабе адпачынак...

Я, вышаў на вузенькі местачковы тротуар, узяў пад ручку Ларысу, і мы пашлі ўздоўж мястэчка.

— Зноў новая тэма для плётак,—кажа Ларыса. Скажучь—ледзь толькі прыехаў новы чалавек,—яна ўжо з ім...

— Вы тут доўга будзеце?—спытала раптам Ларыса.

Я адказаў, што прыехаў на працу ў якасьці прараба магутнага трансляцыйнага радыё-вузлу, які будзе абслугоўваць увесь раён суцэльнай колектывізацыі...

— Тады гэта дрэнна...—нечакана сказала Ларыса.—Я хачу спаткаць чалавека, якому раскажаць усё-ўсё маё жыццё, каб ён узважыў яго толькі тады, калі зьвернецца ў шумны горад, у абставіны, якія выгадалі тысячы такіх, як я, няшчасных, скалечаных людзей.

— Ну і скалечаная,—засьмяяўся я. Вам жыць і жыць, а ня ўпускацца ў філёзофскія размовы.

— Я не магу! Я не магу далей цяпцець,—пачала зноў Ларыса.—Вы ведаеце. —працягвала яна, размахваючы ў руках падабраным з дарогі дубчынам, — я заўважаю, што ў кожнага чалавека ёсьць такі момант ў жыцці, калі трэба абавязкова разрадзіцца сваім мінулым, падзяліцца сваім мінулым з другім. Пэўная разрядка для вашых акумулятораў пры новай зарадцы...

Я засьмяяўся. Мы прахадзілі ля дзяжурнага пажарніка, які заснуў на пасту ля пажарнай бочкі.

— Ну, Мэндэль, чаго сьпіш?—весела азвалася Ларыса.

— Думаю,—адказаў Мэндэль.

— Аб чым-жа ты думаеш?—мімаходам пытала Ларыса.

— Думаю, з чаго гэта: газа мокрая, а гарыць...

На твары Мэндэля было відно, што колка была кінута ім па адрэсу Ларысы. Ларыса нічога не адказала.

— Так вось,—працягвала Ларыса,—патрэбна разрядка, і я пачынаю. Адна ўмова—няхай гэта будзе сэкрэтам аднаго чалавека. Страшна ня люблю, каб пасья судачылі... Я думаю, што ты не з такіх... Я адчуваю, што ты не з такіх! Ларыса на слове „ты“ рабіла асаблівы націск. Мне проста стала няпрыемна на яе даверлівасьць. Тут я пазнаў, як лёгка можа памыляцца жанчына, якой з надворнага выгляду спадабаўся прадстаўнік другога полу.

Ларыса пачала:

— Мне цяпер толькі дваццаць чатыры гады, а, паверыце, я ўжо два разы была замужам... Рэвалюцыя застала мяне ў сям'і чыгуначніка-служачага, і я тады, у семнаццатым, вучылася ў другой клясе чыгуначнай гімназіі. Вы, відаць, ня ведаеце быту чыгуначных гімназіі таго часу, і я коратка, у двух словах, раскажу вам. Нас у гімназіі

рыхтавалі быць добрымі жонкамі, хатнімі гаспадынямі для чыгуначных чынуш. Рэлігія была ў асаблівай пашане, і па слову выкладчыка божага закону вызначаліся ў ведамасьцях паводзіны кожнай з гімназістак. І я вучылася. Вучылася я ў далёкім, далёкім Сібіру—у Томску... Бацька-ж мой працаваў на адной са станцый ля Лібавы. Фронтам сям'я была адарвана ад бацькі. Мы атрымоўвалі бацькаўскую пэнсію з банку, але рэвалюцыя спыніла і гэтую апошнюю дапамогу нашай сям'і; мае браты прымушаны былі пайсьці на вуліцу гандляваць газэтамі.

Так склалася наша сям'я „газэтчыкаў“, як казалі суседзі, бо я і маці страшна былі зацікаўлены газэтнымі справамі братоў, і мы часта падлічвалі іхнюю дзённую выручку ў сябе, у сутарэньні, на Астроскай вуліцы...

У галодны тысяча дзевяцьсот дваццаць першы год я ўпяршыню пакахала... Я яшчэ цяпер, успамінаючы той час, чырванею тым пунцам, які гарэў на маіх шчоках, калі мне было пятнаццаць год... Я была фізычна разьвітая дзяўчына і памятаю... ён быў наш сусед. Вечна сушыў свае шкарпэткі на вакне, а вакно знаходзілася якраз над нашым вакном. Вецер часта скідаў шкарпэткі проста пад наша вакно, і я, скамячыўшы іх, кідала яму ў вакно...

... Неяк аднойчы ён так міла паглядзеў мне ў вочы. Я апусьціла галаву. А пасья ён прыходзіў пад былую гімназію і сустракаў мяне, як я выходзіла з дзьвярэй школы. Ён карміў нашую сям'ю, чым мог. Нёс хлеб, продукты, запалкі і селядцы, якія належалі яму, як паёк па месцы службы. Мая мама коса глядзела на гэта. Ёй ня дужа прыемна было бачыць мяне, вучаніцу, разам з дарослым мужчынай. Я, калі цяпер стараюся знайсці прычыну адносін таго, майго першага, каго я сапраўды кахала, дык мне здаецца, што ён пільнаваў мяне з тым, каб, калі я вырасту, зрабіць мяне сваёй жонкай. І я яго кахала. Я кахала яго не як брата—не! Я хоць была тады маладая, але кахала яго, як мужа. Я чырванела, як толькі заўважала яго ўзрок на мой напалоў аголены плячук, і я саромліва папраўляла блюзку...

Але раптам усё былое, усё першае абарвалася,—яго мобілізавалі на барацьбу з бандытызмам. Я атрымлівала ад яго лісты, поўныя ласкі. Ён пісаў лісты і маёй маме, просячы пільнаваць Лару. Цяпер я дзіўлюся: як гэта магло быць, як гэта хапала часу яму, работніку Чэка, адначасова змагацца за рэвалюцыю і рэгулярна на блянках операцыйных сводак пісаць лісты ў далёкі Томск, „слаўнай Лары“, як заўжды пачынаўся ліст...

У дваццаць другім я скончыла былую чыгуначную гімназію з правам шкраба ў нізавой сетцы нарасьветы. Але я не пашла настаўніцаць. Я пашла на працу ў Чэка. Самай звычайнай, самай маленькай работніцай—дзелаводам. Там, у ячэйцы комсамолу мясцовай Чэка, я паступіла ў комсамол. Я страшна актыўнічала. Я прымала ўдзел у

культпрацы і сваім звонкім голасам, расьпяваючы з клубнай эстрады частушкі, цешыла зьняможаных цяжкай, упартай, але слаўнай удзячнай работай, чэкістых...

У Чэка я сышлася з сэкратарам. Ён мяне настойліва частаваў цукеркамі і папяросамі. Ад яго настойлівасьці і салодкіх цукерак мне было страшна, прытарна, але я іх ела. На партсходах ён заўжды стараўся сесьці ля мяне, і нас таварышы пачалі лічыць мужам і жонкай. Яно так было і на самай справе. Я была яго жонкай. Мне трэба было кінуць працу ў аддзеле, і я парашыла дабівацца атрымаць музычную асьвету... мяне страшна цягнула да музыкі, да эстрады, да сьпеваў.

... Эхы-ы яб-ы-лушка, ды-ы куды-ы
коцішыся?

— Вы, між іншым, бачылі балет „Красный Мак“, — нечакана спытала Ларыса.

— Бачыў, а што?

— Вы памятаеце, як страшна хораша скача гэта „ябылушка“ матрасьня ў „Красным Маку“?

— Памятаю!

— Ну і вось! Праз год я ўжо вучылася ў студыі аднаго з маскоўскіх тэатраў. Кінула свой горад, кінула свайго сэкратара... у мяне былі вялікія артыстычныя здольнасьці, у мяне была напеўнасьць голасу, плястычнасьць, міміка, я займалася акрабатыкай, — і ўсе гаварылі, што я буду зьвяздою новай савецкай эстрады...

— Гаварылі... — гіронічна паўтарыла Ларыса. — Гаварылі, — а ён забыўся пра мяне і перастаў высылаць неабходныя капейкі для майго існаваньня ў Маскве. Пачаліся кулісы... Цёмныя шырмы. Рэжысэры і мастакі... Цяпер жудасна... яшчэ многа ў нас гнілога, трухлявага. Асабліва ў тэатрах. Мне пачалі даваць першыя ролі. Я зрабілася... прадажнай актрысай... Я парвала з партыяй... Правільней, мяне выключылі мэханічна... Але я хацела вучыцца... Я дамагалася як мага скончыць студыю. Я хацела дамагчыся свайго! А тут, пасья адна з паездкаў студыі ў провінцыю, захварэла. І захварэла надоўга, зацяжна. Я перанесла хваробу, але ў выніку хваробы — аскладненьне, і мне забаранілі карыстацца сваім голасам... Што заставалася рабіць, як ня выйсьці замуж за аднаго з профсаюзных работнікаў. І я вышла замуж. У ЗАГС'е запісалася. Калі мне было дваццаць два гады, у мяне быў дзіцёнак. Але дзіцёнак памёр... А мой другі муж — сухі чалавек, чалавек, які не зразумеў мяне, чалавек, які наносіў у хату разам з сабою сум і нудоту, чалавек, які хацеў зрабіць з мяне кветку, абсаджаную вазончыкамі і абвешаную ажурнымі фіраначкамі на вокнах, чалавек, які хацеў, каб я была тоўстацелая, падобная на сямейны самавар. Я такою ня была. І я кінула мужа пасья двухгодняга жыцьця. Я вырвалася на волю, я пашла ў акрАНА, я аддала доказы, і мяне накіравалі ў гэтую

глуш. Мне цяпер добра тут... я адна, вольная... Толькі мяне тут ніхто не разумее, ад таго я дзіўная ім, якім дзіўным здасца для шумнай сталіцы паляшук у зьвярыных скурах замест адзення...

Ларыса ўздыхнула. А потым, уздыхнуўшы, закрыла твар рукамі:

— Шалы... шалы... і пашто гэта ўсё было гаварыць чужому чалавеку...

Мы сядзелі на бяровеньнях новай пабудовы, будучага масларобнага заводу. У паветры разносіўся пах смалы, кветак і ельніку.

Там, у двух-трох кілёмэтрах, у мястэчку цвілі сады.

Я ж думаў аб камуністычным выхаванні нашай моладзі, аб тых, на долю якіх прыпала пачэсная роля быць выхавацелямі новых грамадзян.

26/V — 30 г.
г. Гомель.

Дэманстрацыя

Карабіны бліснулі,
Бліснулі штыкі...
Хто там голаў высунуў?!
... Шпікі!..
Раз, два...
Ўлева!..
Раз, два...
Ўправа!..
Маршыруе полк.
Сьпіць Варшава...
Сьпіць Парыж...
Хваляваньню—крыж.
Нават вецер змоўк.
Маршыруе полк.
Раз, два...
Улева!..
Раз, два...
Ўправа!
Сьпіць Варшава,
Сьпіць Парыж..

* *
*

Выяжджае соннае
Аўто...
Шэрыя вінтоўкі
Нагатоў...
Раз, два...
Ўлева!..
Раз, два...
Ўправа!
Полк чакае
Славы.

* *
*

Ўзбуджаны
 глухі
 квартал,
Кінулі
 рабочыя
 варштат.
Шпiк ля брам
 зубы
 моцна сьцяў
На ўзьняты
 горда
 сьцяг.

Гэй, сьмялей!..
Наперад крок.
Не зважай
На кроў і сьлёзы.
Гэй, сьмялей
Наперад кроч!
Тут ня месца
Кволым крокам.
Гэй, сьмялей!
Не зважай!
За сусьветны
Май!..

* * *

Ўзбуджаны глухі
 з прадвеку
 пляц.
Анямеў
 урадавы
 палац.
Шпiк ля брамы
зубы моцна
 сьцяў
На ўзьняты
 горда
 сьцяг

* * *

Выяжджае соннае
 Аўто.
 Кулямёт на ўсё
 гатоў.
 Тра-та-та...
 Тра-та-та...
 Кулямёт рабочых
 прывітаў.
 Енк і плач,
 Крык і кроў...
 Крумкае крумач.
 Горда ўецца сьцяг.
 Шалясьцяць па вуліцах
 Ціха клёны,
 З болем, з крыўдаю
 Ідуць калёны...

* *

Каскі сьмела бліснулі,
 Бліснулі штыкі.
 Голаў сьмела высунуў
 Шпik.
 Раз, два...
 Ўлева!
 Раз, два...
 Ўправа!..
 Разбуджаецца Варшава,
 Зубы сьцяў Парыж.

Менск. Май 1930 г.

Ад „А“ да „Я“

Ад „А“ да „Я“
 далёкі шлях,
 Як Менск ад пышнага
 Нью-Ёрку.

Той шлях, дзе літара мая,
 ня сёньня пушчаны
 з іголки.
 Пад кожнай „А“—
 дзесяткі, полк...

Пад кожнай „Б“—
 два разы столькі.
 Пад „Ш“ хоць тысячаў няма,
 але ня меней анікольні.
 Адным сьвяціў
 Брытанскі леў,
 другім арол
 Кароны польскай.
 Адзін гартованы меў меч,
 другі быў з дзідай
 Пашахонскай.
 І нават быў адзін
 дзівак,
 які схіляўся ля „Пагоні“,
 хадзіў, як сонная ўдава,
 насіў, з нашыўкамі
 пагоны.

Ах, колькі іх...
 І кожны меў
 ня толькі шаблю, пісталеты...
 Былі тут нават

ад пярэ
зусім засохшыя поэты.
Былі ільвы,
і нават той,
што сонца зьняць
хацеў вушамі.

Былі, як вы,
былі, як мы,
былі, як тыя,
што між намі.

Адзін за хлеб,
другі за грош,
а той за славай
крыльлі змучыў.

Адзін бяз дна
знашоў вядро,
другі згубіў свае
анучы.

Адзін еў хлеб,
другі меў хлеб,
і трэці меў,
але з мякінай.

Адзін гарэў,
другі сатлеў,
а трэці лёг
ў дамавіну.

Той нацянькі—
праз лес, праз лог,
а той шукаў
дарогі гладкай.

Той пераплыў,
той перамог,
а той хістаўся
каля кладкі.

Ах, колькі іх...
Ах, колькі іх!..
Глухих, замучаных,
разьдзетых.

Ах, колькі іх...

Ах, колькі іх!..

Тузоў, і дамак,
і валетаў.

Той быў пад „А“,
той быў пад „Ш“,
а той ня ведаў
свой пачатак.

Адным багатая
імша,
другім пятля была
узьнятай.

Адзін узяў
ад продкаў кій
(ад продкаў нават
„homo sapiens“)

і сьлёзы горкія
праліў
за лёс народу
усюды наперш.

І ў сьвет пашоў
таптаць пяскі
бязьлюднай, высахшай
пустыні.

Крычалі радасна
гракі
над ідэаламі
пустымі.

Другі крывавым
мазалём
узяў шчарбатую сякеру
і навальнічным шумным
днём
біў першы цьвік
для новай эры.

Ад „А“ да „Я“
вялікі шлях,
як Менск ад пышнага
Нью-Ёрку.
Я рад што, дробненькая „Ш“

нядаўна толькі
з-пад іголки.

Я рад,
што дробненькая „Ш“,
зусім ня мела
розных сыцежак
хоць мне хаўтурная
імша
была пачатай
як належыць.

Май 1930 г.

Нечаканае спатканьне

Апошняя апавяданьне пісьменьніка-рэвалюцыянера

Гэта было ня ў нас, а ў суседняй дзяржаве, дзе я сядзеў у турме як політычны эмігрант.

Пасьля турэмнай галадоўкі сядзеў некаторы час у адзіночцы. Але пасьля быў пераведзены ў 19-ю камору трэцяга корпусу.

Тут былі толькі політычныя і адміністрацыйныя.

Супроць нас, на другі бок калідору, знаходзілася інтэлігенцкая камора. Там сядзелі панамістыя і хабарнікі, на чале са следчым і інжынэрам. На адзін нумар далей была працоўная камора, зусім іншай катэгорыі—фальшывамонэтчыкі, жулікі і гвалтаўнікі. Злодзеяў і бандытаў на гэтым калідоры, а таксама і ва ўсім корпусе ня было, гэта сьведчыла аб тым, што наша турма—установа з добрымі традыцыямі, дзе ўсе былі разьмяркованы па заслугах і па свайму сацыяльнаму становішчу.

Політычнай каморы з другой політычнай каморай зазвычай не дазвалялі спатыкацца. З інтэлігенцкай каморай, наадварот, можна было бачыцца два разы на дзень.

Нагляднікі на гэтую рэч глядзелі скрозь пальцы, бо былі ўпэўнены, што паміж намі ня можа быць ніякага агульнага пляну. З працоўнай каморай спаткацца было цяжэй.

Аднойчы, зраньня, калі ішлі мыцца, да нас у калідоры падышоў было следчы.

— „Панове“,—пачаў ён, папраўляючы сваю белую манішку і глядзячы на масьленыя валасы. Трэба зазначыць, што ў турме ён трымаўся як джэнтльмэн, а на хабарніцтва глядзеў толькі як на пратэст супроць малой чыноўніцкай пэнсіі.

— „Панове“, учора начальства хацела парушыць тутэйшыя звычаі, якія, як вы ведаеце, маюць такую моц, як і пісаныя законы, хацела зьмясьціць у нашай каморы нейкага суб'екта Ванцсона.

— Гэта былога начальніка асобных даручэньняў Чаравіцкага фронту? — запытаў нехта.

— Таго самага. Але мы пратэстуем усе як адзін. У нашай каморы толькі пачэсная інтэлігенцыя. У нашым асяродзьдзі няма месца такім... такім...

Былы сьледчы не знаходзіў адпаведных слоў, каб выказаць сваё інтэлігенцкае абурэнне.

— Зразумела, зразумела,—далучыліся мы.

— Але дзе ён?

— Перавялі ў працоўную камору. Падумайце самі: чалавек, асуджаны на сьмерць і мы! Гэта зусім недапушчальная рэч!

— На працу!—крыкнуў вартаўнік.

— Ванцсон? заўважыў нехта.—Гэтае прозьвішча я дзесьці чуў. Відаць, вельмі кампрометуючая асоба, калі ад яго так ухіляюцца.

— Выдатны дзеяч, гэты былы Чаравіцкі інквізытор. Спецыялісты: падазроных асоб імкнуўся прагнаць за межы гэтай зямлі і перабегчыкаў таксама добра хаваў, а з маладымі кабетами і багатымі яўрэямі заўсёды меў асабістую справу.

— Драпежны чалавек!

— Як клоп. Абабраў, згвалціў і забіў багатую перабегчыцу з таго боку, а потым выявілася, што гэта была сястра выдатнага дзеяча. Шыла ў мяшку не схаваеш. Ваенны суд прысудзіў Ванцсона да кары сьмерцю, але, прымаючы пад увагу яго ранейшыя заслугі перад бацькаўшчынай, замяніў сьмерць дзесяцігадовай катаргай.¹ Зараз, як чуваць, ён мае надзею на амністыю.

— За заслугі перад бацькаўшчынай. Слова гонару гэты зямляк мае. Я сам дапамагаў яму у гэтым,—гаварыў Абэрон, плячысты хлапец, з гарбатым носам, з двума завіткамі валос на ілбе. Усё гэта ў ім нагадвала сатыра. Мы пасунуліся да яго бліжэй, бо добрыя апавяданьні ў турме даражэй, чым моцная табака.

— Расказвай!

Абэрон закурыў крывую люльку, распушыў левы завіток і разьлёгся на лаўцы, якая была пастаўлена за апушчанымі нармамі, каб ня бачылі нагляднікі, бо спаць у дзень было забаронена.

— Горкія ўспаміны, як табака з палыну. Ну, калі вы хочаце, каб я цягнуў гэты дым...

І ён сапраўды пацягнуў дым са сваёй люлькі, выпусьціў яго праз нос і глядзеў, як зеленаватыя кругі паднімаліся да закапцелай столі.

— Калісь-то мне ўдалося выявіць сапраўдны твар Ванцсона, бачыць, як крывіўся яго твар ад злосьці. Але ў той час ён блішчэў сваёй магутнасьцю, у якой быў так упэўнен. Я толькі што перайшоў мяжу і знаходзіўся пад сьледствам. У мяне ня было ў той час ніякіх агрэсыўных імкненьняў супроць так званай сваёй бацькаўшчыны. Я хацеў толькі наведць сваю старую маці, якую ня бачыў ужо з пяці гадоў, а пасья застацца жыць у якім-небудзь ціхім куточку, калі-ж гэта ня ўдасца, дык зноў вярнуцца назад за мяжу. Не пасьпеў я прайсьці па тэрыторыі бацькаўшчыны і сотні крокаў, як перада мной паднялася паўдзюжныя штыкоў. Рукі мімаволі падняліся ўгару. Я гэтага зусім

ня спужаўся, але, калі мяне адвялі ў комэндатуру і я там убачыў каля стала Ванцсона, — імя яго тады яшчэ ня ведаў, — мне стала крыху няпрыемна.

У правай руцэ Ванцсон трымаў плётку, а левай варушыў вялікі чорны рэвольвэр, які ляжаў на сталі.

— Перабежчык, пане капітане! — рапартаваў мой праважаты. — Здаецца, важная птушка.

— А! — скрозь зубы працадзіў Ванцсон і сьвіснуў плёткай у паветры. — Вельмі прыемна, вельмі прыемна! Ну, хадзеце бліжэй, пане шпегу, скажэце, як вас зваць і па якой справе мы маем гонар з вамі гаварыць?

— Выбачайце, я вас не разумею.

Плётка другі раз сьвіснула ў паветры.

— Не разумееце? Тады для вас патрэбен перакладчык. Хлопцы, запытайце, як яго зваць!

Моцныя ўдары спачатку з аднаго, а потым з другога боку выштурхнулі мяне наперад. Але я ўсе-ж такі ўтрымаўся на нагах і спакойна запытаў:

— Чаго хвалюецца, пане капітане? Мой жа пашпарт у вас.

— Пашпарт! Ха, ха, ха! Я вам магу паказаць сотню падобных пашпартаў. Не, у мяня ёсьць нешта лепшае за ваш фальшывы пашпарт: я маю фотографію з вашым сапраўдным подпісам. Можна, хочаце, каб паказаў?

Ён пачаў шукаць у тоўстым сшытку папераў, але там нічога не знайшоў і зноў павярнуўся да мяне. У гэты момант здарылася нешта нечаканае. Хутка ўвайшоў салдат прыклаў руку да шапкі і не сваім голасам выгукнуў:

— Пане капітане, Шышка ўцёк!

Як сярдзіты кот, Ванцсон кінуўся наперад.

— Хто? Што?

— Арыштант Шышка ўцёк з арыштоўні, і нідзе яго не злавілі.

— Ты быў вартаўніком?

— Я, пане капітане!

— Жывёла!

Плётка з вострым сьвістам лягла на твар жаўнера. Ён падняў руку, быццам хацеў бараніцца, але зноў апусьціў яе. На твары, ад ілба да падбародка, застаўся чырвоны шрам.

— Вон! Я зараз іду. Пасья вывесьці гэтага ў лазьню! — крыкнуў ён майму вартаўніку.

Мяне вывелі. За дзьве сотні крокаў ад комэндатуры, якая зьмяшчалася ў старой карчме, можна было ўбачыць шэрую будку з пахіленай і закапцелай трубой на канцы. Мяне прывялі туды. Адчыніліся і за-

чыніліся даволі цяжкія дашчаныя дзверы, якія, як відаць, былі зроблены са спецыяльнай мэтай і не адпавядалі сапраўдным традыцыям лазьні, а таксама і свайму прызначэньню. Застаўся адзін.

Гэта была лазьня, як і ўсе лазьні. Палок з напалову згніўшымі сходамі, вялізная з каменя складзеная печ і малое вакенца. Толькі ў вакенцы былі замацованы два тоўстыя зялезныя пруты.

Я хутка прызвычаіўся да змроку і мог больш дэталёва азнаёміцца са сваёй турмой. Сяброўства з плёткай капітана адымала надзею на лепшую будучыню, а таму няма дзіва, што я пачаў думаць, як бы ўцячы. Праз вакенца вылезьці нельга, бо зялеза было прымацована з вонкавага боку, ды й само вакенца было вузей за мае плечы. Абгніўшыя балькі сьцяны былі яшчэ даволі моцныя, каб іх можна было зламаць голымі рукамі. У шмат якіх месцах у сьцяне былі сьляды куль. Таксама на камях і цэглах печы былі аздобы вельмі падазронай якасьці, а на камях, што зваліліся на землю, можна было заўважыць рудыя плямы.

Не, у гэтай лазьні будзе ня вельмі прыемна!

Мяне ўсё-ж цікавіла печ. З вонкавага выгляду лазьня была даволі вялікая, а таму тут, акрамя гэтага, павінна быць яшчэ якое-небудзь памяшканьне. Можа, гэта жылы пакойчык, які знаходзіцца побач са старой лазьняй. Калі гэта так, дык ён павінен быць якраз за печкай, бо эканомія гэтага вымагала, каб цяпло лазьні дарэмна не разьвеелася ў паветры. Калі разабраць цэгля, ці не магчыма было-б туды трапіць. Вартаўнік напэўна-ж глядзіць толькі на дзверы, вакенца і, мабыць, на страху. Зірнуў у вакенца—убачыў толькі густую вярбу. Узлез на печ, адкінуў некалькі каменяў і ўбачыў цагляную сьцяну печы, у якой была вялікая шчыліна. Знайшоў прадаўгаваты камень, заклаў у шчыліну і пачаў ламаць. Цэгла заварушылася і падалася, а за ёй і другая. У хуткім часе першая цагельная накладка, даволі значнай шырыні, была зьнята. Заставалася яшчэ другая накладка, за якой павінна было быць пустое памяшканьне. Уважліва пачаў варушыць першую цэглу другой накладкі і паціху цягнуць яе адтуль.

Раптам за дзвярыма пачуўся грукат. Я скокнуў з печы і пачаў падолам выціраць чорныя рукі. Адчыніліся дзверы. Увайшоў адзін толькі Ванцсон. Плётка зараз была ў левай руцэ; правая ляжала на кабуры рэвольвэра. Дзверы за ім зачыніліся.

— Ну, можа раздумалі і скажаце, хто вы такі і чаму тут знаходзіцеся?

Голас яго нагадваў мне гукі старой бляхі, якую рэзаў некалі яўрэй у маім родным мястэчку, і якія ў сваю чаргу рэзалі мае нэрвы.

— Мне ня было аб чым думаць, бо вам усё ўжо вядома. Мае імя ёсьць у пашпарце, а перашоў таму, што хачу жыць на бацькаўшчыне, але яны дабраахвотна мяне ня пусьцілі.

— Хлусьня! Чые гэта грошы, што я знайшоў у вас?

— Мае.

— Зноў хлусьня! Гэта грошы суседняй дзяржавы, а таму яны канфіскаваны.

— Гэта будзе зладзейства.

— Гэта вы крадзецце. Мы—не. Мы канфіскуем тое, што вы гвалтам адабралі ад чэсных людзей. Але з вамі асабіста мы пагаворым у канцы.

— Я думаў, што тут існуе справядлівасьць.

— Праўдзіва толькі тое, што я раблю, бо я раблю толькі тое, што карысна маёй бацькаўшчыне.

Ён зусім нечакана схапіў рэвольвэр і крыкнуў:

— Станавіцеся тут каля печы!

— Што гэта значыць?

— Гэта значыць, што ты праз дзьве хвіліны ўсё мне выкажаш. Станавіся да печы!

Я хутка абвёў вачыма наўколе. У двух кроках ад мяне ляжаў востры камень. Але руля рэвольвэра глядзела мне ў твар. І жыць усе-ж такі хацёлася.

— Раз, два...

Я паслухаў і стаў супроць печы.

— Тваё імя...?

— Я маўчу. Прагучэў стрэл, і куля ўпілася ў цэглу над маёй галавой.

— Ты будзеш?

Кулі адрывалі кавалкі камня з аднаго і з другога боку каля майго твару. Я быў нямы і нярухомы. На ілбе выступалі буйныя кроплі поту і каціліся ўніз па твару. Ніколі ня быў трусам і ня раз глядзеў сьмерці ў вочы, але зусім іншая рэч спаткаць сьмерць у адкрытай бойцы, калі ў цябе ў руках зброя і можаш абараняцца, і зусім іншае стаяць з апушчанымі рукамі каля сьцяны. Мозг працаваў з хуткасьцю радыё, але не знаходзіў выйсьця. Ня гледзячы на страх сьмерці, мне ні разу ня прыходзіла думка ісьці на кампроміс з гэтым вырадкам законнасьці. Дзіўная рэч—гэта чалавечая гордасьць і мацней за наймацнейшы інстынкт жыцьця.

— Кажы!— задыхаючыся хрыпеў Ванцсон.

Злосьць зуродзіла яго твар, скрывіла рот і аскаліла зубы. Руля рэвольвэра зараз глядзела якраз у тое месца, паміж маіх вачэй, дзе адчуваў халодныя кроплі поту. Я зразумеў, што Ванцсон хоча бачыць маю трусасьць, хоча, каб пакланіўся, прасіў, але я рашыў памерці, а ня даць яму гэтай радасьці.

Тут Абэрон зноў пацягнуў моцны дым са сваёй крывой люлькі, паглядзеў на нас сваімі вялікімі вачамі і, быццам зьдзіўлены цішынёй, якая запанавала ў заўсёды шумнай каморы, казаў далей:

— Зараз я ведаю, што на сьвеце нічога ня мае асаблівай вар-тасці, і лепш у ціх ім адзіноцтве выкурыць люльку, чым ганарыцца сваёй храбрасцю перад якім-небудзь Ванцсонам. Абодвы мы пыл і попел, больш нічога. Але тады я разважаў зусім інакш.

— Сукін сын!

— Ня стрэл зараз, а плётка зацьміла маю сьвядомасьць.

Адзін толькі ўдар плёткі. Я на хвіліну страціў магчымасьць ба-чыць. Бразгнулі дзьверы. Калі зноў зьвярнулася сьвядомасьць, быў адзін.

Нэрвовае напружаньне зьмянілася вялікай слабасцю. Павісьлі бясьсільныя рукі, сагнуліся ногі, а ў галаве гудзела, быццам пчолы ў карніку. Падпоўз да сходак палка і там застаўся сядзець.

Ня ведаю, сколькі прайшло часу. Мне здавалася, што чую гала-сы і нейкі нявыразны шум. Але хутка ўсё змоўкла, і мяне зноў ахапіла апатыя. Раптам пачуўся востры крык жанчыны і адразу абарваўся, быццам ёй нехта заціснуў рот. Здавалася, што крык чуўся з таго месца мураванай печы, дзе я хацеў зрабіць дзьору. Падняўся на ногі, узпоўз на печ і пачаў слухаць. Сапраўды: за сьцяной чуўся нявыразны шум і свааесаблівы стогн. Дрыжачымі рукамі пачаў зноў разьбіраць цэглы.

З шумам яны паддаваліся. Адчынілася цёмная дзьора, у якую цяжка было што-небудзь пачуць, але пасья я пачуў там такія рэчы, пра якія яшчэ і зараз не магу спакойна гаварыць.

— Ці ты не адчуваеш, галубка, што я магу з табой рабіць усё, што толькі захочу?— хрыпеў голас Ванцсона. Ці разумееш ты, што няма табе ратунку?

У адказ пачуўся пісклівы стогн жанчыны.

— Я зараз табе аслабаню рот, толькі ты ня крычы і ўсё мне раскажы. Калі не, дык у цябе выклікаю яшчэ мацнейшыя пачуцьці, чым тыя, што ты зараз мела.

З хвіліну была цішыня. Пасья загадны голас Ванцсона сказаў:

— Ну, кажы!

— Зьвер, зьвер! Нічога я табе не скажу! Лепш мяне расстраляй, мне цяпер усёроўна!

Гэта быў малады, скажоны нянавісьцю і сорамам, голас жанчыны. Ванцсон гіронічна засьмяяўся.

— Добра, я выканаю тваё жаданьне. Але я маю двух верных хлапцоў, якім таксама трэба крыху пагуляць. Яны зазвычай пачына-юць з...—пачулася бяссорамае слова,—а канчаюць гаручымі акуркамі і бітым шклом.

Жанчына застагнала. Я сьціснуў закапцелы камень, як бы хацеў з яго выціснуць сок.

— Ну, выбірай, галубка, паміж гэтай вясёлай кампаніяй і пры-знаньнем.

Нехта застукаў і закоўзаўся. Ванцсон пачаў экзэкуцыю. Зараз-жа пачуліся ўдары плёткі і плач жанчыны. Я забыўся пра ўсякую асьця-рожнасьць і, як зьвер, адрываў цэглы. Кволая сьцяна абвалілася пад маімі рукамі. Я разам з ёй апынуўся на падлозе нейкага іншага па-мяшканьня. Сажы і пыл затуманілі мне вочы. Амаль што пад самым вухам прагучэў стрэл. Праз момант я быў на нагах і кінуўся на Ванц-сона. Ён не паспеў выстраліць другі раз і пабег да дзьвярэй. Я кі-нуўся за ім і схапіў яго за плечы. Ён вырваўся, штурхнуў нагой дзьверы і выбег вон. Я хацеў бегчы за ім, але атрымаў прыкладам і адхіліўся назад. Дзьверы зачыніліся, шчоўкнула дэраваная засоўка. Я абярнуўся. Гэта быў прадаўгаваты пакой крокі на два шырыні. Каля сьцяны стаяла пустая дашчаная лава, а каля яе на падлозе жанчына. Цёмныя валасы дзіка зьбытаны, падраная і памятая вопратка, адна рука, плечы і грудзі—голыя. Яна сядзела, прыпадняўшыся і абапер-шыся адной рукой, а другой імкнулася прыкрыць сваю нагату. З белага зморанага твару на мяне глядзелі вочы, у якіх вар'яцкі жых зьмяняўся надзеяй.

— Хто вы такі? Хто вы такі?

— Ня бойцеся. Такая-ж самая ахвяра, як і вы.

Я памог ёй падняцца і пасадзіў на канец лавы. Яна пацягнула на плячо падраную кашулю, дрыжачай рукой прыгладжвала валасы. Раптам пачала дрыжаць і, ня стрымаўшы сьлёзы, павалілася на лаву. Сударгі дэргалі яе цела. Галава білася аб голяыя дошкі. Спа-чатку я ацапаў гледзючы. Мяне трасло ад гэтага малюнку. Я адчуваў сябе зусім бясьсільным, каб дапамагчы ёй. Але быццам нейкі інстынкт гнаў мяне сесці разам з ёй на лаву і абняць яе дры-жачае цела. Я паклаў яе галаву сабе на калені, гладзіў яе зьбытаныя валасы і казаў ёй словы пяшчоты і супакою, якія толькі мог адшу-каць у сваёй галаве. Яна схапіла маю руку сваімі вільготнымі пальцамі і ціснула яе, быццам знайшла ратунак. Я сам гатоў быў заплакаць. Патроху яна пачала супакойвацца, асьцярожна звольнілася ад маіх рук, паднялася і села. Толькі зараз я заўважыў, што яна зусім яшчэ маладая—амаль што дзіця. На шыі і на плячах—чырвоныя па-лосы на вуснах кроў. Яна толькі што заўважыла гэта і загаварыла:

— Хто вы такі і як сюды трапілі?

Я каротка раскажаў свае перажываньні.

— А вы?

— Мяне прыслалі сюды на допыт. Тады гэты кат пачаў мяне мучыць. Каб вы толькі ведалі, што ён са мной рабіў...

Яна засланіла рукамі твар і зноў расплакалася.

— Супакойцеся. Зараз нам трэба падумаць, што далей рабіць. Ён, напэўне, нас не пакіне і будзе працягваць пытку.

— Не, не! Толькі ня гэта! Лепш зараз памерці!

Яна раптам схапіла мае рукі і, гледзячы вар'яцкімі вачамі, выгукнула:

— Я прашу вас, забіце мяне!

— Беднае дзіця!

Пад наплывам болю і надзвычайнай пяшчоты, я прыхіліў яе да сябе і цалаваў яе лоб..

Знадворку бразгнула засоўка. Адчыніліся дзверы. З'явіліся два салдаты з рэвольвэрамі ў руках. Трэці глядзеў ім праз плечы.

— У комендатуру!

Гэта тычылася мяне. Мая падарожніца лёсу з адчаем ухапілася мне за руку.

— Я тут не застануся! Я пайду разам з вамі!

— Нельга! Загад быў па аднаму.

— Тады застрэльце мяне! Інакш не застануся.

Салдаты пераглянуліся.

— Няхай ідзе—нарэшце сказаў адзін з іх.—Пасля ўсёроўна прыдзецца вясці.

Мы абодвы ўздыхнулі вальней. Лазьня-засьценак засталася ззаду. Нас зноў прывялі ў старую карчму і пакінулі ў невялічкім пустым пакойчыку, дзе немагчыма нават было і прысесьць, бо ня было лавы. Два салдаты засталіся каля дзвярэй, а трэці пайшоў кудысьці далей. Праз хвіліну ён з'явіўся і назваў маё імя.

— Заставайцеся і не хвалюйцеся,—сказаў я сваёй таварышцы. Зараз вам зусім няма чаго баяцца. Можа ўсё будзе добра.

Сам я, зразумела, ня верыў, што ўсё будзе добра, і са сьціснутымі зубамі ішоў за салдатамі. Рашыў не прадаваць танна свайго жыцця.

У другім пакоі меў надзею ўбачыць Ванцсона, але на яго месцы, каля стала, сядзеў нейкі іншы ў форме офіцэра. Ён акінуў мяне хуткім і павярхоўным поглядам, нахіліўся да тэкі з паперамі і сказаў:

— Вырашылі адаслаць вас назад за мяжу.

Гэты голас мне здаваўся знаёмым. Дзе гэта я яго чуў? Спрабаваў прыпомніць і ўважліва глядзеў сідзячаму ў твар. Сапраўды! Гэта-ж быў мой вайсковы таварыш, з якім прыходзілася спатыкацца на фронце.

— Ты!?

Ён падняў галаву і востра паглядзеў на мяне, ні адзін мускул не задрыжэў на яго твары. Флегматычна ён паказаў рукой на вартаўніка і сказаў:

— Ідзі і чакай, пакуль паклічу.

Калі вартаўнік вышаў, мой былы таварыш кінуўся ў крэсла і неяк дзіўна засьмяяўся.

— Вось, бач, якая гэта палахлівая птушка! Ха, ха, ха! Сапраўды, зух хлапец!

— Ці помніш...

— Не напамінай! Ня трэба! Сам ведаю! Але мне трэба сказаць, што цябе прысудзілі да сьмертнай кары, яе ты і зарабіў.

— Ты так кажаш...

— Капітан Ванцсон загадаў паслаць цябе за мяжу. На яго мове гэта значыць расстраляць.

— Але гэта несправядліва.., незаконна..

— Не мая справа. Начальства загадвае.

— І што ты думаеш рабіць?

— Выканаць загад.

Ён паглядзеў на мяне з тэй самай дзіўнай усмешкай. Я быў спакойны, але ў маім горле быў нейкі горкі ком.

— Але ты...

— Маўчы! Не кажы! Я ня хочу. У нас няма нічога агульнага Разумееш? Няма. Але слухай, што я табе скажу. У цябе будуць канвойнікі, якія літаральна выканаюць мой загад. Табе няма чаго іх баяцца.

— Дзякую табе!

— Ня трэба. Ідзі і ніколі назад не вяртайся.

Ён падняўся, каб пазваць вартаўніка. Я ўспомніў пра сваю няшчасную таварышку ў сеньях. Сьпяшыў скарыстаць момант.

— Адну хвілінку. Ніколі не забуду твае дабраты. Але будзь добры да канца і пашлі разам са мной замучаную, ледзь живую дзяўчыну, якая знаходзіцца ў сеньях. Яе чакае такі самы лёс, які чакаў мяне, а можа і яшчэ горш. Я цябе прашу...

— Нельга, няма загаду.

— Зрабі гэта ад сябе. Табе няма чаго баяцца Ванцсона. Ты-ж добра ведаеш, што ён робіць незаконна, злачынна.

Ён крута павярнуўся.

— Як сьмееш так гаварыць? Ідзі, ідзі, пакуль я яшчэ маю да цябе ласку!

— Не. У такім выпадку я застаюся з ёй і буду змагацца з вамі да апошняй магчымасьці.

Ён глядзеў на мяне са здзіўленьнем.

— Хіба гэта твая каханая?

— Так, мая жонка.

Ён пачаў хутка хадзіць па пакою. Я стаяў нярухомы і ня спускаў з яго вачэй. Ён стаў каля дзьвярэй і крыкнуў злым голасам:

— Алё!

Прыбег салдат.

— Паклікаць сэржанта!

— Слухаю, пане лейтэнанту!

На мяне ён больш не глядзеў. Па яго грубому голасу я зразу меў, што ён згадзіўся: кожнае слова аб гэтым сьведчыла.

Увайшоў сэржант, вялікі, сьветлавалосы хлапец.

— Вазьмі двух салдат са свайго разьдзелу і перагані праз мяжу гэтага,—ён паказаў на мяне і зрабіў невялікую павузу,—і тую жанчыну, што там у сеньях. Зрабі так, як табе кажу. Разумееш!

— Разумею, пане лейтэнанту!

— Можаш ісьці. Вывесьці яго адгэтуль.

На мяне ён больш ні разу не паглядзеў.

Я павярнуўся і пайшоў за вартаўніком у сьні, дзе каля вакна скорчыўшыся стаяла тая, якую я назваў сваёй жонкай, ня ведаючы нават яе імя.

Праз чвэрць гадзіны сэржант і яшчэ два вялікага росту салдаты гналі нас у бок мяжы. На нашы пытаньні яны не адказвалі. Я нічога ня мог прачытаць у іх вадзяніста-галубых вачох. Вечарэла. Дуў вільготны вецер і кудлаціў валасы і лахманы мае тавырышкі, якімі яна дарэмна імкнулася закрыць голыя плечы і рукі.

— Нас расстраляюць...

— Думаю, што не, непадобна нешта.

— Як вас зваць?

— Гірт Абэрон. А вас?

— Анна Арэндт.

Мы ўзяліся за рукі і ўвесь час ішлі такім чынам. Так лягчэй было чакаць невядомае, а можа нават і сьмерць.

Узгорак, пасля гай і, нарэшце, рэчка на балотнай раўніне. Тут ужо была і мяжа. А там далей сьпераду, на тым баку, можна было ўбачыць пагранічную будку.

— Стой!—падаў команду сэржант.

— Ага, ну разлучайцеся!—я падумаў. Сэрца моцна білася. Анна ня пускала маю руку.

— Зьнімайце камзол.

Гэта было сказана мне. Я паглядзеў на свой новы кожны камзол. Няўжо сапраўды мне прыдзецца зараз памерці? Мая падарожніца зьбялела і дрыжэла.

— Зачым гэта зьнімаць камзол?

— Каб памяннца са мной,—сказаў сэржант і расшпіліваў свой стары фрэнч.

Я таксама расшпіліў свой.

За жыцьцё гэта была не дарагая плата.

— Ну, а цяпер бяжыце!

Я ўсё яшчэ ня верыў і паглядзеў на обоіх канвойнікаў.

Яны трымалі ў руках стрэльбы і ўсьміхаліся. Але гэта ня была ўсьмешка драпежнікаў.

— Раз, два...

Тры мы ўжо ня чулі, бо беглі да мяжы. Анна моцна трымалася за мяне. Адзін за адным прагучэлі два стрэлы. Сьвісту куль мы ня чулі, таму што стралялі, ня ў нас. Але зараз пачалі страляць дзесьці збоку, мабыць пагранічнікі. На гэты раз стралялі ўжо па нас, бо кулі сьвісьцелі над галовамі. Яшчэ некалькі хвілін страху—і пераднамі з балота вырасьлі шэрыя будынкі кашар.

Абэронава люлька пагасла. Ён сам ляжаў на сьпіне з падвернутымі вачамі, нехта з нас ня ўтрымаўся і запытаў:

— А што было далей з Аннай Арэндт?

— Гэта не належыць да майго апавяданьня!—сказаў Абэрон. Але мы ўжо ведалі, што Абэронаву жонку завуць Аннай.

* * *

Праз некалькі дзён мы зноў разгаварыліся з былым сьледчым.

— Ванцсон знаходзіцца ў гаспадарчым аддзеле, ходзіць па каморах і адмячае, каму што трэба выпісаць праз кантору. Паглядзіце, прыдзе і да вас.

— Хай толькі паспрабуе!—сказала некалькі галасоў, у якіх адчувалася пагроза. Падышоў Абэрон, і ўсе замоўклі, самі ня ведаючы чаго.

Ванцсон усё-ж такі паспрабаваў. Адноўчы, пасьля абеду, калі мы ў час так званай гадзіны адпачынку чыталі і пісалі, вартаўнік адамкнуў камору і ўпусьціў нейкага чалавека, дзьверы зноў зачыніў. Чалавек боязна зрабіў два крокі і заставаўся. Ён быў хваравіты, з зеленаватым тварам, чорнымі валасамі, апрануты ў панашаны фрэч.

— Ванцсон.—прашыпеў нехта зьдзіўленым голасам.

Усе адразу паднялі галовы. Ванцсон трывожным поглядам агледзеў камору.

— Панове, хто хоча выпісаць праз кантору?—сказаў Ванцсон і раптам змоўк.

Ніхто не адказаў. У каморы панавала мёртвая цішыня. Я выпадкова глянуў на Абэрона. Ён ціха падняўся са свайго месца, раптам зрабіў прыжок і апынуўся каля дзьвярэй, за плячмі Ванцсона. Апошні хутка павярнуўся.

— Не падумай толькі зваць вартаўніка: не пасьпее ён увайсці, як я рашчаплю табе галаву аб сьцену,—ледзь чутным, але ўнушаючым голасам гаварыў Абэрон.

— Што вам трэба?—запытаў Ванцсон, жадаючы быць спакойным, але яго пальцы нэрвова дрыжэлі.

— Хіба ты мяне ўжо не пазнаеш? Успомні толькі Чаравічкі, успомні зьдзекі ў лазьні! Ну?

— Ня ведаю, у мяне шмат было...—пачаў Ванцсон.

— Так, так! У цябе шмат было ахвяр у лазьні, што ты сам ня помніш, каго ты паслаў на той сьвет, а хто яшчэ жыве і мае надзею на прыемнае спатканьне з табой. Але, ня гледзячы на такое шыро-

кае знаёмства, ты, можа, прыпомніш таго сымпатычнага суб'екта, які ўламіўся праз печ лазьні і вельмі здзівіў цябе ў самы цікавы момант экзэкуцыі. Падумай толькі.

Ванцсон схіліў галаву і прыжмурыў вочы. Ён, відаць, пачаў прыпамінаць.

— Ну бач, ты прыпомніў! Наватъ сьліна пацячэ, як успомніш слаўнае прошлае. Які дзіуны малюнак, калі прыгожая жанчына робіць прадсьмертную плястыку!

— Я гэта рабіў на карысьць бацькаўшчыны,—зусім нечакана выгукнуў Ванцсон. Абэрон гучна засьмяяўся.

— На карысьць бацькаўшчыны! Небарака! Бацькаўшчына не змагла ацаніць тваіх заслуг і, замест ордэну, наградзіла цябе турэмнай каморай. Мабыць яна памылілася і яшчэ зможа выправіць сваю памылку..

— Я маю надзею на амністыю,—сказаў Ванцсон. Мы ня ведалі, ці гэта была бяссорамная насмешка, ці немагчымая наіўнасьць.

Твар Абэрона зьмяніўся. На ілбе набраклі жылы. Нос сапеў і дрыжэў. Рукі са скрыўленымі пальцамі падняліся перад Ванцсонам

— Раздаўлю як клапа! Як клапа!

Ванцсон уцягнуў галаву ў плечы і ў гэты момант сапраўды быў падобен на магутную, агідную казюльку. Мы моўчкі чакалі далейшых падзей. Абэрон раптам штурхнуў не зачыненыя дзьверы каморы:

— Ідзі, пакуль не запэчкаў рук тваёй сьмярдзючай крывёй! Ідзі, я табе кажу!

Ванцсон з лоўкасьцю прагнанага катэ кінуўся вон з каморы. Абэрон больш не сказаў ні слова, зайшоў за спушчаныя нары лёг на лаву і застаўся там да веч гра.

Праз восем месяцаў мяне выпусьцілі, і я зьвярнуўся ў Латвію

Пераклаў з латыскае мовы Ян Доўп.

Марш колектывізацыі

Рынься
з галодных баразён
стрыножаны доляй
уласнасьці мізэрнай.
Да сонца
да хлеба
да радасных дзён
дарогай колгаснай
дарогаю зорнай.
Рві
ланцугі
адвечнага плачу.
былое
гора
усьцяжнае,
маёнткаў ня згубіш
ня страціш палацаў,
пад сыцягам чырвоным—
няма недасяжнага.
Пад сыцягам чырвоным
з другам рабочым
зможаш зламаць
перашкоды.
І сілай маторнай
засьвецяцца ночы,
дабром колектыўным
задзівіш народы
крокам ударніцкім...
І радасна стане,
і скончыцца
згорбленай спадчыны голад.
З упартасьцю трактараў
мы ня прыстанем,

Цагельня¹⁾

(апавяданьне)

Зьвяно чацьвёртае

У дзьверы пастукалі.

— Калі ласка, уваходзьце!

Увашоў Віталь і высокі хударлявы рабочы з цагельні.

Цэйка крыху паморшчыўся, але ня выказаў віду, што наведвальнікі не да часу.

— Мы па справе да вас,—адразу-ж сказаў Віталь.—Вось таварыш Сьмялоў, член заўкому.

Павіталіся. Сталі ля стала і закурылі.

У шклянцы на сталае студзілася гарбата, і язычок пары перавіўся з дымам цыгарак.

— У нас дужа не прадукцыйна скарыстоўваецца чорнарабочая сіла. Справа ў тым, што падача матар'ялаў не мэханізавана, і мы апынуліся перад важкім пытаньнем: ці скончым будаўніцтва так, як аднаставана ў пляне.

Цэйка зрабіў здзіўленьня вочы.

— Але гэта мяне ня тычыцца, таварышы, раней даласуйце справу с дырэктарам.

Сьмялоў кінуў недакураную цыгарку, плюнуў кашлянуўшы і расьцёр плявок ботам.

— Паколькі вам вядома, таварыш Цэйка, дырэктар паехаў у камандыроўку і намесьнікам прызначаны вы. Адсюль відавочна, што гэтае пытаньне трэба ўзгадніць з вамі.

Цэйка зірнуў на гадзіннік і нецярпліва адказаў:

— Пачакайце, пачакайце! Трэба памятаць, што ў нас сродкі дужа абмежаваныя ды і ўстаноўка транспарцёра затрымае тэмп працы. Пакуль 'шчэ яго раскачаюць.

— Наадварот, таварыш Цэйка,—ня вытрымаў Сьмялоў:—мы больш кідаем грошай на чорнарабочых. Тое-ж самае і інжынэр гаворыць.

У шклянцы халадзела гарбата, і на сподачак клаўся чмуры цень ад яе.

¹⁾ З прычыны недагляду з боку друкарні ў № 5 часопісі ня быў завярстаны канец апавяданьня „Цагельня“ Б. Мікуліча, які друкуем зараз.

— Вам так здаецца, таварыш Сьмялоў. Я сьмею вас упэўніць, што ўсё было расьмеркавана і перайначваць няма пільнае патрэбы.

Віталь ускіпеў. Кудзер выбіўся з-пад кепкі і палез у вочы.

— Ня трэ́ бузы, таварыш! Мы з табой гаворым як з будучым партыйцам і выказваем погляд рабочых. Адсутнасьць рабочых рук прымусіла нас кінуць на работу гэтакі элемент, які неабходна адкінуць, як баласт, як сьмяцьцё. Каго вы паставілі на работу? Кулацкіх сыноў з Цераховіч? Ты зірні, што шаша не дабудована, плошча пад корпусы цэхаў ня ўся прыгатавана, зрубы ў паселку гніюць пад дажджом не дабудаваныя.

Раптоўны пераход на „ты“ дужа не да смаку прышоўся Цэйцы.

— Што-ж я магу зрабіць?

— Як што? Перакінуць усіх падношчыкаў на гэту працу, а тут-така дамагацца ўстаноўкі транспарцёра, і крышка!

Зазваніў тэлефон. Цэйка ўзяўся за трубку і пачаў размову. Недзе быў чалавек, і тутак лопалася ад напружанасьці мэмбрана.

— Так, Цэйка. Што, што? (слухае). Справаздачу аб ходзе прац на „Чырвонай Зорцы“ (вочы шырацца)? Ну... ну... (мягчэй). Дырэктар паехаў у Менск. Што, як?.. Ня чую (хмурыць бровы)... Добра, добра!

Ён павесіў трубку, запісаў у блёк-ноце размашыстым почыркам.

— Цяпер, таварыш Цераховіч, позна пра гэта думаць. Мне няма часу: справаздачу патрэбна рыхтаваць. А адсутнасьць транспарцёр—наша ўніканьне, за якое адкажам разам. Праўда? Так яно будзе спадручней.

І ён дробненька, дробненька зарагатаў. Кольцы рогату спатыкаліся пад стольлю з рэхам.

— Ну і svolач-жа вы!—вылаяўся Сьмялоў.

Віталь рвануў яго за руку

— Ціха ты, наша ўсё роўна возьме! Пагаворым у другім месцы. Пойдам.

Бразганулі дзьверы.

Цэйка пабарабаніў касьцяшкамі пальцаў па сталю, глытнуў халоднай гарбаты, сеў за стол і напісаў:

„Праца па пабудове комбінату „Чырвоная Зорка“ ідзе шпарка і прадукцыйна. Гэтаму ў аднолькавай ступені дапамагае сьціслая згода паміж кіраўнічым складам і ўсімі рабочымі. Лёзунг нашага правадыра аб“...

І ён паскроб алоўкам за вухам.

* * *

Да гэтага часу электрычнасьць бегла сюды, на месца будовы, з мястэчка, і для местачковай электрастанцыі гэта дужа-ж было не па моцы.

Электра ў мястэчку гарэла цьмяна. І гэта праяўляла ўспаміны пра дваццаты год, пра капцілкі, пра варожы пацёмак гразкіх вулачак.

Вось чаму ўзмоцненым тэмпам адбудоўвалася на комбінаце электрастанцыя, а разам з гэтым узводзіліся цэхі:

цагельны,
чарапічны,
пасудны.

Спрыяючыя ўмовы стварылі магчымым адчыніць у бліжэйшым часе шкляную гуту, але гэта пакуль што засталася плянам.

Глыбока ляжаць у нетрах зямных багацьці, і чалавек адваёўвае іх ад зямлі ўпартай воляй калектыву.

Вось чаму пуск электрастанцыі чакаецца кожны дзень, бо ад гэтага залежыць усё жыццё комбінату.

Электрастанцыя—мозак.

Цэхі—нэрвы.

І ўсё гэта злучана ў адзін модалітны арганізм, папсутая частка якога псуе другую і ўвесь арганізм.

Учора канчаткова замацавалі турбогенэратар.

Сёння ў гадзіну пуск электрастанцыі.

Таварыш Васілішка ня мае вольнае хвіліны. Яна носіцца з электрастанцыі ў кантору, і ўжо зноў яе можна ўгледзець, як ляціць па сьцежцы паміж парталаў цэгла, і супакойваецца ўзьняты шпаркай хадой прамень пылу.

— Вёграм падшытая,—кажуць рабочыя.

— Вось табе баба, дзівіся!—дадаюць другія.

— Папрасеце справавода пазваніць у РВК, ці сора там прыедуць,—кажа дырэктар.

А яна звоніць сама, усміхаючыся ў трубку, бо хоча ўвайсьці ва ўсе справы, хоча ўсяго дазнацца.

Урачыстасьць набліжаецца.

Ужо прыехалі госьці, і чуваць прыглушаны голас Мятлова, які ракоча радасна, пасьвяточнаму.

— Таварыш Мятлоў, як ты думаеш, ці патрэбен нам транспарцёр?

— Факт, патрэбен.

— А вось нам у гэтым адмаўляюць, кажуць: позна,—устаўляе сваё слова Сьмялоў.

Мятлоў ссоўвае бровы.

— Крыць іх тады, вось і ўсё!

Дырэктар хоча апраўдацца:

— Але нашы сродкі, як кажа таварыш Цэйка, не дазваляюць...

Яго гарача перапыняюць:

— Мы самі паставілі яго, суботнік сварганілі—і будзе справа ў шапцы.

Мятлоў многазначна ўсьміхаецца, і ўсьмешка гэтая ляпей слоў.

— Валяйце, хлопцы, стаўце, стаўце.

У час мітынгу, пасля прамой, першы дым вылятае з коміну электрастанцыі, асмужае блакіць неба, і пяюць, ракочуць машыны аб вялікай рабоце.

* * *

Бяжыць у вакно адвячоркавая сьвежасьць. А насустрач сьвежасьці і ціхаму дзынканьню гармідарнасьць, тлумнасьць, водарнасьць. Шмат сабралася народу. Няма, каб дзе яблыку чмякнуцца. Мітусьніна. Гуд многароты. Зыркя бліскі зрэнак. Дзіва-ж—пытаньні важныя: самаабкладаньне, колектывізацыя.

Пра іх было загадзя гаворкі досыць: ляскалі языкамі, як хто ўмеў. Бабы ля студні, ля кладкі ўжо пачыналі сварыцца. Пры сустрэчы першым чынам дбалі пра колектыў.

— Браточкі, як гэта галота жыць будзе?—гаворыць на сходзе Сыцяпан, і яму ўгодліва падпявае Тамаш.

— А ўжо-ж? ўжо потым далучаюцца астатнія багацеі.

Хмурыць бровы стары Антось, і жадаецца ляснуць па чырвоным, круглым твары Сыцяпанавым.

— Не таўчы, харошы чалавек, заживом ня горш за цябе, гаспадарылі,—ня можа сустрымацца ён.

Сыцяпан рагоча гучна, і лопаецца сьмех яго пустымі хлапушкамі.

— Стары гаспадар і таксама туды прэцца. Да галаштанікаў, абібокаў?

Але тутачка ўзьнялася моладзь, і сыплюцца кпіны, лаянка, скаргі і пагрозы на Сыцяпана.

Той стаіць і злосна пазірае навокал, і, калі пачаў гаварыць Мікіта Гарбуз,—злосьць ускіпела ў ім і ён закрываў:

— Ах ты, блыха печаная, ці не табе авёс пазычаў?.. Тады быў ласкавы як цялё, а цяпер лаешся?..

— А хто табе чатыры дні за пуд рабіў?

Апанас цьвёрга сказаў:

— Сядай, Сыцяпан, а то прагуляешся.

Моладзь рагоча. А Сыцяпан, моцна плюнуўшы, думае: застацца яму ці не? Але карціць паслухаць і сваё абараніць—таму застаецца. Дзівяцца ўсе: стары Цераховіч у калгас ідзе. Аднэй нагой у магіле ледзь лямку цягне, а таксама ў кампанію маладых шыецца.

А з Антосем робіцца нешта дзіўнае: ён дужа многа гаворыць, вочы-ж гараць маладосьцю, і мяккія зморшчынкі зьбягаюць з твару.

— Такім чынам, у наш калгас запісалася пакуль што 28 сем'яў, але, мы ўпэўнены, да нас прыдуць яшчэ і яшчэ.

Слухаюць Апанаса сяляне, слухаюць, і новыя пытаньні, новыя надзеі і жаданьні родзяцца пад гарачыя, зразумелыя і нязвычайныя словы.

Панура сядзіць Сьцяпан: ня пойдучь да яго на пазыку; цяжка каго-небудзь згадзіць будзе на працу.

Ён, сьцяўшы зубы, маўчыць.

І, калі гаварылі потым пра самаабкладаньне, ён толькі натапырыў вушы, каб лепш чуць, і затаіў глыбока, глыбока ў душы помсту на Апанаса і колектыўцаў.

* * *

Віталь падышоў да вакна і стаў побач з Васілішкай.

— Як вы мысьліце, ці патрэбна нам узяць шэфства над калгасам, што ў Цераховічах?—пытаецца ён.

Яна нібы ня чуе. Вочы яе ледзь вузуюць, і яна ціха кажа:

— Паглядзеце, якое цудоўнае неба. Лілёвае...

Яму робіцца крыху сьмешна.

Успывае ў памяці нядаўняе: і з Волькай ён пачынаў гэтак сама.

Але толькі Волька была простая сялянская дзяўчына, а цяпер каля яго—таварыш Васілішка, зграбны і вясёлы тэхнік. Яна нагадвае яму праляцеўшае—гады ў горадзе, пра якія ён тужыць глыбокай журбой незваротнага.

... Яны ідуць побач па бальшаку.

Ён праводзіць яе да мястэчка. Часамі іх постаці звужаюць паміж сабой прастор, і зле Віталь, што ў руце портфэль.

Так, неба нішто... Але вы адкажэце на запытаньне.

Яна зірнула на яго. Пэўне, з няўхільным дакорам.

— Вам за дзень не абрыдла яшчэ?—гіранічна пытаецца яна.

Раптам маленькі абцас заблукаў у каменчыках, і яна ледзь не паляцела. Ён кінуўся трымаць яе, але Васілішка сама напаткала рукамі ягоную шыю.

Портфэль чмякнуўся аб брук.

Ён зацяў яе ў абдымак. Вусны сустрэліся, а рукі наліваюцца моцай і жаданьнямі. Яму прыемна песьціць Васілішкіны плечы, а яна туліцца да яго і толькі дужа старанна адхіляе няскромныя гэсты.

Расьцьвітаюць рамонкі ў людзей, каб потым бляклымі пялёсткамі адцьвісьці назаўсёды, каб былі гэтыя пялёсткі ўспамінам крышталёвым, што будзіць многадумную радасьць, і пеніць салодкія жаданьні.

І потым, калі яны—Васілішка і старшыня заўкому—спыняюцца ля яе хаты, яна першая кажа з ледзь шумуючым сьмехам:

— Усё-ж такі мы павінны ўзяць шэфства.

Віталь моцна сьціскае руку.

* * *

Разумны чалавек усяму знойдзе прызначэньне. Інакш і ня можа быць. Цэгла... Пятрусь Цэйка добра ведае, што яна цануецца цяпер на вагу каратаў. Людзі нажываюцца на ёй, грошы маюць. Ведама, патрэбен розум на гэта, каб усё гладзенька ды ціхенька, каб і ўласныя

вочы ня бачылі, вушы ня чулі. Значыцца, трэба ўмень мець. А для Цэйкі не навіна гэта: прыстасоўвацца ўмее. Умее і пыл у вочы пусьціць. Уменьне гэтае з самога дзяцінства, з першых клясаў комерчаскага.

Даўно было.

Бліскучыя гузікі форменкі ледзь пачыналі страчваць для яго асалоду навіны. Прызвычайваўся да іх, хоць і ганарыўся пастарому. Пры выпадку, ведама і над гэтай ганарлівасьцю кпілі таварышы, сьмяяліся так, што мацнела Цэйкава злосьць на іх ўсё больш і больш. Парашыў Пятрусь адпомсцьціць. Чакаў моманту. Сачыў, прыслухоўваўся. Момант жа набрыў, бы новы месяц, бы няўхільны вечар. Старэйшыя вучні, заўважыў Пятрусь, збіраюцца купкамі, шэпчуцца, да нечага рыхтуюцца. Раней у ватэркалезце хаваліся, каб пакурыць, а тады поўзалі там таемныя шэпты зьмейкамі. Ён і падслухаў. Гаварыў Кантаровіч, „рабін“, як клікалі жартуючы яго таварышы:

— Учора зусім умазаўся ў фарбу; дрэнныя ў нас касы, ды ў ручную працаваць—многа не надрукуеш.

Потым пабег шэпт. Пятрусь затаіў подых. У галаве бліскалі маланкі здагадак. Але гэтых слоў хапіла, каб ўпэўніцца, што нешта сярод таварышоў дзеецца, і дзеецца вельмі-ж цікавае.

Прайшлі дні. У ягоныя рукі трапіў запэцканы пальцамі маленькі аркушык. У ім пісалася пра выкладчыка гісторыі, які здзекваўся над вучнямі. Пятрусь усміхнуўся. Ён пабег у настаўніцкую, выцягнуўся стрункаю перад дырэктарам і дрыжачымі пальцамі перадаў аркушык. І, калі дырэктар, хвалючыся ад злосьці, запытаўся: „хто гэта пісаў?“ Пятрусь бяз хістанняў назваў Кантаровіча.

Яго гонар быў адпомшчаны, а разам з гэтым ён назаўсёды прыцягнуў да сябе ўвагу настаўнікаў. Кантаровіча выключылі, а Цэйку здорава адлупцавалі ўвечары, і разгледзець твары ўчыніўшых гэта было, не магчымым.

З таго часу Цэйка стаяў за закон, выцягваючыся ў струну перад начальствам. А жыццё—не паркетная падлога танцавальнай салі. Усякага бывае.

Гэта прайшло, а сёння ўспамінаецца зноў, і Цэйка пачырванеў, у Цэйкі варухнулася пытаньне:

— А цяпер мяне не паб'юць?

Чырвань узмацнілася ад сораму.

— Братцы мае, ня гэтак лёгка таварыша Цэйку пабіць,—падумаў ён—А ну дабарэцця, вышукайце вы ўпраўляючага маёнткамі графа Эмануіла Робэртавіча Тышкэвіча? І ён ужо гатоў-быў стаць у позу Бонапарта перад нябачнымі ворагамі, але ўспомніў, што ў хаце адзін.

Плян складаўся ў галаве, як лічбы ў сшытку часоў комэрчаскага, проста і точна.

Ікс—яго дзейнічаньне.

Ігрэк—Сьцяпанавы дзейнічаньні.

Зэт—цэгла.

Значыцца.

$X + Y + Z = a$.

Некатораму „кую“, што адзначае прыбытак, узнагароду. І якую ўзнагароду! Якую ўзнагароду!..

Але матэматык забыўся на папярэдні адказ. Яго трэба вышукаць. Трэба развязаць раўнаньне з адным толькі невядомым. Для гэтага патрэбна падыходзячая ноч. Трэба стратэгічная ўмова.

Цэйка прайшоўся па пакоі. Чамусьці шчыльней задзёрнуў фіранку, прыкруціў агеньчык газьніцы. Агеньчык міргануў, нібы разумеючы думкі гаспадара. І, кладучыся спаць, Цэйка падумаў:

— За грошы ўсё льга..

* * *

Хмары—бы дынаміт. Яны гатовы кожную хвіліну выбухнуць графікам маланак і раскацістым рэвам пяруна.

Аблеглі гушчэзныя суворыя хмары і акалелі ў нярухомасьці. Страшэнная цемразь. Электра пагасла. Пасьля бліскаў маланкі—перад вачыма цемразь. Скора будзе дождж.

Вартаўнік паставіў стрэльбу ў куток будкі, павялічыў у ліхтары сьвятло, сеў на лаву і пачаў круціць цыгарку.

За сьценкамі будкі—няўтульная ноч, а тутакса сьвятло, хмары і спакой,

Вартаўнік курыць і прыслухоўваецца да грукату, што чуваць праз танюсенькія сьценкі будкі.

Ну, пэўне, гэта пярун.

А што яшчэ? Гэта буйныя кроплі дажджу ападаюць на цвёрдны грунт, першыя буйныя кроплі. Яны часьцяць барабаннай трывогай, покатам стрыжанага каня, якога цалуе віхор.

Раптам вартаўнік усхапіўся. Ён чуе крокі і галасы, якія мяжуюцца з грукатам пяруна.

— Макейчык, можна да цябе?

Дзьверы будкі калыхнуліся ў цемру і ў будку ўбеглі Васілішка, і Віталь. Яны пасьпелі прамокці. Дробненька дрыжыць Васілішка і вінавата ўсьміхаецца Віталь.

Зрабілася цеснавата, але весела.

— Ты, Макейчык, прабач, што трывожым цябе, але такі дождж садануў, як ніколі яшчэ,—кажа Віталь, а яго перабівае Васілішка і яны рагочуць утрых.

Грыміць пярун. Здаецца, коціцца вялізарная куля і б'ецца аб нешта хрусткае, зычнае. Ад гэтых удароў сыплюцца аскелкі.

— Вы не баіцеся тутакса, таварыш Макейчык?—пытаецца найўным дзіцячым галаском Васілішка.

Між волі ад запытаньня гэтага вочы, Макейчыка робяцца цёп-лымі, і сьмяшынкі скачуць, вырабляюць у іх дзівосныя сальто.

— Дужа-ж баюся,—з вялікім комізмам адказвае вартаўнік.
Усе рагочуць.

А тым часам на бальшаку, пад абстрэлам буйнага дажджу, варушацца сілуэты. Нават і не сілуэты, а проста фігуры з недатрыманых нэгатываў.

— Чаму ты зьвярнуўся?

— Там і без мяне абыйдзеца, Цераховіч з паненкай заселі...

— І Макейчык з імі?

— Ну, ведама, а дзе-ж..

І старожка плыве. Над усім гармідарнасьць навалініцы.

* * *

У начы прайшоў шалёны дождж, а раньне выдалася пярвучым, пр а зрыста-сонечным, нібы бурштын.

На ўсім ляжыць сонца. Разам з прыгожым раньнем прыйшла на комбінат няпрыгожая вестка.

Ноччу быў злодзей.

Сьледу адшукаць нельга, бо дождж шчыльна захаваў яго, але ўсім зрабілася відавочным, што злодзей, відаць, добра ведае абставіны.

Дырэктар выклікаў тэлефонам Цэйку. Той прыбег, засопшыся ад хуткае хады. Прыбег і абцірае хустачкай у бураковыя кветачкі потны твар.

— Вартаўнікоў дапыталі?

— Дырэктар бязуважна махнуў рукой, уцяўшы пры гэтым локаць аб рог стала. Зазлаваў. Паламаў запалку.

— Нічога ня высветлілі, дапытваў ужо.

Цэйка хітравата ўсьміхнуўся, але ўсьмешку гэную бачыць толькі сьценнае люстра.

Не паспеў ён што хаця сказаць, як закалаціліся дзьверы, і ўбег Віталь. Ён чмякнуў портфэль на дырэктарскі стол, і ад гэтага паляцелі чайкамі кавалкі паперы з яго.

— Рабочыя цэгля ня кралі,—каротка і рашуча адрэзаў ён.

Дырэктар злуе. Акуляры цягнуць і захоўваюць ягоныя вочы.

— Таварыш Цераховіч, вы проста дзіцёнак, але ад гэтага нам не лягчэй. Злодзей, вы разумееце, ня знойдзен.

І, чырванеючы ад патугі, глыбей усеўся ў крэсла. Крэсла жалобна скавыча.

— А паклічце да мяне Макейчыка, можа ён што дадасць яшчэ,—загадвае Цэйка.

— Дарэмна. Усё дарэмна.

Цэйка настойвае:

— Ўсё-ж цікава, так сказаць, вышукаць хоць дробачку праўды.. Паклікалі Макейчыка.

Ён стаіць ля дзьвярэй, і хочацца яму плюнуць на гэтых людзей, якія нечага дамагаюцца, чаго ён зусім ня ведае.

— Скажэце, таварыш Макейчык, вы нічога ня бачылі гэтай ноччу? Макейчык пераступае з нагі на нагу.

— Нікога, таварыш Цэйка, бо быў дождж, як вам ведама... Толькі, праўда.

— Ну, ну!

Вартаўніку няёмка.

— Гэта глупства, таварыш Цэйка... Да мяне заходзіў Цераховіч і тэхнік...

Дырэктар ускіпеў. Перавернуты да гары адлюстравак вакна ў акулярах зьнік. Віталь жа ўзняў бровы, і яму хочацца зарагатаць.

Цэйка паводзіць плячыма, падыходзіць да дырэктара, раптам рашуча патрабуе:

— Таварыш Цераховіч, пакіньце нас адных. Мы паклічам вас потым...

Чырвань запаноўвае Віталёвым тварам.

— Я цябе не разумею, таварыш! Здаецца, ты можаш на мяне пакласьціся, як на партыйца.

Цэйка крыху моршчыцца. Быццам тыцнулі яму пад нос цыбулінай.

— Ну, тады, таварыш Аксёчыц, загадайце таварыша Цераховіча арыштаваць. Там будзе відно.

Рот Макейчыка расклеіваецца ад нечаканасьці. Віталь усхапіўся з месца, наліліся злосьцю вочы, і ён крочыць па дыяганалі.

— Ты далёка залазіш, таварыш Цэйка! Глядзі, каб ня прыйшлося адказваць.

Дырэктар, што застыў ад нечаканага развою справы, умешваецца:

— Я, я нічога не разумею!

Цэйка паволі налівае з графіна ваду і адказвае:

— Таварыш Аксёчыц, я прашу вас выканаць загад. Закон, здаецца, абавязвае затрымоўваць злачынцаў.

Дырэктар бярэцца за трубку. У наступіўшай цішыні востра гучыць тэлефонны званок.

Зьвяно пятае

Мятлоў зводзіць бровы.

Віталь сядзіць на лаўцы, утаропіў позірк у нябачны пункт; буйныя расінкі поту выступілі на скронях.

— Ну, Цераховіч, я цябе не разумею, проста не разумею. Я менш усяго веру Цэйку і Аксёчыцу, але тваё ўпартае адмаўленьне высветліць існасьць справы мяне праз меру дзівіць.

— Таварыш Мятлоў, я табе сказаў усё да рэшты, а далей пачынаецца маё ўласнае, што зусім да справы ня тычыцца,—суха, абьякава настойвае на сваім Віталь.

Бровы Мятлова настолькі зышліся, што нельга знайсці паміж імі мяжы: толькі разьбеглася над імі старчаком глыбокая баразёнка.

— Ты мне скажы, як таварышу. Адкажы на адно толькі запытаньне: што ты рабіў на тэрыторыі будоў ноччу? Большага я не дамагаюся. Віталь перавёў вочы на вакно. Ubачыў, як залаціцца яно сонечнымі праменьнямі, і здалося яму: зьвініць шкло драбнюсенькім сьмехам.

Мне абрыдла гэта комэдыя. Замест таго каб шукаць сапраўднага злодзея, вы прычапіліся да мяне. Я, павер-жа мне, цэгля ня краў! Мятлоў паёрзаў плячыма.

— Ты корчыш дурня, таварыш, больш нічога! Але паколькі цябе затрымалі...

— У часе зладейства, ты хочаш сказаць? Перадай справу ў суд, там можа разьбяруцца лепш. А мне дай спакой, абрыдала усё і амба! Я не магу адказаць таму, што гэта тычыцца ня толькі мяне, але і таварыша Васілішкі.

Мятлоў падышоў да вакна, шырокай сваёй постацьцю затрымोўвае сьвятло. Віталю ад гэтага няёмка, і нікчэмнасьць гаворкі паўстае выразна, робіцца відавочнай.

— Яна таксама адмовілася адказаць. У гэтай паненкі ёсьць, бач, свае прынцыпы. Проста сьмяхоцьце ды толькі!..

Рэжа нешта балючае на Віталёвым сэрцы, і яму хочацца момантамі стагнаць, стагнаць ад абразы сябе і каханай жанчыны.

Ён устаў, падышоў да Мятлова, і стаяць яны побач, моўчкі. Шуміць за вакном жыцьцё. Мітусяцца людзі. Вунь прывезьлі бяровеньні, і селянін, з другога паверху ён выглядае маленькім, маленькім, бы валавяная лялечка, тужыцца скаціць бярвяно з калёсаў, а яно толькі пакачваецца з боку на бок.

— Мятлоў, пусьці працаваць! Даю слова партыйца, што нічога пра гэту цэглу ня ведаю! Проста выпадак.. Дождж пашкодзіў і толькі.. А там,на комбінаце, мяне чакаюць, суботнік наладзіць зьбіраемся. Чуеш?

— Пакуль мы ня высьветлім справы, гутаркі ніякай ня можа быць. Я не магу дазволіць, каб на цябе скоса пазіралі ў канторы і разумееш,—не магу! Партыйцу павінны верыць.

І ён паволі вышаў з пакою.

Мінаюць гадзіны.

Віталь узьмятнуўся. Недзе ў калідоры б'е гадзіннік.

Цяпер на комбінаце палуднуюць. Назарчук дастае з-пад цэгля сваю пляцёнку, абцірае аб фартух рукі, ломіць хлеб. Не, ён, пэўне, ня ломіць хлеба, бо каму-ж ён дасьць палову, як ня Віталю? А ён, Віталь, вось тутак, прымушаны сядзець над райкомаўскімі справамі, крычаць у тэлефон.

— Мятлова няма, зараз будзе...

— Мятлоў паехаў на раён...

— Перадайце Мятлову...

Крычаць і думаць, што ён гутакі проста лішні. Не на сваім месцы. І бачыць кожны раз Цэйку.

А там—рабочыя дзівяцца справам, спрачаюцца, лаюцца за яго ў канторы.

А там—праца, суботнік, ужо зусім наладжаны суботнік...

Зноў звоніць тэлефон.

* * *

Каза прашпацыравала па дашчатым тратувары, спынілася ля гародчыка і наважылася ўшчыпнуць бацьвіньне.

Гэта ўбачыў Нохім. Ён у дзесяты раз устае з ганку, жпургае у казу каменьчыкам і крычыць:

— Вось увязалася, халера на тваю галаву! Пайшла вон!

Каза адб'яецца, а Нохім зноў садзіцца на ганку.

Ён углядаецца ў прасьцяг вуліцы. Нешта яго, мусіць, пільна цікавіць. Ён нават узяўся з месца і зышоў на тратувар.

Каза спужалася, але Нохім яе не чапае, ня цікавіцца ўжо ёю.

Твар Нохіма распаўзаецца ад усмешкі, але нос выцягваецца наперад, і гэтай зьменай твар нагадвае індыка.

— Пане, Пятрусь, як гэта трапілася?!

Цэйка ківае галавой. Ён прыныпова не здароўкаецца з Нохімам, бо лічыць гэта дужа абразьлівым для сваёй асобы.

— Зойдам у хату, пане Пятрусь,—увіхаецца ля яго Нохім.

Яны ідуць у хату. Каза зноў робіць стойку ля гародчыка. Але цяпер яна ўпэўнена на то, што яе ня шпурнуць.

У хаце адбываецца гаворка.

— Удалося?

— Псэ, а калі нам ня шэньціла, пане Пятрусь? Ведама, удалося.

Цэйка барабаніць пальцамі па сьпінцы крэсла. Нохім апранае свой твар заклапочанай лагоднасьцю.

— Рэбэ Шагал не задаволены вашай працай, пане Пятрусь, яму здаецца, што з вашым розумам можна сьвет на дыбы паставіць.

Цэйку гэты жарт не падабаецца.

— Я раблю тое, што магчыма. Цераховіча ўбралі; рабочы пасёлак стаіць недабудаваны; чорнарабочыя атрымоўваюць меней чым трэба. Што там яшчэ?

Нохім лісьліва сьмяецца.

— Дзейнасьці, пане Цэйка, дзейнасьці не хапае.

— Але комбінат пусьцяць толькі у восень, толькі ўвосень. Тады будам дзейнічаць, калі грошы будуць.

Нохім дзівіцца.

— У нас такія абароты, пане Пятрусь, што грошы заўсёды знойдзецца, абы жаданьне і сілы. Сьпірытус так ідзе, як ня сьнілася ніякім Ротшыльдам, ня кажучы пра іншае.

Потым ён нахіляецца да Цэйкі і, брызгаючы сьлінай, шапоча над вухам:

— Красоўскі раіў вам залучыць да нас гэтую паненку.

Цэйка адкідваецца на сьпінку крэсла.

— Васілішку?

Нохім у згодзе качае галавой.

— Не, гэтага нельга зрабіць. Перадайце рэбэ і Красоўскаму, што да гэнай дурніцы цяжка падступіцца...

— Вы ўжо спрабавалі, пане Пятрусь?—хітравата пытаецца Нохім.

— Гэта ня ваша справа. Перадайце—і ўсё.

Нохім усё-ж на разьвітаньне дадае:

— З такой хваткай, пане Цэйка, ня здолелі перамагчы сэрца... Ай-я-я-я! Як гэта можна, як гэта можна!..

Але ў адказ атрымоўвае маўчаньне.

Сонца на захадзе. Гатова скаціцца ў процьму. Тады наступіць ноч.

* * *

Сьвятошны дзень увабраў вясковую вуліцу.

Хто ішоў да мястэчка, а хто зьбіраўся купінкамі, гутарыў, дзіваваўся на чуткі, дзяліўся цікавымі навінамі.

Варухлівасьцю бадай і адзначаўся сьвятошны дзень. Было некалі, што гульні строілі, гудзелі гармонікі, і чвыр мяшаўся з луской сла-
нечнікавай. А цяпер—інакшай. Цяпер новыя згадкі, і таму вясковая вуліца ў варухлівасьці, у сур'ёзнай гаворцы і спрэчках.

Старыя хмурылі бровы і ніяк не маглі ўцяміць усіх падзей.

— А ім нібы і сьвята няма,—папікаючы рабочых, казалі паджы-
лая, сухая Наста старой Кацярыне:—заўжды грукаюць.

— Ээ, мая мілая, забыліся людзі на даўнейшае, што ўжо і ка-
заць. Працаўнікі, бач!..

Яны стаялі на двары Насты, і прыемна было ім ад жаркага ла-
скатанья сонца. Да вушэй далятала груканьне калёсаў аб брук
на балышаку. Прыглушаныя адлегласьцю несьліся гукі будоўлі ля гары.

— Ці чула, Настачка, што настаўнік наш на Таньку паквапіўся?
Зрэнкі шырэюць, бярэ Насту цікавасьць.

— Нууу? На Самайлючонку?

— Ведама на яе. Умее круціць. З кожным на гароды бегае.

Яны крыху маўчаць. Перапынкам чуваць, як сьмяюцца на вуліцы
дзяўчаты, як на поплавах за ракой гігікае жараб'ё.

Наста кажа:

— Вучоны потым чалавек, а да простае прыгубіўся. Ня вытрымаў.

Кацярына махае рукой. Гэст гэны бяз слоў гавора: мы такіх
вучоных, ведаем, наскрозь бачым.

— Вучоны ды жлукта здаровае. Спойвае Сьцяпан-гладыш яго,
уканец спойвае. За шафэра на вясельлі Косьцікавым мець мае.

— Гуляць будуць?

— Тамашыха казалі, што Волька нават куфру рыхтуе, няйначай
згуляюць.

Гаворка цягнецца, а сонца сьмяецца, сьмяецца цяплынёю. Тчэ
кросны лісьце на клёнах. Ледзь хвалюецца млявае паветра. Спакваля
працэджае гукі навакольных.

Вось праляцеў над будынкамі матыль, паляцеў на асёлцу за па-
жывай. Там ён сядзе на мядунку і зрасьцецца на момант з кветкай,
а крыльце здасца пялёсткамі.

Красуюць мядункі, бы жыцьцё на вуліцы. Гэтак жа красуюць
дзяўчаты.

Ідзе лета.

* * *

Блякне сонца, і плыве вечар, ціхі вечар, з перазвонамі лёгкімі.
Ужо глыбчэйшымі парабіліся цені, а гукі дзённыя свае апрахні
зьменьваюць на гарнітур вечаровы: гукі зычнеюць, звужаюцца.

Волька сядзіць на калодзе, і разрываюцца мярэжы думак.

Ды ці можна думаць у гэтакі вечар?

Далячынь шумее блакітным накіпам. Сонца барвуецца на стрэхах
і ўжо ня песьціць сваім валосьсем. Зямля яшчэ захоўвае цяплыню, і
здаецца пыхціць яна ад гэтай цяпліні, бы мядовы пернік.

Волька сядзіць, і вочы блукаюць стомлена, неяк бязудзельна.

Сёньня яна была ў мястэчку і чула пра справы на комбінаце.
І зразумела яна, што ёсьць яшчэ ў сэрцы маленькія дробачкі, зусім
маленькія, якія дбаюць пра Вітала

Яе нехта крануў за плячо. Яна ўздрыганула. Абярнулася.

— Ты чаго гэта расьселася тутак?—сьмяючыся пытаецца Косьцік.

Ён у новых шчыблетах амэрыканскага хвасону, у новым чорным
фрэнчы. Да ўсяго гэтага крыху п'янаваты, дзякуючы чаму яму
дужа гарача.

— Як ты тутак апынуўся? Ужо з працы пасьпеў?

Косьцік садзіцца побач і рагоча.

— Дурненькая ты, неразумейка. Хто гэта ў нядзелю на працу пойдзе?

Яна ня зьменьвае сваёй сур'ёзнасьці. Вочы захаваліся навіса-
ючым змрокам.

— Зволіць-жа могуць...

Косьцікава весялосьць усё павялічваецца.

— І і і... У мяне свае людзі ёсьць, пакрыюць і ўсё, як шкло,
гладзенька будзе. Цэйка абароніць. Вось што!

Потым ён лезе ў кішэню, выцягвае адтуль пакуначак.

— Гэта, Волечка, табе падаруначак, значыцца...

Зьдзіўленая Волька разгортвае паперу.

Гэта кавалак дарагое крамніны.

Волька зьбянтэжана.

— Скуль ты гэта ўзяў?

— Глупства, Волечка. Дзядзька адзін з-пад Гайнішча прывёз. Замежны, бач, матар'ял.

Сонца зьнікла. Цынкавым зрабілася паветра. І Косьцік больш ня можа спакойна пераносіць Вольчынай блізкасьці. Ён туліцца да яе, а хмель усё павялічваецца, усё расьце.

— Волечка, згуляем хутчэй вяселье... Я цагельню кіну, хай яна вірам пойдзе. Бацька выдзеліць гаспадарку, а Цэйка...

Ён засьмяяўся сьмехам злыдня, і гэта здалося Вольцы вусьцішным. Міжволі, яна ня ведае чаму, паўстае агіднасьць да п'янага Косьціка.

— Ну, ну кажы, мой даражэнькі, кажы!

Косьцік расчуліўся. Ён кажа:

— Ты толькі, Волечка, маўчы пра гэта, ня можна людзям ведаць, што мы ведаем... Я табе, як нявесьце кажу, значыцца як нявесьце... Пятрусь Сымонавіч заробак мне дасьць, я ў гэтым пэўны.

— Дурненькі ты, які ён заробак дасьць, дзе ён знойдзе для цябе яго?

— Ведаю, бо зарабляю,—адказвае пагардліва Косьцік:— можна сказаць з гэтага поваду і перакінуў чарку, што цэглу прадалі зручна.

Волька зразумела. Яна парыўчата ўсхапілася з месца, адпіхнуўшы Косьціка. Дарагі падарунак скаціўся пад ногі.

— Зручна цэглу прадалі?—ледзь чутна перапытвае яна.

Але Косьцік не адказаў. Ён згроб мокрыя кудлы з вачэй і адкінуў іх назад. Ён зразумеў, што завельмі пасьпяшаўся і калыхнулася падазронасьць на конт Вольчынай шчырасьці.

— Ты спужалася?..

Страшна зрабілася ад слоў гэтых Вольцы, а плечы калоцяцца ў нязьмерным дзявочым адчаі.

— Зладзеі! Зладзеі!

Ён схопіў яе за руку і моцна трымае. Вочы бліскаюць зьвярынай рашучасьцю.

— Ціха ты! Нас пачуюць..

Але Волька вырвалася і зьнікла ў змроку.

* * *

На комбінаце было неспакойна.

Кожны дзень кантора напаўнялася рабочымі, і дырэктар, бліскаючы акулёрамі, у мільённы раз адказваў адно і тое ж:

— Нічога ня ведаю, таварышы, нічога ня ведаю.

Гэта справы адміністрацыйныя, чыста адміністрацыйныя.

Назарчук кіпяціўся:

— Але работа без Цераховіча гіне, таварыш Аксёчыц, гэта-ж трэба ўлічваць! Забралі хлопца няма ведама куды, быццам ён і сапраўды злодзей.

— Суботнік было зусім абмежавалі,—дадаваў другі рабочы.

Газэта вунь бадай з тыдні тры ня выходзіла без яго,—устаўляў трэці.

Рабочы колектыў быў узбураны дашчэнту.

Дырэктар страчваў раўнавагу.

Кожны дзень забягаў у райком, дакладваў аб становішчы на комбінаце, турбаваўся, ламіў запалкі, паціраў далоньню лоб.

Справа-ж ускладнілася.

Два ці тры сезоньнікі паказалі, што бачылі Цераховіча тэй ноччу на падводзе, нават падыходзілі да яго прыкурваць, і ён, нібы хаваючыся ад іх, увесь час хутаўся ў сьвітку. Але, паколькі было дужа цёмна—набліжалася навальніца,—яны ня ўпэўнены, што гэта быў менавіта Цераховіч.

Гэтыя сезоньнікі потым наведалі Цэйку, мелі з ім кароценькую размову і выйшлі ад яго з загадкавымі ўсьмешкамі.

Мятлоў дапытваў Віталя, нават спрабаваў яму пагражаць, але ён упарта не хацеў прызнацца ў тым, як папаў у будку вартаўніка.

— Запытайся ў таварыша Васілішкі. Мне апрыкрала гуляць у дзіцячыя гульні. Я партыец, і ты мне павінен верыць.

Васілішка прынцыпова маўчала, а Цэйка кожны дзень раз-ураз заходзіў да Мятлова і патрабаваў перадачы справы ў прокуратуру.

— Я не магу паверыць,—казаў Мятлоў:—Цераховіч гэтакі шчыры работнік і хлопец, што я цалкам веру яму. Праўда, ён гарачы, малады, але быў на франтах, бачыў жыццё... Тутака простае непаразумеьне!

Цэйка атрасаў попел з цыгаркі, паціскаў шматзначна плячыма і пякуча зазначваў:

— Іншы раз бывае, што бліскучая цацка з простае бляхі, таварыш Мятлоў.

— Не,—горача адказваў Мятлоў:—гэтага не здараецца. Я ведаю тых людзей, з кім працую. А на комбінаце рабочыя патрабавалі звароту Цераховіча. Яны былі ўпэўнены ў сваім таварышы.

Зьвяно шостае

Волька падышла да стала. Вусны яе дрыжэлі і ліхаманкава гарэлі вочы.

— Што вам патрэбна?

Волька захвалявалася, і бледнасьць расплылася па твары, а кужаль валосьсяў выбіўся з-пад хусткі.

— Хто гэта будзе Мятлоў? Мне казалі, што трэба з ім параіцца па маёй справе...

Мятлоў адсунуў газэту, адхінуўся на сьпінку крэсла і адказаў:

— Гэта я, можаце казаць.

— Я, бачыце, па справе Цераховіча,—нясьмела сказала яна.

Мятлоў угледзіўся ў яе.

— Ну, кажэце...

Раптам адчыніліся дзьверы і з нейкай паперкай у руках увайшоў Віталь.

Яны—Волька і Віталь—застылі, бы статуі, утаропіўшы позіркі адзін у другога.

Гэта прасачыў Мятлоў і ўбачыў адразу, што нечаканы прыход гэтае дзяўчыны мае быць цікавым.

Волька апусьціла долу галаву, уздрыганулі ад няголаснага плачу плечы, і рукі бязьдзейна зьвісьлі ўдоўж постаці.

— Волька, што з табой?

— Яна апусьцілася на зэдлік, і старожкую атмасфэру чаканьня прарэзалі, бы стрэлы, звычайныя і жахлівыя па сваёй прастасьці словы:

— Косьцік ведае, хто злодзея... Цэглу дапамог скрасьці Цэйка...

Мятлоў усахпіўся.

...Потым шалелі тэлефонныя правады і лопаліся словы, і хваліліся людзі.

А праз некалькі хвілін пакой Мятлова напоўніўся людзьмі.

* * *

Сьмяецца сонца.

Сьмяюцца людзі.

Сур'ёзную працу расквечваюць усьмешкай.

І ў гэтым ёсьць веліч, веліч бадзёрасьці.

А з усьмешкай—

Рубікон—

крокам адзіным!

І дзіўнае заўтра зьліваецца з пульсам змаганьняў сягоньня. Праз гмахі будаваньня сёняшніх будняў прыдуць людзі, напаткаюць відэавочнасьць новых вякоў, успомняць і ўславяць барацьбітоў за гэтыя вякі. Уславяць ня былінамі, не надцінамі заімшэлых лернікаў і жабракоў, а творчай песняй радыё-антэн.

Далёкі трубадур агнявое эры!

Я бачу цябе ў мільённагалосым гудзе гудкоў. Я бачу цябе ў трактарнай калёне, у новым сонцы над маладымі палямі.

Ёсьць людзі, пра якіх не гавораць, пра якіх ня пішуць, якіх нават ня ведаюць. Праходзяць жыцьцё яны цяністымі прысадамі, або тхланьню цьвілага балацьвяньня.

Але ёсьць людзі іншыя.

Їх праца—

гмахі будаўніцтва—рэканструкцыя.

Юным—сонца!

Бадзёрым—творчы пэнт!

...У той дзень разоры зялёных палёў гаманілі іначай. І алешнік над соннай ракой шапацеў нячуванае.

Па Церахоўскіх палетках папоўз трактар. Узрываючы камлыгі, упартым поступам рухаўся ён у напрамку да леса, а сяляне дзівіліся на дзёрэкасьць колгасаўцаў:

— Вось да чаго даходзяць!

А стары Антось нахіліўся над баразной, каравай рукой пагладзіў зямлю і адчуў яе пухкую мяккасьць.

— Добра бярэ, ліха яму! І праўду хлопцы казалі,—задаволена і радасна сказаў ён.

А трактар поўз, напаўняючы ўпартым строкатам далячынь і, пад гэтую песьню перайначваў камлыгі сялянскіх сэрцаў.

* * *

Ідзе вечар. Упівацца ім можна да рэшты, да хмелю ў мазгох. А ён застанецца гэткім-жа пахкім, гэткім-жа шаўковым у звоне пазадзёння. Такімі вечарамі дрэвы ствараюць зман. Здаецца што яны маўчаць, набочыўшы зяленіва папах. Але гэта толькі здаецца. Дрэвы, штохвіля, ткуць крозы, ткуць агнявыя думы пра жыцьцё і каханьне.

Васілішка ідзе ўдоўж прысад, і большасьць апаноўвае ёю.

Здавалася—песьня каханьня гучыць, пералівы родзяцца новыя, усё з большымі, харашэйшымі адценьнямі. А каханьне рвецца: надышоў канчатак песьні на апошняй прыпеўцы.

Віталь тады сказаў:

— Ты разумны чалавек, і мне няма чаго страчваць красамоўства. У мяне ёсць праца, яна кліча мяне. Я абавязан ісьці на комбінат.

Яна спрабавала супярэчыць, абражацца.

— І так мы нарабілі глупстваў, за якія мне сорамна перад тава-рышамі. Але дзяцінства павінна быць скончана.

Васілішка пушчала апошняга голу ба аргумэнтацыі:

— Значыцца, ты мяне ня любіш, цураешся мяне?

— Зусім не,—спакойна адказваў ён:—мне сорамна за сябе, за тое, што я радасьць працы хацеў падмяніць каханьнем і ў выніку гэтага апынуўся ў дзівацкім становішчы. Мяне гатовы былі лічыць злодзеям.

І потым, крыху падумаўшы, дадаў:

— Да пабачэньня!..

Яе гэта абразіла, і яна кінула:

— Бывайце!

Яна хацела сказаць, што пра іхнія адносіны нельга ведаць людзям, бо тады іншымі вачыма будуць на яе глядзець, і які-небудзь агідлівы Цэйка з большай рацыяй настойліва будзе чапляцца да яе.

Але гэтага яна не сказала.

* * *

Галасіла Сьцяпаніха.

Галасіла так, як галосцяць на хаўтурах, у часе апошніх жыцьцёвых песьняў.

— А родненькія-ж мае, а людзюхны! Што-ж гэта парабілася, што-ж здалася!

Старыя кабеціны стаялі, ківаючы бязудзельна галовамі.

— Мужыка забралі, сына забралі, мяне, гарапашную, аднэй пакінулі! Божа-ж мой, божа!

Кабеціны слухалі моўчкі літаваньні Сьцяпаніхі, каб потым разь-несьці па сялу больш устойлівыя, больш пэўныя і цікаўныя навіны. Непакойна было і ў хаце Тамаша.

Сам гаспадар сядзеў на лаве, зьвесіўшы голаў і глыбокадумна гаворачы:

— Ё хто-б гэта думаў, што разумны чалавек зладзействам зай-мацца будзе? Чаго добрага і мяне нахляпучуць...

Жонка дзівілася:

— Чаго гэта цябе разьядзе гэтак?

Тамаш круціў галавой:

— Гэта-ж я хаваў пакуначкі ў сьвірану нейкія. Сам Пятрусь Сымонавіч прасіў.

Жонка пачынала непакоіцца.

— А што ў іх было, у гэтых пакунках?—дамагалася яна.

— Ліха іх ведае!

Ё цяпер з чатыры ў саломе ляжыць...

Здаецца, каб грамыхнуў пярун над самой хатай, то і тады-б ня спужалася гэтага Тамашыха.

— Што гэта ты па сьвету мяне хочаш пусьціць на старасьці? Дачка ў камунію зьбегла—сораму колькі, а бацька яе затойвае па-куначкі нейкія!

Яна грукнула чаплялой.

— Зараз-жа ў сельсавет аднясі і выкладзі ўсё, як сталася! Чуеш?

— Яно мо' так і лепш будзе, ліха яго бяры!

З гэтай хвіліны Тамаш зрабіўся мацнейшым ворагам свайму куму, свайму спрадвечнаму сябру.

* * *

Тымі днямі нэрвовым жыцьцём жыло мястэчка.

Гэта-ж жарты! Стары, набожны Нохім, што мудрэй нават за кішанёўскага цадзіка, зрабіўся па раньні контрабандысгым. Мала таго—контрэвалюцыянэрам.

Крамніца Міндла ад аднаго гэтага слова шчыльней захіляла каў-нерык сваёй жакеткі, нібы хаваючы шыю ад сібернага холаду.

У райвыканкоме пішмашыністка Лідачка гаварыла рахункаводу Прышчынку:

— Мы запрашалі Цэйку на журфікс да Натачкі Казылінец, а тутак атрымалася... чорт ведае што!

Рахункавод, злосны ад таго, што яго не запрасілі на вечарынку, і цяпер гэта высветлілася, ухмыляўся і гаварыў:

— Цяпер ён на журфіксы ў турме першую скрыпку грае.

* * *

Мятлоў кожны дзень хадзіў на комбінат, праводзіў сходы і гутаркі. Рабочыя гарэлі рашучым патрабаваннем сувора асудзіць чыннасць кампаніі Цэйкі.

Кожны сход сьведчыў аб гэтым.

Мільённым валам сьвірчэла сьвядомасьць рабочых і гаварыла аб тым, што трэба быць асьцярожным, што трэба стаяць напaгaтoвe, вартуючы аванпосты будаваньня.

Навакол камбінату „Чырвоная Зорка“—вёскі разьлягліся, а ў іх ідзе зьвярыная барацьба заможнікаў супроць беднаты. Бедната мацнее, растуць калгасы.

* * *

Пяе расплаўленае зьлеза, точаць, сьвідруюць, працінаюць зыркiя агнявыя істужкі цяжкое смаляное паветра.

Гойсаюць істужкі россыпам успыхнуўшых караляў магнія.

Гэтак твораць Заўтрае, точаць, сьвідруюць, працінаюць магутным пэнтам суладжанасьці творцы сучаснасьці дымнае, тваньлівае жыцьцё.

Гэта—протокол рэканструкцыі.

У гэтым ёсьць моц нязьмерная, неперадужная веліч.

Кіпіць комбінат „Чырвоная Зорка“.

Сягонья—суботнік.

Сягонья—ставяць транспарцёр.

Кожны рабочы адчувае адказнасьць моманту.

Б'юцца крылы плякатаў, літары рэжуць вочы, працінаюць мозак.

— Даёш транспарцёр!

— Узмацнім тэмп пабудовы комбінату!

— Усе на соцыялістычнае спаборніцтва!

У шэрагах рабочых—усе. Акрамя маладушных, акрамя старых душой. Ёсьце асмужаныя твары, і адчувае Віталь Цераховіч, як усе, перамогу будаваньня, жыцьця, песні.

— Даёш транспарцёр!

Кастрычнік—сьнежань

г. Бабруйск.

Забастоўка

Аповесць

(канец)

XV

— Альфонс, дабрыдзень! Як маешся?

— Ды нельга сказаць, каб вельмі добра, Жак. Дома няма ні хлеба ні мяса, а гаспадар пагражае выселіць з кватэры. А да ўсяго гэтага маленькі Франсуа захварэў ад голаду. Доктар кажа, што патрэбна добрае харчаваньне—малако, яйкі, сьвежае масла... А дзе возьмеш ты ўсё гэта, калі забастоўка цягнецца ўжо 3 тыдні, і калі мы ніадкуль не атрымліваем дапамогі!

— Так, дрэнныя справы...—задумёна працягнуў першы. І нерашуча, нібы саромячыся сваіх слоў, ён дадаў:

— А я, ведаеш, Альфонс, ужо тыдзень як кінуў баставаць. Вярнуўся на пабудову і працую.

— Дрэнна ты зрабіў, Жак,—заўважыў другі.—Гэта-ж называецца здрадніцтвам. Вось таму гаспадары і не саступаюць нам, што няма сярод нас—рабочых еднасьці.

— Усё гэта праўда, што ты кажаш, апраўдваўся Жак.—Але-ж што скажаш рабіць? У мяне вялікая сям'я, а дапамогі, сам ведаеш, ніякай амаль ня было. Ну, цярпеў, цярпеў ды ня вытрымаў. Жонка плача, дзеці хлеба просяць... Хіба лёгка гэта? Усім есьці хочацца!

— Так, гэта праўда. Але усё-ж такі нядобра!

— Сам ведаю, што нядобра! Пакуль парашыў ісьці на працу, змучыўся проста. Тры разы вяртаўся назад, таму што сорамна было. Але нарэшце наважыўся і пашоў працаваць.

Нейкі час яны маўчалі. Ціха ідучы ўздоўж берагу мора, кожны думаў сваю цяжкую рабочую думу.

— Хіба пайсьці і мне працаваць?—мільгнула ў зморанай галаве Альфонса.—Тады і хлеб і мяса будзе, і гаспадар кватэры пакіне рабіць скандалы. Тады і маленькаму Франсуа можна будзе купіць літар малака і крыху масла!

Але ён рашуча адганяў ад сябе гэтыя маладушныя думкі.

— Не, нізавошта!—стараўся ён пераканаць самога сябе.—Альфонс ніколі ня будзе здраднікам! Цяrpелі 3 тыдні—трэба дацяrpець да канца!...

— Да якога канца?—працавала далей думка.—У гаспадароў шмат грошай—яны вытрымаюць. А за гэты час мой маленькі Франсуа сканае ад голаду...

— Я не адзін, які пакінуў баставаць і вярнуўся на пабудову,—казаў між тым Жак.—У нас ужо шмат хто працуе. І ўсіх майстра ахвотна прымае назад.

— А як жа-ж яму вас ня прымаць назад, —горка ўсьміхнуўся Альфонс.—Вы-ж сваім маладушшам зрываеце забастоўку. Гэта ім на руку!

Жак у дадзеным выпадку правільна асьвятляў сапраўднае становішча. Хваля натхнення ў забастоўшчыкаў пачала прыметна ападаць. Чорная бяда пастукалася ў дзьверы іхніх хат і ўладна ўвайшла туды.

Усё больш і больш радзелі некалі жалезныя шэрагі забастоўшчыкаў... Адзін за адным гублялі яны волю да барацьбы і, махнуўшы на ўсё рукою, ішлі назад на пабудову. Сьлёзы жонак, плач і крыкі галодных дзяцей падганялі мужоў і бацькоў.

— Ведаеш што, Альфонс, сказаў на адвітаньне Жак свайму сябру:—прыходзь і ты заўтра на пабудову. Будзем, як і раней, разам працаваць.

— Нізашта!—ускрыкнуў Альфонс і, хутка паціснуўшы руку свайму сябру, нібыта баючыся ня вытрымаць спакусы і здацца, ён хутка пайшоў у процілеглы бок.

— Эй, Альфонс, прыходзь,—закрываў яму ўслед Жак.—Яны занадта моцныя! Мы ўсё роўна нічога не даб'ёмся.

— Нізашта!

Амаль бягом спускаецца Альфонс з крутой гары. Вось ужо замільгалі вузенькія завулкі старога гораду. А вось і дом, дзе здымае кватэру ніцкі будаўнічы.

Франсуа ляжыць у ложку. Яго звычайна бледы твар гарыць. У яго гарачка. Ён трызьніць.

— Хлеба, хлеба!—капрысна крычыць ён.—Мама, дай мне хлеба з маслам. Мне есці хочацца!

— Што з ім такое? Ня ўжо горш?—заклапочана пытаецца Альфонс.

— Як бачыш,—сумна кажа жонка.—Я хадзіла прадаць нашу старую коўдру, але ніхто не бярэ. У мяне няма ні сантыму, і я не магла купіць яму сёння нават маленькую булачку. Ты дастаў што-небудзь?

— Я нічога не дастаў,—хмурна адказаў Альфонс і глыбока задумаўся.

Жонка жаласна плача. І жаласна енчыць ў сваім ложку маленькі Франсуа.

Усю ноч праседзіў Альфонс у галавах свайго хворага дзіцяці. А раніцою ён вышаў на працу.

* * *

Моцна біла забастоўка па кішэні і будаўнічыя арганізацыі. Кліенты—галоўным чынам багатыя амэрыканцы і ангельцы—былі нездаволены. Пабудова готэляў і вілл вельмі зацягнулася. Дагавары, дзякуючы гэтаму, не маглі выконвацца ў тэрмін, і шмат якія гаспадары пагражалі ім прад'явіць вызыск аб стратах.

— Якая нам справа, што ў вас забастоўка,—гаварылі яны.—Дагаварвайцеся самі з сваімі рабочымі. Мы зрабілі вам заказ і хочам мець гатовыя віллы і готэлі к тэрміну, які паказаны ў дагаварох!

Усё гэта пагражала няпрыемнасцямі. Усё гэта магло моцна адбіцца і на заказах наступнага году.

Адбілася ў пэўнай меры забастоўка і на ходзе зімовага курортнага сезону. Праўда, турысты некалькі супакоіліся і па меншай меры пакінулі кожныя 5 хвілін складаць свае чамаданы. Але затое новых прыбывала на Рыўеру значна менш, чым звычайна.

— Не, мы ўжо лепш паедзем сёлета куды-небудзь у другое месца!—гаварылі багатыя людзі ў Лёндане, у Бэрліне, у Парыжы і ў Рыме.—На Рыўеры забастоўка, і там можна чакаць розных няпрыемнасцей.

І гэта ня гледзячы на вабячыя рэкламы, на пышныя сьвяткі-ваньні, балі і карнавалы.

Усё гэта прымушала моцна задумывацца ніцкіх прадпрыемцаў, усё гэта прымушала іх прыкласьці ўсе сілы, каб хутчэй ліквідаваць гэтую дасадную забастоўку.

— Мая думка, што трэба яшчэ пачакаць з уступкамі забастоўшчыкам,—гаварыў на чарговым паседжаньні праўленьня буйны прадпрыемца Дзюдон,—бо нікому-ж не сэкрат, што яны выдыхаюцца, што хутка забастоўка памрэ сваёй натуральнай сьмерцю. А нам як раз гэтага толькі і трэба!

— Вядома, гэта правільна! загаварылі іншыя прысутныя.—Ніякіх уступак, ніякіх надбавак!

— Пан старшыня,—зьявнуўся Дзюваль да Мацьціо.—Як прадстаўнік рэфармісцкага саюзу будаўнікоў, я не магу згадзіцца з такой пастановай пытаньня. Я прашу слова.

— Слова прадастаўляецца пану Дзювалю,—сказаў Мацьціо, які быў старшынёю на сходзе праўленьня.

— Панове, у нас агульны вораг. І гэты вораг—комунізм!—пачаў сваю прамову Дзюваль.

— Правільна, вось гэта правільна! зашумелі прадпрыемцы.—Малайчына Дзюваль!

— Але ці змагаемся мы даволі энэргічна з гэтым нашым агульным ворагам? Ці маем мы—цывярозья сындыкалісцкія працаўнікі—да-

статковае падтрыманьне з боку прадпрыемцаў у гэтай важнейшай справе? На жаль, думкі, выказаныя тут паважаным панам Дзюдонам, не даюць мне ў гэтым поўнай упэўненасьці!

Дзюваль адпіў глынок віна са шклянкі і абвёў зрокам прысутных. Ён быў вельмі задаволены сваім выступленьнем. Пачатак прамовы быў зусім вытрыманы, ён здаваўся яму ніколькі ня горшым за выступленьні вядомых політычных оратораў з трыбуны парыскай палаты дэпутатаў.

— Гібею тут у Ніццы,—мільганула ў яго галаве.—А чым я горшы за іншых, якія пакінулі працу на мясцох і робяць цяпер вялікую політыку ў парляманце? І ня дурны я, гавару ня дрэнна!.. Ну нічога, настане і мая чарга, выб'юся і я на дарогу!

— Да чаго ён хіліць, гэты хітры сындыкалісты?—упаўголаса спытаўся Дзюдон у Мацьцію.—Чаго яму яшчэ ад нас трэба?

— А вось убачым,—адказаў яму на пытаньне Мацьцію.—Дзюваль ва ўсякім выпадку вельмі талковы хлапец.

— Як жа складаецца цяпер абстаноўка, працягваў мнагазначна, як яму здавалася, памаўчаўшы, Дзюваль.—Рабочыя змучыліся ад голаду і амаль расчараваліся ў забастоўцы. А за забастоўку хто-ж агітаваў? Унітарная конфэдэрацыя працы, комуністыя. Гэта-ж яны казалі, рабочым, што прадпрыемцы не дадуць дабрахвотна надбаўкі, што трэба змагацца за гэтую надбаўку рэволюцыйнымі мэтамі. Я-ж на мытынгах заўсёды гаварыў, што мы можам дагаварыцца з прадпрыемцамі, што і без забастоўкі такой-сякой надбаўкі дабіцца можна. Цяпер вы гэтай надбаўкі даваць ня хочаце. А гэта толькі замацуе ўплыў унітарцаў на забастоўшчыкаў. Гэта моцна ўдарыць па нашым рэфармісцкім уплыве ў іх асяродзьдзі. Я ня думаю, каб у гэтым быў ваш правідлова зразумелы інтэрэс, панове прадпрыемцы!

— Але вы самі сабе супярэчыце, пан Дзюваль,—закрычаў з свайго месца Дзюдон. Вы нам прапануеце даць надбаўку рабочым, гэта значыць прызнаць, што яны вышлі пераможцамі з забастоўкі. Хіба гэта ня будзе яшчэ больш на руку комуністам? Па вашаму выхадзіць, што мы павінны ім даць надааўку ў 5 франкаў!

— Ну, навошта адразу ў 5 франкаў,—тонка ўсьміхнуўся Дзюваль.—І хто гаворыць, што трэба прызнаваць рабочых пераможцамі? Я зусім ня так стаўлю пытаньне, пан Дзюдон. Вы-ж самі яшчэ да забастоўкі былі згодны надбавіць ім па франку ў дзень. Гэтая ваша згода і была тады маёй галоўнай аргумэнтацыяй супроць абвяшчэньня забастоўкі.

— Тое было тады, а гэта цяпер,—прабурчэў сабе ў вусы Дзюдон.—Трэба было згаджацца і не баставаць. А цяпер мы і без надбаўкі абыйсьціся зможам!

— Дайце рабочым па франку надбаўкі,—працягваў між тым Дзюваль,—і я ручаюся вам, што ня толькі забастоўка будзе спынена ў бліжэйшыя дні, але і, што бадай самае галоўнае, мы нанясем сур'ёзны ўдар нашаму агульнаму ворагу Локесу.

— Я падтрымліваю прапанову пана Дзюваля,—заявіў Мацьціо.—Вядома, адзін франк надбаўкі—гэта вельмі многа. Можна абмяжавацца і паўфранкам. Але даць што-небудзь усё-ж такі неабходна.

— Я згодны і на паўфранка,—адказаў Дзюваль.—Справа, нарэшце, ня ў суме, а ў прынцыпе.

— Але толькі дазвольце, пан Дзюваль, усміхнуўся Мацьціо.—Справа не такая простая, як вам гэта здаецца. Папершае, рабочыя павінны перш за ўсё спыніць забастоўку і прыступіць да работы. Надбаўка гэтая павінна насіць характар нашага дабрахвотнага жадання, а ня так, што нібыта мы прымушаны даць яе. На гэта мы ніколі ня пойдзем! Праўда, панове?

— Правільна, зусім правільна!

— Мы можам, нарэшце, і пачакаць!

— Ніякіх уступак забастоўцы, ніякіх паслабленняў!—чулася з розных бакоў.

— Гэта, папершае,—працягваў Мацьціо,—падругое, далёка ня ўсіх забастоўшчыкаў мы примем назад на работу. Баламутчыкаў і камуністых нам ня трэба. Назад прымаць будзем у індыўідуальным парадку.

— Цяжкая будзе правесці на сходзе такую пастанову,—паскрабаў за вухам Дзюваль.—Ды і Локес выкарыстае гэта ў мэтах сваёй камуністычнай прапаганды!

— Што-ж рабіць? паціснуў плячыма Мацьціо.—Ад вас будзе залежаць разбіць яго довады, давесці масам нашую правату ў гэтым пытанні. Так ці іначай, але ў гэтым пункце мы не саступім.

— Бунтаўшчыкоў нам ня трэба на пабудовах!—закрычаў Дзюдон.

— Хай ім працу даюць камуністыя!

— Хай едуць у Маскву, у свой бальшавіцкі рай!

— Нам патрэбна гарантыя спакойнай працы!—падтрымала Дзюдона рэшта падпрыймаў.

— І, нарэшце, трэці пункт нашай умовы,—працягваў Мацьціо,—зключаецца ў тым, каб работа на пабудовах праводзілася не 11, а 12 гадзін у суткі. Нам трэба нагнаць страчаны час. Праўда, гэтую меру мы прапануем увесці ня зараз, а так праз месяц ці паўтара. Але я хачу паставіць гэтае пытанне перад панам Дзювалем, іменна сёння, каб потым ня было ніякіх на гэты конт непаразуменьняў.

— Дзювалю будзе не асабліва цяжка прымусіць рабочых згадзіцца на гэты пункт умовы,—сказаў нехта з прысутных,—бо лішняя гадзіна работы—гэта лішняя пара франкаў у кішэні. Рабочыя будуць гэтаму толькі рады.

Такі парашылі. І пан Дзюваль безадкладна адправіўся на ніццкую біржу працы праводзіць у жыццё дырэктывы сваіх гаспадароў.

XVI

І зноў сабраліся забастоўшчыкі-будаўнікі на мітынг у ніццкую біржу працы. Але як не падобны быў гэты іх сход на той, які з месяц таму назад адбываўся тут жа, у гэтым жа доме, у гэтай жа залі. Тады бурлівая рабочая аўдыторыя гарэла прагай барацьбы, верыла ў свае сілы, верыла ў сваю перамогу. Тады ня было хмурых твараў, ня было сумненняў.

А цяпер? Хмурныя, худыя ад недаядання, стараціўшыя ўсякую веру ў магчымасць перамогі, са спущанымі галовамі прыходзілі будаўнікі ў залю пасяджэнняў і моўчкі займалі свае месцы.

Ды й ня так ужо многа сабралася іх тут у гэты вечар. Шмат якія, ня вытрымаўшы цяжкасці барацьбы, здалі свае пазыцыі і пайшлі, не дачакаўшыся канца забастоўкі, працаваць. Гэтыя сёння ня прыйшлі на мітынг. Ём няёмка было паказвацца на вочы таварышам, перад якімі яны адчувалі сваю віну. Ды й навошта ім было ісьці сюды? Ваціраваць канец забастоўкі яны не адчувалі сябе ў праве па тэй простае прычыне, што ўжо даўно спынілі яе. Значы, на мітынгу забастоўшчыкаў ім ня было чаго рабіць, яны былі тут цяпер чужымі людзьмі.

Другія, ня звязаныя з сям'ёй, пакінулі Ніццу і раз'ехаліся ў пошуках лепшае працы па другіх гарадох. Многія з іх, найбольш актыўныя, найбольш стойкія, былі арыштаваныя поліцыяй і сядзелі ў турме ў чаканні суда.

А тыя, што прыйшлі, у большасці былі таксама другія людзі. Энтузіязм барацьбы прапаў, страчана была вера ў свае сілы. І кожны хацеў толькі аднаго: пакінуць галадаваць, накарміць сям'ю, пачаць хоць якую-небудзь работу, спыніць забастоўку.

Праўда, была і тут невялікая кучка ўпартых, якія настойвалі на працягванні забастоўкі. Але колькі іх было? Кропля ў моры змардаваных і страціўшых веру ў сябе людзей!

— Чаго яны так цягнуць з пачаткам мітынгу?—сумна спытаўся нейкі сівы цясьляр другога.—Ваціравалі-б хутчэй канец забастоўкі і адпусцілі-б па хатах! Тут і гаварыць няма чаго доўга.

— Як ня сорамна табе, Альфрэд, так казаць!—з дакорам заўважыў яму малады будаўнічы.

— Канчаць забастоўку? Цяпер, калі яшчэ тыдзень пратрымацца, і мы маглі-б перамагчы гаспадароў.

. Табе, як відаць, галадаваць яшчэ не надакучыла?—з горкай усмешкай спытаўся стары Альфрэд маладога рабочага. І, не чакаючы адказу на сваё пытаньне, ён зморанай хадой адышоў ад яго ўбок.

— Кажуць гаспадары згодны даць маленькую надбаўку,—гаварылі ў другой групе,—але вось з прыёмам усіх назад на працу справа куды горш. Прыймаць жа будуць ня ўсіх, а толькі ў індывідуальным парадку.

— Таварышы, не рабіце глупства,—угаварвалі камуністы будаўнікоў. Хіба мы можам згадзіцца на маленькае падвышэньне зарплаты? Хіба мы можам згадзіцца, каб нашы найбольш актыўныя таварышы былі пазбаўлены магчымасьці працаваць разам з намі? Трэба ў што-б та ні стала працягваць забастоўку. Гаспадары ідуць на маленькія ўступкі, гэта знача, што яны не такія ўжо моцныя, як нам гэта здаецца. Сьмешна цяпер спыняць барацьбу, сьмешна спыняцца на паўдарозе!

Але гэтая гарачая агітацыя сёння не даходзіла да сьвядомасьці будаўнікоў. Яны моўчкі слухалі таварышоў, якія ўгаварвалі іх і ўвесь час пазіралі на трыбуну, чакаючы пачатку мітыngu. Яны былі ўжо загадзя пераможаны, яны былі ўжо цяпер гатовы зараз жа воціраваць канец забастоўкі.

Да гэтага прымушаў іх голад і бядота. Без энтузіязму, хмурныя і прыдушаныя, слухалі будаўнікі прамову сэкрэтара рэфармісцкага саюзу поўдня Францыі пана Дзюваля. Ды і прамова сама, як ні старэнна рыхтаваўся да яе Дзюваль, выйшла бледай і хлусьлівай.

— Наш сындыкат з жывейшай цікавасьцю сачыў за вашай гэраічнай барацьбой, хаця мы з самага пачатку былі нязгодны з вашай тактыкай,—гаварыў пан Дзюваль.

— Брэшаш, сабака!—закрычаў нехта.—Калі-б ня ваша здрадніцтва, калі-б вы не адмаўлялі нам у матар'яльнай дапамозе, мы-б цяпер інакш бы гаварылі.

— Прыхвасьцень буржуазіі!

— Наёмнік капіталу!

— Колькі заплаціў табе Мацьцію за тваё здрадніцтва?!

Але гэтыя адзінокія абураныя галасы камуністых не знайшлі сабе гарачага водгуку ў залі. Праўда, большасьць будаўнікоў была зусім згодна з ацэнкай, якую далі камуністыя паводзінам Дзюваля. Але яны маўчалі, прыціснутыя неабходнасьцю. І кожны думаў пра сябе: хутчэй бы пачаць працаваць, хутчэй бы воціраваць канец забастоўкі.

— Мне вельмі цяжка чуць гэтыя абвінавачваньні, якіх я зусім не заслужыў,—працягваў Дзюваль.—Я ведаю, ад каго яны выходзяць, а таму лічу ніжэй свайго гонару на іх што-небудзь адказваць. Маўчаньне рабочай аўдыторыі служыць мне яскравым доказам таго, што таварышы ня вераць наглым інсынуацыям камуністых. І гэтага для мяне зусім даволі.

— Але вернемся да таго пытання, для якога мы сабраліся тут сёння,—казаў ён далей, крыху памаўчаўшы. Ці можам мы працягваць гэтую гэроічную забастоўку і ці неабходна яе працягваць? Змораныя твары таварышоў яскрава гавораць мне, што працягваць яе было-б злачынствам. Тым больш, што ў пэўнай меры мы дабіліся свайго, гаспадары ідуць на некаторыя ўступкі.

— А на якія ўступкі ідуць прадпрыемцы? што яны нам прапаноўюць?—хмурна спытаўся нехта з задніх радоў.

— Паўфранка надбаўкі ўдзень... індыўідуальны прыём на работу... пазьней 12-гадзінны рабочы дзень. Але перш за усё ўрачыстае абвешчэнне канца забастоўкі і паслухмяны зварот на работу на ранейшых умовах.

Як удары молата падалі на галовы прысутных гэтыя бязьлітасныя пункты патрабаванняў гаспадароў. Пра іх, праўда, многія чулі і раней, але неяк ня верылі гэтым чуткам ці, вярней, не хацелі верыць.

— Дык, знача, гэта праўда? Надбаўка толькі на паўфранка!—закрываў з свайго месца сівы цясяляр Альфрэд і ярасна сьціснуў кулак. — Ды што я буду рабіць з вашым паўфранкам, маючы пяць чалавек дзяцей і хворую жонку?

— Усе таварышы павінны быць прыняты назад на работу!—крычалі другія. — Пункт аб індыўідуальным прыёме павінен быць зьменены.

— Гэта здзек над рабочымі! Як сьмеў ты, сакратар прафсаюзу зьявіцца да нас з такімі прапановамі?!

Прыціхшыя было будаўнікі ізноў узбунтаваліся. Здавалася, што яны ізноў загарэліся энтузіязмам барацьбы і зноў гатовы, ня глядзячы на голад, працягваць упартую клясавую барацьбу з прадпрыемцамі.

Ніколі яшчэ так добра, так моцна не гаварыў т. Локес. Яскрава намаляваў ён увесь гэроізм барацьбы будаўнікоў Ніццы за лепшую будучыню, усю неабходнасьць гэтай барацьбы, усю яе рэволюцыйную законамернасьць. Бязьлітасна раскрыў ён усю прадажнасьць соцыял-рэформісцкіх правадыроў і, у прыватнасьці Дзюваля, раскрыў усе яго закулісныя перамовы з прадпрыемцамі, усю гэтую сыстэму прадажнасьці і подласьці, у якой барахтаецца францускі рэформізм.

Ён заклікаў працягваць барацьбу. Горача, палка заклікаў.

А ў гэты час сівы цясяляр Альфрэд думаў:

— Гаспадар заўтра, напэўна, прагоніць з кватэры, калі я не пачну працаваць. Дзеці плачуць цяпер дома і патрабуюць у сухотнай маткі хлеба. А хлеба няма і ня будзе, калі заўтра я ня здолею сказаць булачніку Марсэлю, што я стаў на работу. І што-ж чакае тады нас усіх, мяне самога, сухотную Жэрмэн, маленькіх дзяцей? Голад, бядота, вуліца!..

Пра гэта-ж думаў і яго сусед Жак, і высокі Андрэ, і Польш, і П'ер. Таму што ў кожнага была свая галодная сям'я, свая Жэрмен, свае худыя і босыя дзеці.

Энтузіязм, загарэўшыся на момант, згас ізноў. Хмурныя сядзяць будаўнікі, моўчкі слухаюць свайго любімага аратара, але сёння яны ня могуць, ня маюць сіл паслухацца яго і пайсьці за ім.

Вось чаму, калі старшыня сходу паставіў пытаньне аб спыненні забастоўкі на галасаваньне, лес рабочых рук, з сьлязьмі на вачох і праклёнамі ў душы, падняўся ўверх.

Потым пачалі моўчкі разыходзіцца. Гаварылі паміж сабой толькі шэптам, як у мяртвецкай, як гавораць у прысутнасьці любімага нябожчыка. Хутка паціскалі рукі адзін аднаму і хуткімі крокамі пакідалі біржу працы.

— Дык знача заўтра на працу?

— Так, так... Што-ж рабіць? Так трэба!

Забастоўка была сарвана. У Дзюваля з часам будзе ўласны аўтомобіль, у яго жонкі будзе белае манто ня ў тры, а ў дзесяць тысяч франкаў. За яго заплочаць рабочыя сваімі плячыма, сваім цяжкім потам, сваімі пакутамі...

* * *

— Знача, Локес, усё скончана?—сумна спытаўся малады будаўнічы сэкрэтара ўнітарнай конфэдэрацыі працы, калі яны абодвы выйшлі з будынку біржы на вуліцу.—Забастоўка спынена. Нас перамаглі!

— Ты яшчэ малады, Густаў, і нічога не разумееш!—нездаволена адказаў свайму маладому спадарожніку Локес.—Так, нас перамаглі. Але-ж гэтая забастоўка толькі эпізод у бяэьлітаснай клясавай барацьбе, якую вядуць цяпер паміж сабой пролетарыят і капітал па ўсіх кутках зямнае кулі. Але нарэшце мы пераможам, таму што мы ня можам не перамагчы!

XVII

Нарэшце абвясьцілі і арыштаваным італьянскім рабочым пра іх далейшы лёс. Як і трэба было чакаць, усе яны былі прысуджаны да адміністрацыйнай высылкі за межы Францыі.

— Вам даецца тыдзень для атрымання дазволу на ўезд у якую-небудзь краіну,—зьвяіў ім комісар поліцыі.—Пасьля гэтага тэрміну мы вас вышлем ужо адміністрацыйным парадкам на бліжэйшую ад Ніцы мяжу.

Пагроза была рэальнай і не патрабавала доўгіх тлумачэньняў. Трэба было сьпяшацца, каб ня трапіць з рук французскіх жандараў проста ў сьмяротныя абдымкі крывавага фашызму.

Але як ні стараліся таварышы з волі, як не абабівалі яны па-рогі чужаземных пасольстваў і консульстваў—усё было дарэмна.

Ніводная з суседніх з Францыяй капіталістычных краін не згаджалася даць дазвол на ўезд у свае межы італьянскім рэвалюцыянерам.

— У нас такога тавару і свайго даволі!—адказвалі прасіцелям чужаземныя пасольствы.

— Дрэнныя справы, Эрнасто, гаварыў Локес італьянскаму рабочаму, наведаўшыся яго ў доме папярэдняга зняволення.—Як і трэба было чакаць, нам усюды адмаўляюць.

— Ну што-ж рабіць, таварыш,—уздыхнуў у адказ Эрнасто.—Мы добра ведаем, што вы робіце ўсё магчымае... Супроць сілы не паледзеш.

— Не, мы яшчэ ня страцілі надзеі, супакойвай Локес.—Учора мы звярнуліся ў швэйцарскае консульства, з просьбай дазволіць вам уезд у Швэйцарыю. Можа быць там нам нарэшце пашанцуе.

— Ну, а калі і там адмовяць?—спытаўся Локеса Цэзар, які быў на спатканьні.—Што тады рабіць? Няўжо нас усё-ж такі адправяць на італьянскую мяжу. Гэта-ж будзе супярэчыць нават буржуазным законам аб праве жыцця для політычных эмігрантаў. Гэта-ж будзе значыць адправіць нас на пэўную сьмерць у фашысцкае пекла.

— Мы, вядома, ніколі не дапусьцім адправіць вас на італьянскую мяжу,—адказаў яму Локес.—Мы тады ўзьнімем супроць барбарскага загаду ўсю прэсу, усю грамадскую думку Ніццы. І мы, я ўпэўнены, даб'ёмся нарэшце палепшаньня вашага лёсу.

Але, на жаль, цяжкое прадраканьне Цэзара збылося на ўсё 100 процантаў. Швэйцарскі фэдэрацыйны ўрад, па прыкладу іншых капіталістычных краін, адмовіў у праве ўезду на сваю тэрыторыю.

— Ну што-ж дасталі дазвол?—спытаўся комісар поліцыі арыштаваных італьянцаў.—Глядзіце, спяшайцеся, бо праз пару дзён я ўсёроўна буду прымушаны адправіць вас на бліжэйшую з Ніццаю мяжу.

— Не, мы ніякага дазволу не дасталі,—хмурна адказаў поліцэйскаму Эрнасто.

— Знача тады гэтае пытаньне зусім адпадае,—холадна паціснуў плячыма комісар. Рыхтуйцеся да высылкі.

— А куды вы хочаце нас выслаць?—спытаўся комісара нехта з прысутных,—Вядома-ж не на італьянскую мяжу?...

— А чаму-ж бы і не?—усьміхнуўся поліцыянт.—Іменна на гэтую мяжу, як на бліжэйшую ад Ніццы, я вас і зьбіраюся адправіць. Мне некалі з вамі доўга важджацца.

— Але-ж гэта знача аддаць нас у рукі Мусаліні!—з абурэньнем крыкнуў Ромэо.—А дзе-ж тады ваша хвалёнае права на жыццё?

— Ня трэба было вам мяшацца ў політычнае жыццё краіны, якая вас прытуліла,—адказаў комісар.—Сваімі паводзінамі вы самі пазбавілі сябе гэтага права. Дык вінавацьце саміх жа сябе!

Таварышы на волі забілі трывогу. Комуністычная прэса патрабавала перагляду справы італьянскіх забастоўшчыкаў і патрабавала

пакінуць іх у межах Францыі. Ва ўсякім выпадку самым рашучым чынам яна патрабавала высылкі іх у якую-небудзь другую дзяржаву, але толькі не на тэрыторыю краіны фашызму, дзе іх чакаў безадкладны арышт, глухія казэматы сыцылійскіх астрагаў, а можа быць і расстрэл.

Лева-радыкальная прэса, якая стаяла ў опозыцыі да ўраду на гэты час, таксама падтрымала камуністых. Стварылася моцная грамадзкая думка, супроць якой ніцкая поліцыя не рызыкавала пайсці.

І вось, аднэй яснай сакавіковай раніцай Эрнасто, Цэзар, Ромэо і яшчэ некалькі іншых таварышоў, абкружаныя жандарамі, былі пасаджаны ў цягнік, які на ўсіх парах павёз іх далёка ад ласкавага і цёплага Міжземнага мора.

А потым, калі яны прыбылі на нямецкую мяжу, іх цішком уначы перакінулі на другі бок. строга забараніўшы ім вяртацца, калі-б та ні было ў межы французскай рэспублікі.

Раніцою ўжо на нямецкай тэрыторыі іх арыштавалі нямецкія жандары, якія ўначы ізноў перакінулі іх у межы Францыі.

І вось пачалася бязлітасная гульня. Некалькі разоў іх зусім змораных і галодных перакідалі з аднаго боку мяжы на другі. Там і тут іх рэгулярна арыштоўвала то французская, то нямецкая поліцыя, трымала да ночы пад арыштам, а потым ізноў адпраўляла назад.

Нарэшце гэтая комедыя надакучыла і французам. З праклёнамі пасадзілі яны італьянцаў ізноў у цягнік і павезлі цяпер ужо ў бок гэрцагства Люксэмбурскага.

Тут пашанцавала. Эрнасто з таварышамі перайшлі па ўказаньні французскіх поліцыянтых мяжу Люксэмбургу і засталіся там на жыццё.

Маленькая краіна, праўда, таксама была не асабліва здаволена прыбыццём італьянскіх рабочых у свае межы. Але яна не рызыкавала па гэтым пытаньні спрацацца з сваёй магутнай суседкай і змоўчала.

Загадаўшы італьянцам першы час зьяўляцца кожны тыдзень у поліцыю і ня прымаць нікога ўдзелу ў політычным жыцці краіны, ім выдалі неабходныя для жыцця ў Люксэмбургу наперы і пакінулі іх больш-менш у супакоі.

— Ну, вось і канец гэтым накутам,—уздыхнуў поўнымі грудзямі Цэзар,—а то мне ўжо па горла надакучылі ўсе гэтыя паездкі, арышты і зьдзекі.

— Не табе аднаму яны надакучылі, засьмяяўся Ромэо.—Мы ўсе імі сыты па горла.

— Аднак, таварышы,—умяшаўся ў размову Эрнасто,—а што мы далей будзем рабіць у гэтай краіне? Мне здаецца, што калі ў нас усе дакумэнты ў парадку, трэба пачаць шукаць працу.

— Вось гэта праўда, заўважыў Цэзар.—Заўтра-ж ад раньня і прыступаем.

Работу на пабудовах знайшлі даволі хутка. І зноў пабегла аднастайнае рабочае жыццё. Такое-ж шэранькае, такое-ж нуднае, як і раней.

* * *

Сымону Пучкову больш пашчасыціла. Якраз у той час, калі яго ўжо зьбіраліся выправіць этапным парадкам на якую-небудзь суседнюю з Францыяй мяжу, ён атрымаў доўгачаканы адказ з Савецкага Саюзу.

Адказ быў больш чым радасны. Пучкоў атрымаў савецкі пашпарт, дазвол на ўезд у СССР і нават дармовы білет на права праезду ў трэцяй клясе ад Марсэля да Наварасійску.

Шчасьцю яго ня было канца. Ён увесь час бегаў па сваёй камэры, вылічваючы дні, гадзіны і хвіліны да адходу ў Савецкі Саюз парахода.

— Расія, новая Расія,—мармытаў ён пра сябе.—Нарэшце я ўбачу цябе пасля шасьці гадоў ростані! І маці ўбачу, і родных, і знаёмых. А потым на працу прыстроюся, быць можа ізноў, як і раней, матросам. Вось жыццё будзе!

Звычайна за дні арышту ён хмурны, незадаволены хадзіў па камэры і рэдка калі адказваў на пытаньні наглядніка.

А цяпер усю гэтую мэлянхолію як рукой зняло. Вочы блішчэлі нязвычайным бляскам, поступ зрабіўся смелым, рашучым.

— Я грамадзянін Савецкага Саюзу!—з гонарам гаварыў ён.—Пляваць хацеў цяпер на ўсю вашу буржуазную Францыю, на вашых Пуанкарэ, Эррыё і Брыянаў. У мяне ёсьць бацькаўшчына, я больш не эмігрант!

За дзён дзесяць да адплыцьця параходу яго выпусьцілі з турмы, ўзяўшы падпіску ў тым, што ён абавязкова пакіне Францыю з гэтым параходам.

— А што-ж, вы думаеце, я буду чакаць другога?—засьмяяўся ён падпісваючы паперу.—Знайшлі дурня. Ды я хоць сёньня на аэрапля-не паляцеў-бы дадому, калі-б гэта было магчыма. А то яшчэ падпіску ім нейкую давай. Вось дурні!

— Што вы кажаце?—не зразумеў яго комісар.

— Не разумееш, — разрагатаўся яму ў твар Сымон.—І тлумачыць ня буду, таму што ўсё роўна, брат, не зразумееш. Для гэтага трэба быць рускім ды яшчэ пролетарскага паходжаньня.

А па француску дадаў:

— Не клапаціцеся, пане комісар, Сымон Пучкоў на свой паракход ня спозьніцца!

* * *

Поўны шуму марсэльскі порт у гэту ясную красавіковую раніцу. Гіганты-параходы, якія прыбылі сюды з усіх канцоў сьвету, масыўныя, з загадкавымі назвамі стаяць мірна ў ціхай вадзе гавані: ланцугамі і тоўстымі канатамі моцна зьвязаныя з надбярэжнай.

Адны чысьцяцца і фарбуюцца, другія выгружаюць прывезеныя з далёкіх колёній тавары, трэція напаўняюць свае трупы машынамі і вырабамі французскай індустрыі.

Начальніцкі склад, матросы і качагары зьехалі на бераг. Яны цяпер або забаўляюцца ў вясёлых марсэльскіх барах, альбо ходзяць пазяхаючы па вуліцах незнаёмага гораду, альбо з асалодаю пасьля доўгага жыцця на моры адпачываюць у мяккіх ложках готэляў.

На параходах пакінута толькі чарговая вахта. Але і тэй цяпер, уласна кажучы, няма чаго рабіць на плавучых гігантах. І матросы ляніва блукаюць па палубах, праклінаючы сваё дзяжурства і з нецярплівасьцю чакаючы чарговай зьмены. Тады і яны, прыбраўшыся ў свае лепшыя гарнітуры, сойдуць на бераг і патопацца на час у бязглузднай сумятні вялікага партовага гораду.

Але затое для портовых рабочых цяпер самая гарачая пара. Нагружаныя цяжкімі шматпудовымі мяхамі з цукрам, зярном і іншымі прадуктамі, хутка зьбягаюць яны па трапах параходаў, спрытна скідаюць ношу ў вялічэзныя жалеза-бэтонныя склады і, абціраючы рукавом пот, што ручаямі зьбягае па твару, гуськом ідуць назад за наступным.

Паветра аглашаецца ровам пад'ёмных машын, якія пераносяць з параходаў на бераг і назад вялікія ўсотні і ўтысячы пудоў цяжкасьці.

— Майна!

— Віра!

Гэты гартанны аднастайны крык ад раньня да вечару вісіць над марсэльскім портам. Цяжка падаюць на падлогу трумаў моцныя ланцугі лябёдак. Яны захватваюць у свае жалезныя абдымкі аўтамабілі, машыны і разнай формы моцна зьвязаныя пакі. І зьлёгка напруджваючыся, нібы жартуючы, падымаюць іх уверх, з хуткасьцю маланкі пераносяць над галовамі рабочых і асыярожна спускаюць на зямлю.

— Увага!—крычаць з глыбіні трумаў.

— Увага!—паўтараюць галасы наверх.

— Мы падымаем!

— Майна!

— Віра!

Жыве порт сваім нэрвовым працоўным жыцьцём. Праца кіпіць.

Каля параходу марсэльскага таварыства Пакет „Тадла“, сёньня таксама вялікі рух. „Тадла“ рыхтуецца да адплыцця ў свой чарговы рэйс у СССР, нагружае вугаль, нагружае тавары для Пірэю, Канстантынополю, Батума і Наварасійска. Пасажыры „Тадла“ на гэты раз усё

больш рускія—былыя салдаты белых армій, якія вяртаюцца пасля амністыі ў межы Савецкага Саюзу. Яны стаяць зьбіўшыся ў кучу каля трапу параходу з сваімі клуначкамі, чамаданаі, торбамі і з нецярплівасьцю чакаюць пасадкі.

З Францыяй, с эміграцыяй, з белымі „правадырамі“ ўжо даўно усё парвана. Нічога да іх, апрача нянавісьці і агіды, у гэтых людзей не засталася. А нянавісьці і агіднасьці да белагвардзейскіх „правадыроў“ гэтых салдат і сялян навучыла менавіта эміграцыя, навучылі Канстантынополь, Гальліполі¹⁾, Бразылія, навучыла цяжкая праца на заводах і на фабрыках капіталістычных краін Захаду.

Яны ня белыя больш. Яны грамадзяне Савецкага Саюзу, яны цяпер члены адзінай сям'і савецкага пролетарыяту. І ўсё-ж такі, ня гледзячы на радасьць ад'езду, ня гледзячы на хуткі зварот у краіну Саветаў, міжвольнае сумненьне закрадаецца ў сьвядомасьць многіх.

Як сустрэне іх новая соцыялістычная бацькаўшчына? Ці даравала яна ім мінулыя злачынствы, іх мінулыя памылкі? Ці будзе ім дана магчымасьць адданай працай загладзіць гэтыя свае памылкі, заслужыць сапраўднага забыцьця іх ганебнага мінулага?

Сярод ад'яжджаючых і Сымон Пучков. Ён толькі сёньня ўначы прыехаў з Ніццы і проста з вогзалу прышоў у порт да параходу.

Цяпер ён сядзеў на сваім драўляным політураваным куфэрачку, заклапочана пазіраючы то на дымныя коміны „Тадлы“, то на снуючых узад і ўперад портовых рабочых. Ён з нецярплівасьцю чакаў пачатку пасадкі.

— І чаго гэта яны цягнуць?—нездаволена бурчэў пра сябе Пучкоў.—Чаго яны толькі душу выматваюць? Садзілі-б ужо, на параход і выходзілі ў чыстае мора. Не супакоюся я да таго часу, пакуль не схавалецца з маіх воч за небасхілам гэтая чортава Францыя!

— А раптам што-небудзь ды ня так. Раптам паперы не ў парадку,—трывожыла думка.

І ён у соты раз прымаўся правяраць свае паперы. Вось савецкі пашпарт з усімі належнымі пячаткамі і візамі. Вось білет на параход, вось пара-другая даляраў на дарогу. Здаецца, усё ў парадку, здаецца зусім ужо няма да чаго прычапіцца.

— Бач, як нэрвы мае разышліся,—думаў Сымон, скручваючы паперы і асьцярожна ўкладаючы іх зноў у кішэню.—Зузім заматалі мяне гэтыя праклятыя французскія поліцыянты. Таленавітыя да гэтаго хлопцы.

Але ўсё мае свой канец. Прышоў і канец нецярпліваму чаканьню Сымона Пучкова.

¹⁾ Этапы эмігранцкіх пакут за мяжою.

Пачалася нудная процэдура перагляду багажу, праверкі пашпартоў, разьмеркаваньне па каютах. Адзін за другім падымаліся па трапу на параход тая, што вярталіся назад, прад'яўлялі портовай поліцыі свае дакумэнты і, лёгка ўздыхаючы, адыходзілі ў глыб палубы.

А на беразе ў гэты час пахаджалі поліцэйскія агенты ў штацкім. Яны шныпарылі ў грамадзе вяртаўшыхся, забараняючы тым, што праводзілі, гаварыць якія б ні было політычныя прамовы, назіраючы за тым, каб каля параходу не гуртаваліся портовыя рабочыя.

Хадзілі чуткі, што рыхтуецца спачуваючая дэманстрацыя ад'яжджаючым. Поліцыя ў што-б та ні стала! парашыла перашкодзіць гэтай дэманстрацыі.

Нарэшце, скончаны ўсе формальнасьці. Портовая поліцыя пакідае „Тадлу“, здымаецца трап, які злучае параход з надбярэжнай. З клубамі чорнага дыму рэзка вырываецца ў паветра працяглы разьвітальны гудок. За ім другі, трэці... І „Тадла“ плаўна аддзяляецца ад марсэльскіх берагоў, павольна абарачваецца носам да выхаду з гавані і, з кожнай хвілінай усё больш і больш паскараючы ход, выходзіць у адкрытае мора.

— Шчасьлівай дарогі!—даносіцца з берагу прывітальныя крыкі францускіх рабочых.

— Прывітаньне Саветам!

— Хай жыве рэвалюцыя!

Ад'яжджаючыя машуць хусткамі сваім францускім таварышом.

— Да пабачэньня, сябры!—крычаць яны.— Мы яшчэ сустрэнемся з вамі ў Савецкай Францыі!

Нехта зацягвае Інтэрнацыянал, другія падхватваюць. Гукі пролетарскага гімну, перакінуўшыся праз водную адлегласьць, знаходзяць свой водгук і ў вуснах францускіх портовых рабочых.

Ўставай пракляццем катаваны

Ўставай, хто з голаду век пух!

Шырыцца, шырыцца пролетарскі гімн, які сьпяваецца цяпер на дзвюх мовах. На беразе—на францускай, а на барту „Тадлы“—на рускай. Ён штурмуе неба. Ён кідае горды вызаў усяму буржуазнаму сьвету.

Некага хапаюць на беразе. Мабыць, поліцыянты арыштоўваюць дэманстрантаў, але разабраць цяпер здалёку нічога нельга.

„Тадла“ на ўсіх парах ідзе наперад, разразаючы сваімі стальнымі грудзьмі злёгка ўсхваляваныя хвалі. Вось засталася ззаду выспа „Іф“ з руінамі легендарнага замку тае-ж назвы, які аб'ясыцьмерціў Аляксандар Дзюма ў сваім романе „Монтэ-Крысто“...

Вось і маяк, які асьвятляе ў бурную ноч дарогу параходам, каб яны ня згубіліся ў гнеўных хвалях...

Цёмнай, ледзь прыметнай кропкай, на небасхіле адзначаны далёкі ўжо цяпер Марсэль. А наперадзе ва ўсім сваім шырачэзным прасторы раскінулася бязьмежнае Міжземнае мора то ласкава-ціхае, то буйна-непакорнае.

Бывай назаўсёды, буржуазная Францыя! Нізка кланяемся мы табе, Савецкая Расія!

XVIII.

... Крошкі хлеба, якія нябрэжна скідае са стала приморскага рэстарану ўся ў белым маладая жанчына, падаюць на прыбярэжны шчэбенёк блакітнага і ціхага ў гэты палкі майскі поўдзень мора.

Сытыя людзі, у лёгкіх летніх гарнітурах, з сваімі апранутымі па апошняй парыскай модзе жонкамі і каханкамі, сядзяць у выгодных плеченых крэслах, ляніва ядуць розныя тонкія стравы, цягнуць з крыштальных бокалаў старыя італьянскія віны лепшай маркі.

Ці ходзяць заляцаючыся па шырокай абсаджанай пальмамі ангельскай надбярэжнай, цешачыся прыгожым у гэты паўдзённы час, морам і складаючы пляны сваіх далейшых вячэрніх забаў.

А там, унізе, каля самых буркатлівых хваль прыціснуўшыся жыватом да приморскага шчэбня ляжаў дрэнна апрануты і аброслы барадой чалавек, які дрыжачай рукой падбіраў крошкі хлеба, што падалі са стала рэстарану. Ён быў галодны. Страўнік яго, які ўжо некалькі дзен ня бачыў хоць якой-небудзь рэгулярнай стравы, хваравіта сьцягваўся ад болю.

А вочы, чорныя і глыбокія, вочы паўдзёнца з палкаю прагаю, пазіралі на приморскі рэстаран, што высіўся над ім, і дзе лёкаі ў фраках і ў белых пальчатках разносілі па століках дымныя блюда смажанай птушкі, смачна прыгатаваных макаронаў і цэлыя горы рознай садоўны і гародніны.

Як бы хацелася яму пакаштаваць вось хоць той кавалачак мяса, які застаўся недаедзеным на талерцы вось гэтага маладога чалавека ў пэнсіі і ў белых штанах, які цяпер ляніва калупае маленькай лыжачкай марожанае!

З якой бы дзікай радасьцю праглынуў бы ён хаця-б той акрайчык хлеба, які ўпаў з аднаго стала на самы край рэстараннага балькону і які вабіў яго да сябе, выклікаючы сваім выглядам ва ўсёй яго галоднай істоце яшчэ больш востры прыпадак цяжкага і страшнага жаданьня пад'есьці.

Ну, падай, падай праклятая!—ярасна шаптаў ён, воўчым ад голаду зрокам назіраючы за кавалкам хлеба.—Усёроўна цябе-ж ніхто больш есці ня будзе. Усёроўна-ж цябе разам з іншымі рэшткамі выкінуць у памыйніцу. А я зьём! Зьём да апошняй крошкі!

Але ніхто не хацеў прысьці на дапамогу галоднаму. Ніхто ня цікавіўся гэтым абарваным чалавекам, што ляжаў на беразе.

І нават апранутая ў белым маладая жанчына, якая раней машынальна скідала з свайго мармуровага століка крошкі хлеба, цяпер кінула гэты занятак. Яе зацікавіла другое відовішча. Яна была адпаянута ад сваёй задумёнасьці лёгкім курортным фліртам з франтавата апранутым французскім лейтэнантам.

— Дзіўлюся, як гэта дазваляюць такім абарванцам валяцца на пляжы пад самым рэстаранам!—моцна абураўся на ламанай французскай мове нейкі ў клетчатым спортыўным гарнітуры ангелец, —І пра што толькі думае адміністрацыя готэлю „Негрэска“? ¹⁾ Гэтыя лахманы і нябрытая барада псуюць прыгожы ляндшафт і замінаюць майму страваваньню!

Ніцца наогул пачынае зусім псавацца,—заўважыў другі, распальваючы новую гаванскую сыгару. Забастоўкі, маніфэстацыі, мітынгі нейкія. Быццам у Савецкім Саюзе знаходзішся, а не на беразе французскай Рыёры. На будучы год нізавошта сюды не паеду. Лепш застануся паляваць у сваім шатляндзкім замку!

Гэтая незадаволеная гаворка знатных турыстых даляцела да тонкага вуха мэтр-готэля, які зараз жа паслаў швейцара рэстарану прагнаць з берагу галоднага чалавека.

— Эй, вы там,—закрываў швейцар,—што разьлегліся тут пад самым рэстаранам? Гэта вам не стары горад і не начлежны дом. Правалівай!

— Зараз, зараз пайду!—прабурчэў італьянец.—Навошта лаяцца! Ляжаць на беразе мора нікому не забараняецца.

— Ну, гавары яшчэ!—загрымеў готэльны швейцар.—Марш з пляжу, абарванец!

Чалавек цяжка падняўся з свайго месца, стомлена паціснуў плячыма і, нізка спусьціўшы на грудзі сваю скудлачаную галаву, павольна пабрыў уздоўж блакітнага бурлівага мора, якоё разьбівалася каля яго ног.

* * *

Гэта быў ужо знаёмы нам Джузэппэ Грымальдзі. Адсядзеўшы больш за тры месяцы ў французскай турме, па прыгавару суду за супраціўленьне поліцыі на дэманстрацыі ніццкіх будаўнікоў, ён нарэшце зноў вышаў на волю.

Праўда, воля гэта была для яго вельмі адноснай.

— Вам забараняецца пакідаць Ніццу да вырашэньня пытаньня аб вашым далейшым прабываньні ў межах французскай рэспублікі,—сказалі яму ў поліцэйскім кіраўніцтве,—калі вы парушыце гэтую забарону, тады мы вас зноў будзем прымушаны арыштаваць і трымаць пад вартай да самай высылкі.

¹⁾ „Негрэска“—адзін з лепшых і самых дарагіх готэляў Ніццы.

— А калі вырашыцца гэтае пытаньне? Калі дазнаюся я, ці дазволена мне жыць у Францыі?—спытаўся поліцыянтых Грымальдзі.

Справа ваша знаходзіцца ў Парыжы ў мінстра ўнутраных спраў,—адказаў яму комісар поліцыі.—Калі атрымаем адтуль адказ, я ня ведаю, але думаю, што хутка.

Падпісаўшы росьпіску аб нявыезьдзе за межы Ніццы, Джузэппэ пакінуў поліцэйскі участак і зноў апынуўся на ніццкіх бульварах.

Цяжка было на сэрцы ў італьянскага эмігранта. Страшная вестка аб тым, што яго жонка і кучаравы Ромэо арыштаваны фашыстамі, што яны сядзяць цяпер абодвы ў якасьці заложнікаў у цёмных сыцылійскіх казэматах,—гэтая цяжкая вестка не давала Грымальдзі ні хвіліны супакою, даводзіла яго да вар'яцтва.

— Што рабіць, чым дапамагчы ім?—з тугою думаў ён, ідучы па шырокіх бульварах моднага курортнага гораду... Як вырваць іх з рук крыважэрных фашысцкіх катаў?! Можа пайсьці да італьянскага консула, раскажаць яму пра ўсё і аддаць сябе ў рукі фашысцкіх жандараў?—мільгала ў стомленай галаве новая думка. Можа быць тады, кінуўшы мяне ў казэматы, вызваляць яны маю мілую Жулію, майго кучаравага Ромэо!

І ён ужо бег пад дом італьянскага консула, каб аддаць сябе ў рукі фашысцкага ўраду, каб пайсьці ў турму ці пад расстрэл толькі-б вызваліць сваю сям'ю, толькі-б ізноў цяжкаю цаною купіць волю сваёй жонцы, свайму дзіцяці.

Але кожны раз, калі ён ужо падыходзіў да консульскага дому на вуліцы Вэрдзі, калі ён ужо дрыжачай рукою зьбіраўся паціснуць кнопку электрычнага званка, рашучасьць ахвяраваць сабой для сям'і-пакідала яго.

І вядома, зусім не таму, што ён даражыў сваёй воляй, вядома не таму, што ён баяўся страшных сіцылійскіх казэматаў ці расстрэлу.

О, не! Ні казэматы, ні сама сьмерць не маглі больш запалохаць Джузэппэ Грымальдзі. Для збавеньня любімай жонкі, для збавеньня маленькага кучаравага Ромэо ён аддаў бы кроплю за кропляй усю сваю кроў, ён прыняў бы яшчэ і не такія пакуты.

— Але дзе гарантыя, што арыштаваўшы мяне, фашысты вызваляць з турмы маю жонку і Ромэо,—думаў Грымальдзі.—Жулія таксама-ж камуністка і мабыць ня раз ужо кінула ў твар сваім мучыцелям сваю агіду і сваю веру ў справу пролетарыату. Чаго даб'юся я, аддаўшы сябе ў рукі фашыстых? У лепшым выпадку затычаны ў цямніцу, я ня здолею нават аказаць дапамогі маёй беднай сям'і. А хто ведае, быць можа, час зьменіцца, і я змагу, будучы вольным, вырваць іх сілом з фашысцкай турмы?

А ўслужлівая памяць напамінала аб шматлікіх выпадках, калі эмігранты, хочучы выратаваць свае сем'і з кіпцюроў фашызму, вярталіся ў Італію, там арыштоўваліся і затэчаліся ў казэматы. А сем'і іх,

як былі заложнікамі, так і заставаліся імі. Таму што неахвотна мусалінаўскія каты выпускаюць на волю раз арыштаваных. Неахвотна таму, што яны баяцца, каб арыштаваныя не расказалі ўсяму сьвету аб тых жахах, якія штодзённа, шточасна творацца ў фашысцкіх засьценках.

І потым, недзе далёка ў глыбінях сьвядомасьці білася думка:

— Ці можа камуністы дабрахвотна аддаваць сябе ў рукі клясавых ворагаў, ці ня будзе гэта здрадніцтвам справе пралетарыяту?

— Чым я магу цяпер дапамагчы рэволюцыі?—горка думаў Грымальдзі.—Бязрукі, стомлены жыцьцём! Які з мяне будзе цяпер рэволюцыянэр? Баласт я дый толькі!

І глухая страшэнная нянавісьць да ўсяго буржуазнага сьвету закіпала тады ва ўсёй істоце Грымальдзі. І гэтая клясавая нянавісьць бадзёрыла яго, яна нібыта гаварыла яму:

— Яшчэ ня ўсё страчана, дружа Грымальдзі! Сваёй клясавай нянавісьцю можаш і ты быць карысным рэволюцыі.

А між тым жыцьцё ішло сваёй чаргой. Страўнік патрабаваў ежы. Трэба было клапаціцца аб абедзе і вячэры, аб начлезе і шмат іншым! Трэба было зноў шукаць працу, трэба было зноў здабываць сабе хоць якія сродкі да жыцця.

Назад на пабудову готэля „Імпэратар“, куды ён у першую чаргу зьвярнуўся, Грымальдзі, зразумела, ня быў прыняты.

— Правальвай адсюль,—хмурна адказаў яму на яго просьбу аб рабоце майстра.—Нам бальшавікоў тут ня трэба!

А белагвардзейцы, што працавалі на пабудове, з наглым сьмехам крычалі:

— Вяртайся, паршывы макароньнік, з сваім прыцелем Пучковым у Маскву. Там бальшавікі дадуць табе працу!

Такі-ж самы адказ атрымаў Грымальдзі на ўсіх іншых пабудовах гораду. Часткай з-за адсутнасьці ў яго левай рукі, але галоўным чынам, за яго актыўны ўдзел у будаўнічай забастоўцы і дэманстрацыі.

Прадпрыемцы Ніццы цвёрда праводзілі сваю лінію. Не адзін актыўны забастоўшчык ня прымаўся больш імі на работу.

Да ўсяго гэтага, Грымальдзі выселілі з бараку, дзе ён жыў раней з іншымі італьянцамі.

— Раз ты не працуеш на пабудовах Мацціо, значыць няма чаго табе і спаць у яго бараках,—са зьдзекам сказаў яму былы рускі капітан Чорны, які пасля забастоўкі быў прызначаны барачным вартаўніком, і, паднёшы пад самы нос Джузэппэ свой цяжкі, жылісты кулак, ён грозна дадаў:

— Бачыш гэта? Толькі паспрабуй паказацца калі ў ваколіцах, будзеш тады доўга помніць рускую закуску!

Для Грымальдзі насталі вельмі цяжкія дні. Сябры яго—Эрнасто, Цэзар, Ромэо—былі высланы за мяжу, іншыя разъехаліся ў пошуках работы па другіх раёнах Францыі. Таварышоў і знаёмых у Ніццы ня было.

Удалося Грымальдзі папрацаваць нейкі час швэйцарам маленькага італьянскага готэлю у старым горадзе, але вельмі нядоўга Гаспадар, готэлю—фашыст даведаўся выпадкова ад Бэрдзіні мінулае. Джуэппэ даведаўся, што яго бязрукі швэйцар політычны эмігрант, антыфашыст, рэвнлюцыянэр, забастоўшчык... І ён зараз-жа з лаянкай выкінуў яго на вуліцу.

Потым яшчэ больш кароткі час Джуэппэ прабыў памочнікам садоўніка, потым праслужыў дзён два вартаўніком аднаго з шматлікіх ў Ніццы аўтамабільных гаражаў. Потым і гэтага ня стала. Працы ў Ніццы бязрукі Грымальдзі знайсьці больш ня мог.

І вось настаў голад. Сапраўдны, страшны голад. Голад, які прытупляе сьвядомасьць, які даводзіць чалавека да вар'яцтва, да злачынства. Голад, які немагчыма перадаць словамі. Голад, які можна зразумець толькі тады, калі чалавек сам на сабе паспытаў яго страшнае дзейнічаньне.

Разълютованым, траўленым воўкам блукаў Грымальдзі гэтыя дні і ночы па гораду. Ён зазіраў ва ўсе памыйніцы, стараючыся вылавіць адтуль сабе што-небудзь. А калі знаходзіў там разьмякшы ў вадзе акраец хлеба ці хвост смажанай рыбы, дык з прагнасьцю, з нейкім сабачым візгам зьядаў гэта. Блукаў ён і па вялікім рынку італьянскага бульвару, падбіраючы гнілую садовіну, якую гандляркі выкідалі на зямлю з сваіх кошыкаў.

А калі якая-небудзь з іх, загаварыўшыся з сваёй суседкай, пакідала на час свой тавар без дагляду, Грымальдзі, пугліва азіраючыся па баках, запускаў рукі ў яе вазочак і краў адтуль што трапіцца.

Сораму больш ня было. Страўнік уладна, настойліва патрабаваў харчаваньня.

* * *

І цяпер, блукаючы бяз мэты ўздоўж берагу ласкавага сёння Міжземнага мора, Джуэппэ Грымальдзі міжвольна ўспомніў сваё далёкае мінулае, сваё дзяцінства і юнацтва...

У стомленым бяссоннымі начамі і голадам мазгу адзін за адным уставалі малюнкi далёкага мінулага, успаміналіся падзеі даўно мінулых дзён. Уваскрасалі даўно забытыя, то мілыя сэрцу, то праклятыя, чалавечыя твары.

Бацька—бравы каваль вялікага заводу каля Вэнэцыі, а вось і сам Джуэппэ, які з 10 год працуе на фабрыцы. Ну, зразумела, аплявухі майстра, непасільная дванаццацігадзінная праца, зьдзекі і мізэрная аплата.

Бацька—рэвалюцыянэр. Вечарамі ён чытае дома нейкія дзіўныя сур'ёзныя кнігі, дзе гаворыцца пра капітал і працу, пра эксплёатараў і эксплёатуемых.

— Эксплёатуемыя—гэта мы, рабочыя,—тлумачыць бацька маладому Джузэппэ,—а эксплёататары—гэта гаспадар нашай фабрык, гэта капіталістыя. Яны жывуць нашай працай, яны п'юць нашу кроў Разумееш ты гэта, Джузэппэ?

Джузэппэ разумеў добра словы свайго бацькі. Ды іх і не цяжка было зразумець маладому рабочаму. Плечы, якія нylі ад цяжкаго жалеза, лаянкі і зьдзек майстраў служылі добрай ілюстрацыяй да словаў старога рэволюцыянэра.

Потым прышла вайна. Крывавая імперыялістычная бойня. Бацька па мобілізацыі застаўся працаваць на заводзе, які цяпер вырабляў удушлівыя снарады. Сын, таксама па мобілізацыі, пайшоў на фронт, каб у балоце акупаў, пад снарадамі і кулямі, забіваць да сябе падобных, каб біцца за чужыя і незразумелыя яму інтэрэсы капіталістых: за рынкі збыту, за гегемонію тае ці іншай групы банкіраў і капіталістых.

І тут за гэтыя гады накут у балоце акупаў, тварам да сьмерці, пад кулямі і снарадамі ворага, Грымальдзі яшчэ раз праверыў правільнасьць рэволюцыйнай тэорыі свайго бацькі. Ён тут яшчэ адзін лішні раз практычна пераканаўся, што шлях, абраны яго бацькам, шлях порлетара-рэволюцыянэра, ёсьць адзіна правільны шлях.

Потым прышоў канец крывавай бойні. Грымальдзі, некалькі разоў ранены і атручаны газамі, вярнуўся ў родную Вэнэцыю і паступіў зноў на той самы завод.

Вялікая Кастрычніцкая рэволюцыя ў Расіі... Пролетарыят ва ўладзе... Чырвоны сыяг горда разьвіваецца па ветру на вяршыні Крэмля.

Праз Вэнгрыю, праз Баварыю рэволюцыйная хваля дакатваецца і да залітага праменьнямі паўднёвага сонца італьянскага каралеўства.

Мітынгі... Дэманстрацыі. Захоп фабрык і заводаў... Рэволюцыйныя камітэты... Барыкадныя бойкі з прыхільнікамі буржуазіі. Прыгожая гарачая эпоха!

Бацька Грымальдзі—сябра рэволюцыйнага камітэту свайго заводу. Ён кіруе барацьбой, ён спрабуе ператварыць у жыццё ў Італіі любімае вучэньне Маркса і Энгельса.

І раптам здрадніцтва. Здрадніцтва ў сваім жа асяродку. А таму асабліва нізкае, асабліва подлае...

Па даносу провокатара фашызм, які пачаў адраджацца, арыштоўвае камітэт заводу, у тым ліку і бацьку Грымальдзі.

Зьдзекуюцца... Б'юць... Цынічна сьмяюцца над загінуўшай марай рэволюцыянэраў.

— Гэта вам не Расія!—кажуць яны.—Хай жыве фашысцкая Італія і сьмерць камуністам!

А потым, раніцою, прагрымелі рэволюцыйныя стрэлы. Прагрымелі і рэхам аддаліся ў суседніх гарах.

Сярод расстрэленых італьянскіх комунараў быў і бацька Грымальдзі—стары каваль вэнэцуэскага заводу.

„Марціні!.. Мацьціо“!—з бязьмежнай нянавісьцю шэпчуць перасохшыя вусны Грымальдзі. „Помста здрадніку, помста здрадніку“!

Глухая нянавісьць клякоча ў грудзёх бязрукага эмігранта. Забыты голад, забыты пакуты апошніх месяцаў і тыдняў, забыты нават на момант любімая Жулія і кучаравы Ромэо.

XIX

Шэрагі раскошных аўтомабіляў, то бліскучых на сонцы, політураваных, паважных, то лёгкіх і прадаўгаватых, як віхор, праносяцца па асфальтавай і шырокай ангельскай надбярэжнай.

Там і тут у гарачым летнім паветры раздаюцца сумна-мелёдычныя ці задорна-вясёлыя напевы вулічных гітарыстых. А брадзячыя гандляры з Алжыру ці Тунісу, у чалмах і дзіўных, на першы погляд белых вопратках, прапануюць публіцы футры, кілімы, мароканскія бумажнікі і тысячы тысяч розных іншых цацак.

— Вось кілім!—крычаць яны на ламанай французскай мове.—Бярэце сапраўдны персыдзкі кілім! Зусім танна.

І тут жа запрашвае такую суму за сваю футру ці кілім, што нават багаты амэрыканец і ангелец, які нічому ня дзівіцца, і той толькі пацісьне плячыма, пераложыць сваю люльку ці сыгару ў другі бок рота і моўчкі адыйдзе ў бок.

Урэшце, ні алжырэц, ні тунісец ніколі доўга не настайваюць на сваёй ужо занадта фантастычнай цане. Яны ахвотна саступаюць — кілім і мех за палову, за трэцюю частку, а то і за чацьвёртую запрапанованай крыху наўгад цаны, ці... наогул знойдуць пакупца свайму тавару.

Далей можна сустрэць ня менш арыгінальных гандляроў, якія „толькі за адзін франк“ прапануюць вам цэлую сэрыю вельмі пікантных паштовак. Але ня трэба палохацца ні іх крыху таямнічага голасу, ні многазначнай усмешкі. У большай частцы гэтыя паштоўкі нічога пікантнага, апрача звычайных жаночых галовак, у сабе не зьмяшчаюць.

Па гладкім, блакітным моры шныпараць узад і ўперад моторныя лодкі. А на пасыпаным дробным шчэбнем беразе маляўнічымі групамі і паасобку грэюцца на сонцы мужчыны і жанчыны ў купальных вопратках. І высока ў блакітнае неба нясецца задорны вясёлы сьмех дзяцей, што гуляюць і скачуць побач.

Задуманы Грымальдзі, нізка апусьціўшы галаву, бяз мэты брыў уздоўж морскага берагу, нікога не заўважаючы, ні на што не звяртаючы ўвагі.

А ў гэты час крывавае рашэньне бязьлітаснай помсты за свае і іншых пакуты ўсё больш і больш мацнела ў яго хвораі і стомленай голадам галаве.

Мацьціо—у мінулым провокатор і вінаваецца расстрэлу столькіх гэроічных комунараў. Мацьціо—забойца яго бацькі, Мацьціо—цяпер

капіталісты і эксплёататор—гэты Мацьціо павінен сваім жыццём расплаціцца за ўсё ім зробленае, павінен сваёй крывёю адказаць за здраду справе пролетарыату.

І забіць яго павінен іменна Грымальдзі—бязрукі комунар, які ні на што больш ня здольны і які ня можа прынесці больш практычнай карысці сваёй клясе, сваёй соцыялістычнай рэвалюцыі.

О, ён добра разумеє, што забойствам аднаго, хаця нават і самага багатага капіталістага, справы ня вырашыш, рэвалюцыі ня зробіш. Тут трэба агульнае паўстаньне ўсіх працоўных мас, тут неабходна сыстэматычная, упартая іх падрыхтоўка да выступленьняў.

Але хай гэтае забойства провокатара ў мінулым і капіталістага ў сучасным будзе пратэстам хаця і слабым, але адзінамагчымым у сучаснай абстаноўцы. Хай гэта будзе пратэстам супроць прасьледваньняў змучанага працаўніка. Хай гэта будзе пратэстам таго, хто ў сваім цяжкім, паднявольным жыцці дагэтуль ведаў толькі гора, бяду і пакуту.

А потым, будзь што будзе! Хай адсылаюць яго на катаргу, хай загадаюць сваім катарам адсячы яму галаву клясавыя судзьдзі буржуазных урадаў.

Бацька і комунары будуць добра адпомшчаны. Мацьціо ў далейшым ня зможа больш ужо шкодзіць справе рэвалюцыі.

А потым? Па сутнасьці, ці ня ўсё роўна, што чакае яго потым. Усё-ж будзе лепш гэтага сабачага і галоднага жыцця!

* * *

І калі ноч ізноў ахінула сваім пахучым пакрывалам заснуўшую Ніццу, нечы цень мільгнуў каля каліткі зграбнай і патануўшай у ружах віллы Мацьціо ў арыстакратычным Сант-Морыцкім прадмесьці.

Вясёлы і задаволены ва ўсіх адносінах удалым днём ішоў Мацьціо па ціхай у гэты позьні час вуліцы, напяваючы ўпаўголаса нейкую модную шансонэтку і гульліва круцячы тростачкай.

А выпітая пара бутэлек добрага к'янці ў адным з лепшых кабэрэ гораду, у кампаніі самых паважаных і самых уплывовых італьянскіх фашыстых Ніццы, яшчэ больш узнімала і без таго добры настрой, рабіла Мацьціо яшчэ больш шчаслівым, яшчэ больш задаволеным самім сабой.

Будаўнікі былі пераможаны. Працы на пабудовах пашыраліся і прыносілі Мацьціо добрыя шматтысячныя даходы. Наперадзе прадставяла пачэсная паездка ў Рым, дзе ён ня быў ужо добрых гадоў сем-восем, спатканьне з галавою фашысцкага ўраду Італіі—самім Мусоліні, таму што Мацьціо цяпер фашысты, фашысты ня толькі на політычных ідэях, якія ён усюды выкладаў, але ён і сябра сэкцыі „фаскіо“ Ніццы, сапраўдны чорнарубашчнік.

Ужо даўно Мацьцію спрабаваў прабрацца ў офіцыйныя шэрагі італьянскага фашызму. Але гэтаму ўвесь час замінала яго „соцыялістычнае мінулае“, яго ўдзел у дні маладосці ў рэволюцыйным, камуністычным руху.

І нават здрадніцтва фабрычнага камітэту ў 1920 г.,—здрадніцтва, за якое яму, праўда, было вельмі добра заплочана,—нават гэтае здрадніцтва не адчыніла яму шырока дзвярэй у шэрагі італьянскіх чорнарубашачнікаў.

Цяпер лёд быў зламаны. Багаты прадпрыемца, амаль што мільёнэр, вядомы ў Ніццы эксплёататар рабочых,—такі чалавек лічыўся ва ўсіх адносінах вартым звання фашыстага. Такі чалавек быў патрэбны фашызму, яго нельга было адштурхнуць.

І вось гэтымі днямі адбыўся ў Ніццы ўрачысты прыём былога провокатара ў фашысцкую партыю. Па гэтаму выпадку вядома было выпіта шмат шампанскага, было сказана шмат урачыстых антырэволюцыйных прамоў.

Фашызм узбагаціўся новым актыўным чорнарубашачнікам, усё провокатарскае мінулае гэтага новасьпечанага фашыстага казала за тое, што ён зусім варты будзе насіць сваё новае званьне.

Вось чаму такім радасным і шчаслівым здаваўся ў гэты час Мацьцію. Вось чаму так весела ішоў ён па абсаджанай ружовымі кустамі алеі, напываючы і падсвятляючы.

Але што гэта мільгнула там, у кутку, каля каліткі? Нешта чорнае, страшнае, пагражаючае з вачыма, запаленымі шалёнай нянавісцю.

— Грымальдзі! — прашптаў ледзь чутна Мацьцію, інстынктыўна адступаючы назад перад пагражаючай небяспекаю.

— Пазнаеш мяне Марціні! Пазнаеш, провокатар!

Цяжкі молат мільгануў у правай руцэ Грымальдзі і з злавесным сьвістам апусьціўся на галаву Мацьцію.

Хруск касьцей, глухі енк, грузнае цела забітага, якое павольна спаўзала ўздоўж каліткі... І ўсё было скончана.

* * *

А мора шумела... Хвалі, днём такія ціхія і ласкавыя, а цяпер высокія і гнёўныя, з глухім шумам разьбіваліся аб гранітныя берагі надбярэжнай. Пад націскам мяккага, але даволі моцнага ветру гойдалі ў такт свае вяршаліны гордыя пальмы, нібыта ўспамінаючы ў гэты позьні час сваё далёкае афрыканскае мінулае.

Спала Ніцца. Драмалі ахінутыя ў сон сады, готэлі і фонтаны.

І хвалі ярасна біліся ў скалы...

Бязногі П'ер

Паў сырадоем туман,
Вецер разула восень—
З лютасьцю—там.

— тара—рам...

Справа

налева косіць

На рагу знаёмы „мільтон“

Сьвісток да рота

падносіць:

— „Таварыш вецер, зьмяніце тон,
Мы за буйства ў аддзяленьне папросім.“
Дзінь,

дзіра—

дзінь

— званок,

трамваю давайце дарогу!

З краю пузаты аўто

П'еру гразіцца бязногаму.

Вышаў сьгодня

чуць сьвет

Вецер:

— „Дружака, просім!“

„Сьпешны выпуск

— вячэрніх газэт!“

Гулка па пляцу разносіць

Іскрамі

пырскае дрот.

Туман перасеклі

праменьні.

„Пра газету забыўся хто?“

— трамвайнаму гулу на зьмену.

П'ер ня ведае, хто яго маці,

Ён гішпанец ці проста яўрэй.

З чорнай капой валасоў кудлатых,

З парай паўдзённа палкіх вачэй.
Раннім прытулкам
былі буфэры.
Там калыханкаю
колаў рыпеньне,—
П'ер бяспрытульнай
братвой кіраваў,
Песьцілі смуглыя твары праменьні,
Інакшае ласкі ня ведаў ніхто.
Тэмпам вірлівым жыццё палыхала.
Лаянкі,
кпіны
з усіх бакоў,
Толькі—
увагі зьвярталі мала.
П'ер—галава,
П'ер—командзір:
— „Айда за спажывай!
Усе як адзіні!“
Што там
чужое?..
Усё—сваё!!“
...Раптам сьвісток прарэзаў:
— Стой!!
Стой!
Стой!..
Там,
тара, рах...
Токам
разьбегліся
па кутах.
Ні ўзад, ні ўперад
— аблава кругом.
Знача, напэўна
пасадзяць у дзетдом.
П'ер агрызаўся, рукі кусаў.
Упярыню
вагонам
ехаў
ў Амсьціслаў.
Чыстай кашуляй
імкненьня да волі
Хіба хто здольны
яму завязаць.

Цень непакоры
 — у думцы свавольнай,
 Сытае пуза
 — лішні цяжар.
 З тыдзень у дзетдоме
 ня быў П'ер:
 Сівую варту
 да сьцяны
 прыпёр.
 Крутыя перагоны,
 знаёмая
 шыр
 П'еру
 насустрэч
 імкнецца,
 бяжыць...
 Скокнуў з вагону
 — пагоні няма,
 Толькі заныла
 чамусьці нага...
 П'ер павярнуўся,
 нагі не падняць.
 Хрыплыя стогны
 у сьцятых зубах.
 Зваць дапамогу,
 каго і як?!
 Чорныя вочы пажарам гараць,
 Раптам мурашкі, кругі, кругі...
 З болей падняўся,
 крыкнуў:
 — „ба—лі—ць!!!“
 Далей ня помніць П'ер,
 што было.
 Толькі прагнуўся
 — шклянны стол,
 лязо
 бліскучае
 доктар узяў,
 А на стале
 распластаны
 П'ер
 сам.
 Калекам — бязногім
 куды ісьці??

У нэрвовай гарачцы на лужку ляжыць.

Шэрыя тыдні

ціш

і спакой—

П'ер зусім зрабіўся ня той.

Вышаў з бальніцы

— знаёмы рог

Нават у кондытарскай—

той

самы

торт.

Дык вось, хто ліха

наклікаў усё,

П'ер кулачонкам

гразіцца ў вакно.

Грошай ні званьня,

паперка ў дзетдом,

Толькі даволі

быць гультаём.

П'ер ганарліва

трасе кастылём

На вочы насунуў зьлінялы

шлём:

— «Таварыш, скажэце

дзе „Биржа труда“?»

Кварталы мільгаюць

адзін, два...

У самым пад'езьдзе газэтчык стары,

Газэты пад пахай,

а сам мэрам сьпіць.

П'ер

да яго рыўком,

Высока ўзмахнуў рукой:

Пачка

газэтаў

ураз,

Крыкнуў высокім басам:

— Гэй, грамадзяне,

сюды!..

Кучы ўсялякіх навін:

Здохлі

Пілсудзкі

і Чан-Кай-Шы,

Прым'ер

Брыан
 атрымаў
 шыш!.
 Гэй, грамадзяне,
 сюды!
 Кучы ўсялякіх навін!
 Вылупіў вочы стары,
 слова сказаць не пасьпеў,
 П'ер да яго ў наплыў
 Слова за словам у прыцэл.
 Спалі на печы удвох,
 П'ер запісаўся ў арцель.
 Сірэнай
 прамчаўся
 год,
 сыты — чаго не хацець.
 Вецер однойчы прынёс
 грукат чырвонай сталіцы
 П'ер захапіўся ў засос—
 цэлыя ночы ня сьпіць ён.
 Можна ў бяссоньні хацець
 з вольным парывам зьліцца
 — Крыльлі-бы, крыльлі-бы мне,—
 П'ера сталіца кліча.
 — Вецер дружака, пазыч
 крыльлі на хвілю, на момант.
 П'ер размятаўся
 ня сьпіць,
 устаў на здаровую ногу.
 ...Зноў
 буфэры
 і гам.
 Успыхнулі далі
 кастрамі
 — Сёньня красуня Масква
 зьлёт піонэрскі прымае.
 Да штабу
 сьняшаецца П'ер.
 Нясьмеласьць на хвілю скавала:
 „Прыміце
 мяне
 ў піонэры!..
 і гальштук палае пажарам.
 Раз, два,
 левай!

Зьвеньні за зьвеньнямі
стройся ў атрад.
П'ер у руках
трымае
плякат
„Гэй, бяспрытульнікі—ўсе сюды,
Кліча нас ўсіх аб'яднацца Кім“.
Вецер шалёны разьдзьмуў
валасы

П'ер ад
песьняў
гарэзных
асіп.

Дзень
за днямі—
кругі, кругі...

Росквіт
і раньне перамаглі.
Мы на рагу
спатыкаемся зноў,

Чую:
„Пра газэту
забыўся
хто?!“

Грукат,
гул,
трамваі,
аўто

Голас знаёмы
— электра ток,
Міма яго не пяройдзе
ніхто:

— „Бяры,
таварыш,
свой
пятак!“

Дзень за днямі—
кругі,
кругі.

П'ера насустрач
раньне
імчыць.

Масква 9/XI 29 г.

Б л ё к

(Апавяданьне)

У горадзе неспакойна.

Кожны дзень з ранку да глыбокага вечара, а, пэўне, і ўначы па Каломенскай—зьверху з Захараўскай—праходзяць разьдзелы легіёнаў пазнанцаў, цягнуцца нудна доўгім ланцюгом абозы.

Туды—на фронт.

А фронт гэты ўсё бліжай і бліжай. Кажуць, бальшавікі ўжо перайшлі Бярозу, з боем упартым пасоўваюцца наперад. Палякі заўзятая бароняцца. Але чуюць паны, што адыходзяць назаўсёды: зруйнавалі дашчэнт Барысаў, мала і вёсак засталася па праходзе паноў. Сіратлівыя, аблупленыя коміны ды сумныя абпаленыя дрэвы, як тычкі на сьметніку, гібеюць на вогнішчах.

Косіць ёмка панская каса. Правяць баль-касавіцу воі Жэчы Пасполітай. Шабля гострая, куля кусьлівая ды полымя палкае зьмянілі стомлены падрапаны сырцовы бізун, пагнуты сталёвы шомпал, што ўволю нагуляліся па сьпінах „хлопаў“ ды „галганаў“. Помсьціцца панства за няўдачы на фронце, зьнішчае ўсё на шляху сваім...

Коціцца хваля легіёнская назад. Коціцца ў мутных бурбалках роспачы і зьвярынай разбазыранасьці.

— Такі дзяншчык свайго колішняга пана афіцэра хвацка наву́чае...—хігравата гаворыць Уладзікаў бацька.

Уладзік ды і ўсе на двары разумеюць, пра што гэта: намякае бацька на тое, што кагэдзе пісала прадажная руская газэтка аб Будзёным. Пісала аб ім, як аб былым дзяншчыку таго генэрала, які камандуе цяпер польскай кавалерыяй. Пасьміхалася газэтка над „воляй лёсу“, што паставіў дзяншчыка супроць афіцэра, і ўпэўнена казала „быць таго ня можа, каб дзяншчык ды перамог свайго пана афіцэра!“

...—Бач, як яно павярнула! Вось табе і „воля лёсу“...—стрымана, спакойна канчае бацька і сплёўвае праз зубы. Постаць ягоная паволі губляецца на гародзе.

У наветры, штохвіліну нарастаючы, пачулася характэрнае тарахценьне аэроплану. Высока-высока недзе плыве тонкая, зграбная, бясьпёрая птушка з бляшным бліскам.

— Наш ці не?..—задзірае голаў Уладзік.

— Чый то „наш“?—пытае цётка Адэля.

— А няго-ж легіёнскі?—гіронічным пытаньнем адказвае Уладзік. Раптам застракатала нэрвова кулямётная „чарга“. Другая... трэцяя... Бум-гх-гх... Сь-сь-сь-сь... панёсься ў паветры знарад. Другі... трэці...

— Наш!—заскакаў Уладзік:—далі бог, наш! Во! І страляюць па ім,—з непакойствам скончыў, углядаючыся, дзе расплываюцца белыя купчастыя дымкі знарадных разрываў.

— Бач?... „Наш“! Бач?! Яшчэ адзін бальшавік адшукаўся!

— Ведама, не легіён, ня Пілсудзкага рагацік!—задзірыста агрызнуўся Уладзік.

Уладзік сёння лічыць сябе самым заядлым бальшавіком на двары. Самым упэўненым і сьвядомым. Ведаў Уладзя, што пры белапалыхах сям'і хужэй жылося, застаўся бацька беспрацоўным, выпадковыя заробкі ня лёгка даваліся. А апошнія дні зусім Уладзіка супроць легіёнаў настроілі.

Заўчора гарэла на Траецкай гары. Легіёны сьпярша ня пушчалі пажарнікаў з пуняў, а калі тыя выехалі на пажар, наводзілі такі парад, ад якога полымя веселей шугала, займаліся новыя і новыя будынкі. Уладзік дапярэ быў на пажар з сваёй „канаводкай“. Усюды казалі, што самі легіёны і падпалілі будынкі, каб лягчэй было рабаваць. Уладзік з хлапцамі шмат папрацаваў, качаючы вадку насосам. Але дзе там! З хаты на хату полымя агарнула квартал за кварталам. Шмат пагарэла будынкаў, шмат людзей засталася на вуліцы бяз рэчаў, без кавалку хлеба. Стогны і энкі ўстрасалі прагорклае паветра на вогнішчы...

... — А ўсё легіёны, у-у-у, ненавісныя!—абураліся хлопцы, бягучы трусцой да хаты.

А ўчора па Каломенскай праходзіў полк легіёнаў. Ішлі з оркэстрам, але музыка ня грала. Відаць, ня весела было. Паперадзе несць палкавы штандар. Уладзя з хлапцамі з цікавасьцю пазіраў на маўклівую процэсію, стоячы на беражку бязлюднага тротуару.

Моцны штуршок у каршэнь, ад якога шапка скінулася і ў вачох зоркі пазагарваліся, спыніў Уладзікавы назіраньні.

Ззаду стаяў канарык-жандар.

— Здым чапка! Пся крэў!—узыюшана, брызгаючы сьлінай, крычэў ён.

...— Не відзел?—пальцам торкаў ён у бок штандару:—Галган!..

Уладзікавы таварышы хуценька паскідалі шапкі перад легіёнскай сьвятыняй, не чакаючы канарыкавага пачастунку.

— Ах ты, паскуда...—прашаптаў Уладзік, успамінаючы ўчарайшае здарэньне, і рука міжвольна ўзьнялася да патыліцы.

... — Я табе пакажу галгана, штандаровая панская падліза...—
працягваў ён, нібы перад ім стаяў яшчэ канарык.

Аэроплян паволі, мэрам яго і не турбаваў абстрэл і выбухі зна-
радныя, вырысоўваў размахнае плыткае кола кірункам на цэнтр
гораду.

...Гы-ы-ы-ыххх! гы-ы-ы-ыххх!... адзін за адным раздаліся выбухі,
адменныя ад знарадных. Працяглыя і глухія, ад якіх паветра нібы
расшчэплівалася.

Часьцей засакаталі кулямёты.

— Гэта „ён“ бомбы кідае!—закрычэлі на двары.

— Уладзік, дзе ты?—пачуўся стрывожаны вокліч.

Уладзік з неахвотаю пасунуўся ў той бок, да склепу, адкуль гу-
каў бацька.

Па двары, трымаючы падушку пад пахай, шамуліла цётка Адэля.

— Матка боска...—шапацелі яе зьбялелыя вусны.

— Хутчэй цёценька! — прарэзьліва крыкнуў Уладзік. — Сюды
павярнуў!

Аэроплян, не дарысаваўшы колу, прастай лініяй пайшоў на поў-
нач. Даручаную справу, пэўне, выканаў, зьвяртаўся спакойна за фронт—
да сваіх.

* * *

Бляшныя востун-сокал прылятаў, мусіць, не здарма.

У горадзе стала неспакойней. „Жыцьцё пахавалася за брамы, за
сьцены. Ня відаць на вуліцах праходжых. Арудуюць толькі легіёнэры.
Не адстаюць ад іх і хвалёныя „выкшталцоныя“ пазнанцы.

Грымяць, у шчапы ломяцца вакеньніцы. На дробныя кавалачкі з
жалобным дзвынканьнем крышуцца пад прыкладамі сажанёвыя мага-
зынныя шыбы, мізэрныя шыбкі кватэраў. Адзінкамі, а то і цэлымі
разьдзеламі кідаюцца ў праломы жаўнеры, цягнуць маткі краму, бун-
ты адзеньня, галянтарэі, розных тавараў. Пухнуць абозныя калёсы.

Паны эвакууюць горад. Паны „ратуюць“ што толькі трапляе на
прагнае вока. „Ратаванае“ дабро ня лёгка вывезьці: не хапае абозных
караў. І жаўнеры знаходзяць выйсьце: яны ловяць адзінак прахожых,
падштурхваюць іх стрэльбамі, накідваюць на плечы жбунты нараба-
ваных набыткаў.

-- Тшымай, пся крэў!

Разьдзелы абяртаюцца ў збоішча арыштаваных, нагружаных лю-
дзеяў, якіх ахоўваюць неспадзяваныя ўладары лёгка здабытых багацьцяў.

Сьпешна і ладна ідзе пагрузка цягнікоў, што адзін за адным
адыходзяць з вагзалу. Тыя ж заарыштаваныя цягаюць у вагоны цяжа-
ры, з праклёнамі, пад прыкладам і псякрэвам, дапамагаюць панскаму
„ратунку“...

Пра гэта адразу-ж пачулі і на Мікалаеўскай вуліцы. Усе мужчыны пахаваліся: хто ў склеп, хто ў гарод. Уладзік таксама, прыхінуўшыся да разоры, утуліўся ў картапляніку.

Ляскае раз-по-раз брама. Абшныпарыўшы дзядзінец, кватэры, з гучным польскім псякрэвам і тлустым полёнізаваным матам выбіраліся з двароў жаўнеры. Няма дармовых рабочых разыюшаным бандытам-рабаўніком.

— Ладзь... Уладзік!.. — з трывогай у прыцішаным голасе кліча маці.—Дзе ты?

— Ці-і-і-хха вы! — акрысіўся Уладзік, — Хочаце, каб забралі жаўнеры?

Сьцішылася маці. Хуценька сыходзіць з гароду.

„І праўда, хлапец выцягваецца ў падлетка. Таго і чакай забяруць“...—схамянулася ў думках старая.

А сэрца набрыняе радасьцю за сына, што і ён ужо мужчына амаль дарослы.

Марудна ідзе дзень. Сюды на Мікалаеўскую, вылузнуўшы з каменных каробак кварталаў, далятае куламесны тлум, зьвінячы бразгат, распачлівыя крыкі з гораду. Трывожна, адрывіста перагукаюцца паравозы на вагзале, лязгаюць гучна і парыўна буфэры вагонаў. Сьпешкава, ліхаманкава складаюцца цягнікі. А з поўначы, усё гучней і зацяглей, бухаюць гарматы. Гукі гэтыя набліжаюцца, зьліваюцца ў аднастайнае, часамі бесьперапыннае, гудзеньне.

Фронт набліжаецца. Нашы перамагаюць.

Прыслухоўваецца да ўсіх гукаў Уладзік, раскладае па адценьнях, разьбіраецца ў вытоцы іх, значаньні, ацаноўвае, пахмыляецца.

„Здарава заварылася каша!..“

А голад няўпрыкметку нарастае, далучае да ўспрыяманьняў, уражаньняў Уладзікавых і свой няўтомны настойлівы голас. А маці і не здагадаецца прынесці ежы. Дзе там! Мусіць, у склепе хаваецца...

— Ладзь...

Уладзік выцягвае голаў.

— Сыл сюды...

Уладзя паўзе да бацькі. Той хітравата пасьміхаецца, лежачы ля агрэставага парасьніку. Уладзік здагадваецца, разам з бацькам пачынае абіраць агрэст.

Вечар схіляецца к зможанаму, расхрыстанаму гораду. Доўгія цені кладуцца на дзядзінцы. Сьціхае тлум у горадзе, ня гукаюць гудкі на вагзале. Тылавая часткі, відаць, выбраліся, застаўся недзе наперадзе жудкі, загадковы к начы фронт.

Нібы ўпаў у няпрытомнасьць, трывожна прытоіўся, чакае вырашэньня лёсу свайго горад. Гадае, што прынясе яму цьмяная, варожая ноч.

— Хадзем! — кажа бацька, — паглядзім, што робіцца...

Паволі выходзяць з гародчыку. І бачаць — прыгнутыя постаці соўгаюцца і з другіх гарадаў, вырастаюць з skleпaў.

— „Уцекачы“ ад сваёй хаты!

Цётка Адэля сядзіць на ганках, утаропілася разгубленымі вачы, ўперад. На носе ў яе дробныя кроплі поту, вусны дрыжаць. мацы. нальна шапочуць:

— Матка боска чэнстаховска, вострабрамска.. зьлітуйся над намі! Езу хрысту, броне нас ад гнева твэго...—мяшае старая завуча. нныя польскія модлы і кантычкі з беларускімі словамі.

Уладзя глядзіць на цётку. Сьмешнымі выдаюцца яе просьбы, каб Езу хрысту бараніў ад свайго гневу.

Абрыдзелі Ўладзіку цёткавы модлы. Ураньні, на золаку, калі так хочацца спаць, цётка заўжды шкрабе на кухні бульбу. Шкрэбату ўту. руе гучны шэпт модлаў. Шапатлівае шкрабаценьне данімае праз це. ненькую пераборку, не дае Ўладзіку спаць. Уладзік закутваецца за галавой у коўдры, але хадайніцтвы цёткавы да маткі боскавай пра. сякаюць і сюды. Ня любіць Уладзік цёткі Адэлі...

Павячэраўшы, Уладзя, аглядваючыся, выбіраецца за браму. З вуліцы на браме вісіць абразік з маткай боскай. Відаць, цётка Адэля патурбавалася. Матка боская сур'ёзна ўперылася ва Ўладзю. Ён кры. віць губы, выпучвае вочы і шапоча гарэзьліва-апантана:

— Матка боска.. Езу хрысту..

Абразікі вісяць і на іншых брамах.

— Бач, хто нас бароніць...—кпліва гаворыць Уладзя і варочаецца на дзядзінец.

Ля ганкаў сядзіць на ўслончыку бацька. Перад ім стаіць кон. дукторскі куфэрак, у руках запылены ліхтар. Бацька акуратна ліхтуе вехцікам чырвонае шкло.

„Рыхтуецца на службу“,—думае Ўладзік.

Даўно ўжо езьдзіў бацька з куфэркам і ліхтаром у грывотных, шпаркабегіх цягніках!

Цётка Адэля не глядзіць на бацьку, ёй шкада прапышных кась. цэльных імшаў; яна зараз, пэўне, думае аб сваёй паездцы ў Вільню на ўклон да маткі боскай вострабрамскай. Лоўка ачмуцілі польскія паны падатных веруючых сваім шыкозным спэцыяльным цягніком для дэвотак!

А ноч сваёй загадкавасьцю і жудасьцю ўсё шчыльней атуляе го. рад. І ізноў нарастае лямант, ізноў плач і няладныя крыкі вісяць у трывожна напатым паветры. І ізноў у кірунку да Бабруйскае вуліцы, Серабранкі. Камароўкі, Траецкай гары—з усіх бакоў—узьнімаецца за. рыва, ізноў вогнішча, ізноў рабунак...

... Га-а-а-а... Га-а-а-а...—перарванае стрэламі нясецца, узьнімаецца ў вышыню і спадае адтуль, ад зрыва, па ўсім навакольні. Пацягнула ў ночнай вільгаці пахам гары, паленага дрэва, вопраткі...

Ізноў калоціцца горад жахам, распаччу бязвыходнай. Новая хваля зьдзеку захліснула вуліцы.

... Калі-ж канчатак? Калі-ж здаволяцца? Калі-ж выбяруцца? Дзе-ж нашы?.,

* * *

Ня сьпіцца Ёладзіку. Вочы ўпіваюцца ў цемру, вушы ловяць жудкі голас, у выябражэньні маляюцца страшкія малюнкі нэндзы, рабункаў, гвалту.

У хаос бязладных гукаў уварваўся новы, разьдэёр іх, прыціснуў, перакрыў сваім гулам-рэскатам. Шыбы ў вокнах жалобна застагналі. Нема застыгла цішыня. Кожны слухаў, чакаў: што-ж далей 'шчэ будзе?

— Узарвалі мост!...—тужліва шэпча бацька,—каторы-ж? На рацэ, ці Роменскі?

І ізноў скаланулася ноч. Ізноў нібы асілкі-молаты забразгаталі па сталёвых таўшчэзных лістох, ізноў нібы сотні кавалкаў гаматнога паркалю разьдэёрла ў ашмёткі...

— Сволачы.. Масты ўзрываюць!—голасна праказаў бацька.—Каб жа вам чыгуны на плячо парвала...

Мярэжуцца страшкія, трапяткія сны. Раз-по-раз ускрыквае Ёладзя, кідаецца на ложку, шкрэбае пальцамі па коўдры.

Раптам шум, сумятня на вуліцы. Потым у хаце. Падхапіўся Ёладзік, скідае з набрыняўшых веек цяжкае волава чмарнага сну.

Раніца. Сонца засмучона, нейк холадна і кпліва, праз туман сухі і гаркі пазірае на зьвярыныя справункі культурных, выкшталцонных людзей.

Бацька мятусіцца з кута ў кут.

— Ах каты! Ах азіяты! Гэта-ж трэба?! Вагзал падпалілі!

— Які?—падхапіўся з ложку Ёладзік.

— Ды наш, Віленскі... Той 'шчэ з вечару гарэў...

— Уладзік у момант на вуліцы. Па тротуарах да вагзалу бягуць ураздроб хлопцы-дружакі, зрэдку трапляюцца мужчыны, жанкі. Жаў. нераў нідзе ня бачна. А за горадам, зусім недалёка, чутна ліхаманкавая страляніна. Гэта, як даведаліся пасья, падпольныя атрады комуністаў пачалі абхоп белапалякаў з тылу.

* * *

З грозным гудам, навальным і нахабна-пераможным шугаюць хвалі полымя з вокнаў і ўваходаў вэстыбюлю вогзальнай камяніцы.

Паны падпалілі будынак у багажным аддзяленьні. Зіркае полымя кідае крываваыя струмені бляску на халодна-белавая каменныя сходаў вэстыбюлю. Джгалы агнёвыя ірвуцца ўсё вышэй, ўсё нахабней, ліжуць ужо

цынкавую страху. Страха агортваецца дымам густым, шчытным як вата Ён набывае сіня-зялёнага колеру. Там-сям займаюцца палёвыя агенчыкі. Гарыць, плавіцца цынк, буйнымі ізумрудавымі кроплямі і ашмоццямі важка падае на зямлю.

Вогнішча абпальвае твары, сушыць вочы, сунімае дых у невялічкага натоўпу прывагзальных жыхароў-чыгуначнікаў, што сабраліся на процілеглым краі пад'езду моўчкі, затоіўшы недзе ў глыбіні пякельнае, як тое вогнішча, абурэнне.

Дымныя жаркія кроплі і ашмоцці цынку мэрам падаюць на сэрцы, мітрэнжаць, заліваюць згуслаю крывёю болю. Важкія, распачна-вузлаватыя думкі разгублена-марудна збіраюцца ў неразблытаны маток. Хвіліны расцягваюцца ў нязмерныя жудкія гадзіны. Стаіць натоўп моўчкі, скамянеўшы. Чым выкажаш абурэнне сваё, які паратунак знойдзеш болю, калі яшчэ ў чужых лапах, калі фронт 'шчэ на той бок гораду?.. Сухія пазіркі накіраваны праз пад'езд на прагна-пражэрнага вогнішча, што глытае вогзал, з якім зрадніўся, па якім працаваў колькі год...

Толькі грэк, гаспадар кавярні, што на ўскрайку пад'езду, паблізу вагзалу, згубіў усю сваю паважнасць, забыўся на халат з газырамі, што надаваў яму звычайна каўкаскага выгляду, кідаецца з сякерай у руках па бруку. Ён не гаворыць глыбокадумна, торкаючы сябе ў грудзі. як заўжды:

— Аляксандэр Хвэдаравіч, але ня Кэранскі, Ульянаў, але ня Лёнін!..

Не... Ён трывожна і гучна выкрыквае:

— Браты! Ратуйце! Згарым... Браты... Таварышы!!

Ня рухаецца натоўп. З агідай глянулі на грэка, што апошнім выгукам сваім хацеў авалодаць увагай, перарваў забытаную нітку разважных думак, і ізноў уперыліся, як зачараваныя, у задымлены вагзал. А ён-жа на вачох ператвараецца ў руіны...

У крылах вагзалу—бачна праз вокны—шугае згуслы дым. Адна за адной пэнкаюць шыбы. У салі першае і трэцяе клясы ўрываецца сьвежае паветра, рэдзіць дым, разьдзьмухвае полымя.

Шырыцца вогнішча ў бакі, гуляе полымя па страсе. Доўгія прытульна-хцівыя языкі ягоня абмацваюць ацынкаваныя фігурныя вежы

Сьлепяча-пекны і гэтай утрапёнай пекнатой сваёй дрыготна-жудасны малюнак...

І ня прыкмеціў ніхто з паглыбленых у распачлівае сузіраньне, як зьніклі з натоўпу хлопцы-падлеткі. Ubачылі толькі—нацянькі праз пусты пад'езд да правага крыла камяніцы праімчалася ўгрунь Уладзева канаводка. Хто з сякерай, хто з ломам, рыдлёўкай.

І, як адзін, зразумеў натоўп: правае крыло вогнішча небясьпечнае, блізка яго стаіць невялікі барак—багажная пуня, а далей—школа, службовыя будынкі, вуліца. Цяжка, утрапёна перажываючы малюнак руіны, старыя ня сьцямілі таго, што ў момант ахапіў падлеткаў розум.

Нэрвова заляпалі сякеры, глуха, ураздроб забэхалі ламы, затрашчалі дошкі. У гэтых звыклых простых гуках чулася варожая, дзёрзкая супярэчлівасьць урачыстаму гуду полымя.

І крануўся з месца натоўп, сыпам кінуўся праз пад'езд. Разматуўся забытаны маток думак, адцяліся здрадныя вузлы разважнасьці, перасеклася роспач.

Сякеры і ламы перайшлі ў рукі дарослых. Бурылася пуня, бярталася ў кучы пакрышаных дошак у баку ад вогнішча.

І толькі самотная постаць грэка з сякерай мітусілася з левага крыла камяніцы.

А хлопцы ізноў зьніклі.

З крыкам, асьмельваючы сябе, цягнулі яны з былых „царскіх пакояў“ вогзалу гранаты, скрыні з патронамі. На бруку зьявілася гурма жоўта-бліскучых шкляных капсуляў, напоўненых бялявым парашком—запальнай матэрыяй. І, як паважны вартавы, стаяў ля ўсяго начыньня шасьць—цалёвыя грубы знарад.

— А-а-а... Дык яны ня то спаліць... Яны ўзарваць камяніцу наважыліся! С-свалата...

І за хлапцамі рынуліся ў вагзал дарослыя. На плошчы аграмазьдзіліся шафы, сталы, нейкія слупы, зьнятыя з завесаў шыбы, дзевы. Зьнікла жудасная пекната вогнішча. Награмаджоныя на пад'ездзе простыя хатнія рэчы прыціснулі, скамечылі ўтрапёнасьць нязвычайнага полымя. Яно выдавала ўжо звычайнай стыхіяй, з якой льга і трэба змагацца.

„Менш даць жэрці полымю! Як мага больш выратаваць!“

Думка гэтая авалодала кожным, дзейна ажыццяўлялася. Бачыў Уладзік, як, засопшыся, цягнуў бацька нейкую канапу. Ён шукаў позіркам Уладзю, трывожна сачыў сынавы рухі, але маўчаў, не перашкаджаў, ня лаяўся. І хлапечыя рукі, бачыў ён, шмат чаго тут зрабіць могуць.

Спакойная за пачатую справу і ганарлівая ёй, па пляцформе, па каляях перакінулася Ўладзікава канаводка ў процілеглы бок, куды таксама ўжо дабіралася полымя. І тут на панадворку загрымелі шафы, сталы.

— Хлопцы! хлопцы!—пачуўся з вогзалу Ўладзікаў вокліч.

Кінуліся ўсе ў пакой дзяжурнага па станцыі. Уладзік круціўся ля вялізнага мэталёвага апарату, што выцягнуўся на ўвесь прасьценак. Вочы яго разгублена блукалі па акуратных сталёвых сьценках

апарату, прыкрыўшых павуціньне механізму з безьлічу драбнячкіх частак. Пройдзе па частках гэтых ток электрычны, загрузоча апарат, зазвоняць калакольцы, заскачуць у маленькіх вакенцах умоўныя значкі—адчыняюцца, або зачыняюцца сэмафоры, ажываюць або заміраюць перагоны між станцыямі. Складаны апарат, які распарадкуе рух цягнікоў ува ўсе бакі станцыі.

Пазірае Ўладзя на цьмяныя шкельцы-акуляры, за якімі сумна, нібы пасьлепшы, застыглі бела-чырвоныя вочкі, паказальнікі марш-рутаў. Міма волі, машынальна здзірае рука аркушкі паперы з надпісамі: Brzeszcz, „Borysow“, „Osipowicz“ „Mołodeczno“, што панаклейваны на мядзяныя трафарэтки з выгравіраванымі на іх рускімі назвамі станцый.

— Блёкі!—гукнуў хтосьці з хлапцоў.

— Гэта-ж... Гэта-ж колькі грошай каштуе такія блёк... Гэта-ж такая патрэбная штука!—гаворыць Уладзік і ізноў абмервае вокам махіну.

— Дык выцягнуць яго!

І шчыльна абкружылі хлапцы апарат.

Абарваліся драцяныя правады, зарыпелі па падлозе ножкі-падстаўкі, паволі хістаючыся, нібы не пакладаючыся на хлапечую моц, крануўся з месца блёкіравальны апарат. Бліснулі праз шкельцы бела-чырвоныя вочкі, бразганулі весела калакольцы.

Намагаючы апошнія сілёнкі, ужо задыхаючыся ад гарнага, едкага дыму, цягнулі хлопцы каштоўны апарат на пляцформу.

.....

Утаймавалася пылыя. Зрабіла сваю справу, пажэрла што толькі паддалася. Сумныя ў самоце сваёй стаялі закураныя сыцены вагзалу. Сьвяціліся на вылет дзіры вокнаў, правалы ўваходаў. І знаку не засталася ад бліскучай страхі, фігурных вежаў. Нутро камяніцы завалена попелам, абгарэлымі бэлькамі, скінутымі з гары рэйкамі. Лёгкі дымок курыцца ля сыцен, што паволі стыгнуць.

Былы прыгожы вялізны будынак вагзалу за некалькі гадзін стаў руінай...

А па вуліцах, ратуючы жыццё, бягуць невялічкія разьдзелы і асобныя жаўнеры. Ваўчыныя позіркы пярэдадня зьмяніліся на трывожныя апантаныя зіркі загнанага труса. Ніхто не хаваецца ў склепах, павыходзілі ўсе да брамаў.

А ў цэнтры гораду рэскатам магутным коціцца хваляй:

— Ура-а-а... Ура-а-а...

Усе на бруку. Пераймаюць адсталых легіёнаў, абязбройваюць, з гонарам перамогі вядуць у цэнтр, дзе ўжо нашы.

На рагу вуліцы паказаўся невялічкі патруль чырвонаармейцаў. Бягуць да яго чыгуначнікі, шчыльна абступаюць, паціскаюць радасна рукі, усхвалявана гавораць простыя шчырыя словы вітаньняў, падзякі. Квола пасьміхаюцца запаленыя стомленыя чырвонаармейцы. Адзін з іх просіць напіцца. І бачыць Уладзя: нясе сьпешкава цётка Адэля збанок малака. Сарамяжліва бярэ гладыш чырвонаармеец.

— Спасібо, мамаша...—гаворыць ён і дастае з кішэні гамэтку, каб заплаціць.

Цётка Адэля абурана ўзмахвае рукамі. На вачох яе бліскаюць сьлёзы. Зьдзіўлена глядзіць на цётку Ўладзя, ён не разумее, што зрабілася з старой.

Ясна і гарача сьвеціць сонейка. Інакш выглядае памаладзеўшы, ажыўлены горад, што скінуў з сябе мярэжыва дымнае гары. Ахоплены надзеяй на новае, сьветлае жыцьцё людзі, зьбіраючы сілы, каб загаіць раны, што нанесла агідная панская навала. Скончыўся час рабункаў, глуму і гвалту. „Воля лёсу“ засталася на шпальтах прадажнай газэткі, паны хваляй каціліся да Віслы.

* * *

Уладзіка—такога, якім я яго ведаю, уласна кажучы—няма.

Хіба-ж хто прызнае ў танклявым, высокім і ладным юнаку, з свавольнай пухлявай шэвэлюрай, юнаку ў чыгуначным форменным кіцелі з чырвонымі „трафарэтамі“, на якіх пабліскаюць срэбрам літары, хіба прызнае хто ў постаці паважнага, маладога ‘шчэ дзяжурнага аднэй з станцый ля Менску Ўладзімера Антонавіча Бадуна—Уладзіка, хударлявага падлетка з віхрастай галавой ды шырокімі нагавіцамі, што матляюцца як на калочках? Не пазнаць цяпер у асобе памочніка начальніка станцыі Бадуна, колішняга хлапечага канавода з Мікалаеўскай вуліцы, што шныпарыў па ёй з дружкамі, заклапочаны рознымі акцыямі на Серабранцы, Ляхаўцы, або Ўборках, ці ў Кальварыі.

А я пазнаю ранейшага Ўладзю.

Фігурка падлетка Ўладзіка для мяне вельмі памятная і паўстае яна перад вачыма як жывая. У асобе Ўладзімера Бадуна знаходжу я шмат мілых мне Ўладзікавых рысак, якія нагадваюць і маё юнацтва, і мае прыгоды ў Менскіх ваколіцах і перадмесьцях

Гляну на Ўладзіка, ці то Уладзімера Бадуна, і шмат, шмат чаго ўспамінаецца...

І калі мы сядзімо а Уладзікам у адноўленым вагзале, мы гаворым з ім пра дні юнацтва, згадваем прыгоды свае, бурапенныя акцыі. Згадваем і той эпізод, які далёка выходзіў з дужак Уладзікавых акцый, які даў штуршок яму ступіць на той шлях, па якім ідзе зараз Уладзімер Бадун.

Полымя ня рушыла сьцен камяніцы, гранатам і знарадам не да-
вялося выбухнуць. Стары касьцяк будынку пакрыўся новай, сьвежай
і трывалай аблямоўкай. Камяніца нібы і ня тая зусім. Яна цяпер
значна прыгажэйшая, чымся дзесяць год назад.

— А ведаеш? — кажа Ўладзік. — Хто яго ведае чаму, але той блё-
кіравальны апарат меў дзіўны ўплыў на выбар мае профэсіі. Вось
захацелася мне тагды чамусьці працаваць на чыгунцы... Так вось і
кіраваў вучобу сваю ў гэты бок, таму і паступіў ў чыгуначны
тэхнікум.

— Эпізод з сур'ёзнымі скуткамі... — сьмяецца Ўладзік з даўней-
шай ухмылкай на вуснах.

Ліпень 1930 г.
Бабруйск.

К Р Ы Т Ы К А

А. Гуштэйн

Проблема пролетарскай літаратуры

„Тэорыя, сябра мой, шэрая, але
зелена вечнае дрэва жыцця“. Гэтыя
словы Гэтаўскага Мэфістофэля любіў
паўтараць Ленін. Ленін аднак ніколі
не адмаўляў вялізарнага значэньня
тэорыі; ён толькі ратаваў за рэво-
люцыйную тэорыю, г. зн., за та-
кую тэорыю, увесь сэнс і значэньне
якой зводзіцца да магчымасьці яе
дапасаваньня ў галіне рэволюцыйнай
практыкі.

У якой жа форме мы зьвязваем
марксысцкае тэорытычнае літаратура-
знаўства з рэволюцыйнай практыкай
сёняшняга дня? Літаратуразнаўства
становіцца практычным, прыклад-
ным, калі яно пераходзіць у літа-
ратурную крытыку, г. зн. ро-
біць непасрэдным прадметам свайго
вывучэньня, дасьледваньня і ацэнкі
зьявы сучаснай літаратуры. Актуаль-
ныя практычныя задачы нашай навукі
надзвычайна ўдала падкрэслівае В. М.
Фрычэ у наступных словах:

„Мінулае не павінна і ня можа нас
займаць, як мінулае. Яно ня мае для
нас самадаўлеючага значэньня. Мы
не пасэісты (прыхільнікі мінулага А. Г.),
а людзі сучаснасьці, не сузіральнікі,
а практыкі. Навука для нас толькі
сродак арганізацыі жыцця“. (В. Фрычэ,
„Наша первоочередная задача“, „Лите-
ратура и Марксизм“, 1928, № 1), і
далей:

„Веданьне разьвіцця і законаў
стыляўтварэньняў, гісторыя і соцыялё-
гія стыляў для нас толькі падмožны
сродак, дзеля таго, каб з аднаго боку,
лепш і лягчэй разабрацца ў літара-
турнай сучаснасьці, у барацьбе літа-
ратурных кірункаў сёняшняга дня,
а з другога, — каб беспамылкова вы-
рашыць пытаньне аб літаратурным
стылі новай пануючай, але яшчэ ма-
ладай клясы, пасья рэволюцый полі-
тычнай, зараз што працягвае яе за-
вяршэньне — рэволюцыю культурную“.

„Гісторыя і соцыялёгія літаратуры
зь'яўляюцца для нас толькі тым базі-
сам, на грунце якога магчыма будзе
пабудаваць сапраўдную навуковую лі-
таратурную крытыку, якая прыста-
соўвае здабытыя на гісторычным ма-
тэрыяле палажэньні і законы да ась-
вятленьня літаратурнай сучаснасьці
і да разьвязваньня пастаўленай перад
намі жыццём праблемы соцыялі-
стычнай культуры, ці праблемы „сты-
лю“ соцыялістычнай культуры ў той
яе частцы, якая ахоплівае стыль літа-
ратуры соцыялістычнай эпохі і перш
за ўсё — стыль пролетарскай літара-
туры“.

Калісьці малады Чарнышэўскі, адзін
з яскравых прадстаўнікоў раньня-
га расійскага матэрыялізму ў галіне
літаратуры, заканчваў артыкул, прысь-
вячаны разгляду твораў Талстога,

наступнымі, поўнымі ўпэўненасці ў сваёй праваце, словамі: „мы прадсказваем“... Марксысцкае літаратурнаўства і імкненца дасягнуць вост такога ўмення на падставе гісторычнага вопыту прадсказваць ход развіцця літаратурнага процэсу, актыўна ўмешваючыся ў процэс і сваім актыўным умяшательствам садзейнічаючы яго развіццю ў пэўным кірунку. У прывагу ўсялякім рэвізіянісцкім спробам (накшталт спроб „перэверзеўнаства“) выхаласціць і ктыўна—грамадзкі змест нашай навукі і зьвярнуць яе ў аб'ектывісцкі—рэгіструючую хроніку літаратурных падзей.

Сапраўднае марксысцкае літаратурнаўства пранізванае агульнай марксысцка-ленінскай канцэпцыяй. адным з асновных патрабаванняў якой зьяўляецца рашучая і непрымымая партыйнасць, аб якой пісаў Ленін: „Матэрыялізм уключае ў сябе, так сказаць, партыйнасць абавязваючы пры ўсялякай ацэнцы падзей проста і адкрыта станавіцца на пункт погляду пэўнай грамадзкай групы“. (Ленін, т. 1, ст. 275-276). Марксысцкае літаратурнаўства адкрыта заяўляе, што яно служыць справе пролетарыяту, і што яго непасрэднай прктычнай задачай у сучасную эпоху дыктатуры пролетарыяту зьяўляецца садзейнічанне росту і развіццю пролетарскай літаратуры.

Да параўнаўча яшчэ нядаўняга, аднак, часу самае разуменне „пролетарскай літаратуры“ выклікала гарачыя спрэчкі. Адным з самых яскравых прынцыповых супраціўнікаў пролетарскай літаратуры быў Троцкі. Троцкі адмаўляў магчымасць развіцця пролетарскай літаратуры, як і пролетарскай культуры наогул, выходзячы з агульнай сваёй „троцкісцкай“ канцэпцыі рэволюцыйнага процэсу.

„Ці хопіць у пролетарыята проста часу на стварэнне „пролетарскай“ культуры?—пісаў Троцкі. У адрозніванне ад рэжыму рабаўласнікаў, фэўдалаў, буржуа, дыктатуру сваю пролетарыят мысліць, як каротка-

часовую пераходную эпоху... Ці можа пролетарыят за гэты час стварыць новую культуру?“ (Троцкі—„Літэратура і рэволюцыя“). Бясключаючы сацыялістычная культура, па сьвярджэнню Троцкага, прыдзе раней, чымсь пасьпее вырасці і развіцца пролетарская культура (і літаратура)“... „Чым паўней будзе новы рэжым забяспечаны ад політычных і ваенных зрухаў, тым спрыяючай будучы умовы для культурнае творчасці, тым болей пролетарыят будзе растварацца ў сацыялістычным агульнажыцці, вызваляючыся ад сваіх клясавых рыс, г. зн. пераставаючы быць пролетарыятам. Іншымі словамі, у эпоху дыктатуры аб стварэнні новай культуры, г. зн. аб будаўніцтве вялізарнайшага гісторычнага маштабу, ня прыходзіцца гаварыць; а то ні з чым мінулым не параўнальнае культурнае будаўніцтва, якое наступіць, калі адпадзе неабходнасць у жалезных цісках дыктатуры, ня будзе ўжо мець клясавога характару. Адгэтуль патрэбна зрабіць той агульны вывад, што пролетарскай культуры ня толькі няма, але і ня будзе“. (Троцкі, там сама).. Зразумела, Троцкі пр ў, сьцьвярджаючы, што „пролетарыят узяў уладу менавіта для таго, каб назаўсёды скончыць з клясавай культурай і пралажыць шляхі для культуры чалавечай“, але якавы шляхі стварэння гэтай будучай камуністычнай культуры (і літаратуры)? Троцкі ня хоча зразумець, што шлях да бясключаючай культуры камуністычнай грамады і ляжыць праз клясавую культуру пролетарыяту: найбольшае развіццё пролетарскай культуры, найбольшае яе раскрыццё і сьцьвярджэнне толькі наблізяць і забяспечыць панаванне будучай камуністычнай культуры.

„Левая фраза Троцкага аб хуткім адміранні пролетарскай дыктатуры з прычыны агульнага пераходу да сацыялізму зьяўляецца тут па сутнасці толькі прыкрыццём ліквідатарскіх пазыцый у адносінах да пролетарскай літаратуры, дзеля таго, што

ўстаноўка Троцкага фактычна адмаўляе клясавую барацьбу на літаратурным фронце і разам з гэтым патрэбнасць упартых заваёў пролетарыятам гэгэмоніі ў галіне культуры і мастацтва¹⁾

Ліквідатарскія пазыцыі ў адносінах да пролетарскай літаратуры па сутнасці займаў і Варонскі, які ў сваіх тэарэтычных выказваннях быў рыцарам „агульна-чалавечага“ мастацтва і ў сваёй літаратурна-арганізацыйнай практыцы надзвычайна ўтрымаваў значэнне падарожніцкай літаратуры.

З другога боку, некаторыя „напостаўцы“ першага прызыву (Г. Лелевіч, С. Родаў і інш.) зусім няправільна расцэньвалі спадарожніцкую літаратуру, як „у аснове сваёй... накіраваную супроць пролетарскай літаратуры“. Гэта няправільная ацэнка пакоілася на няправільным разуменні клясавай структуры у нашай краіне пасля Кастрычніка і ролі ў ёй розных прамежных груп (і перш за ўсё сялянства): „напостаўцы“ гэтыя сьцьвярджалі, што „у нас ёсць пролетарыят, але, што у нас няма прамежных групак“, г. зн. яны (напостаўцы) бачылі адназначнасць і аднароднасць там, дзе Ленін налічваў цэлых пяць розных сацыяльных укладаў. Выходзячы з названых меркаванняў, яны патраба-

валі „паглынання ўсіх відаў і адценьняў буржуазнай і дробнабуржуазнай літаратуры“ і хуткага ўстанаўлення штучнай гэгэмоніі пролетарскай літаратуры.

У гэтых адносінах названыя „напостаўцы“ (Лелевіч і інш.) па сутнасці знаходзіліся пад уплывам Багданаўскіх поглядаў на пытанні пролетарскай культуры і літаратуры, поглядаў, правадніком якіх быў тагочасны Пролеткульт.

Багданаў казаў аб лябараторнай, цяплічнай выпрацоўцы пролетарскай культуры, мінуючы ўсялякую сувязь і ўсялякую залежнасць ад пролетарскай рэвалюцыі. Багданаў абстрагаваў (адцягваў) стварэнне пролетарскай культуры і літаратуры ад жывых процэсаў нашай рэвалюцыі; для Багданава і яго прыхільнікаў пролетарская культура была якімсьці „deus ex machina“ (самапраізвольным, самазарадзіўшымся зьявішчам). Політычны сэнс багданаўшчыны ў пытаннях пролетарскае культуры заключаўся ў адмаўленні, у адыходзе ад рэвалюцыі. І недарма Ленін баяўся політычных ухілаў у працы пролеткульту.

Ленін рэзка ўзбройваўся супроць утапічных прадстаўленняў пролеткульту, супроць прадстаўленняў аб пролетарскай культуры, як аб чымсьці такім, што можа вырасці з тэй ці іншай цяплічнай установы. Ленін лічыў вялікай небяспекай думку аб тым, што ў цяпліцы можна вырасіць пролетарскую культуру. Але сам Ленін, зразумела, быў і ня мог ня быць ярым прыхільнікам новай пролетарскай культуры; самое азначэнне „пролетарскае мастацтва“ мы спаткаем у адным з артыкулаў Леніна яшчэ ў 1910 г.¹⁾ Ленін выступаў толькі „супроць адмаўлення старой культурнай спадчыны і супроць цяплічнасці“ (словы Н. К. Крупскай). Ленін ведаў, якое аграмаднае значэнне мае пакінутая буржуазіяй

¹⁾ Цікава адзначыць, што, адмаўляючы самую думку аб стварэнні пролетарскага літаратурнага стылю, Троцкі прызнае толькі політыку той адзінай галінай, „дзе пролетарыят сапраўды стварыў свой стыль“; што тычыцца марксавай тэорыі, якую так натуральна лічыць неад'емнай прыналежнасцю пролетарскага „стылю“ у галіне агульнай пролетарскай культуры, дык і марксавую тэорыю Троцкі адносіць на конт „абагульваючай думкі буржуазнай дэмакратыі“, дзеля таго, што тэорыя гэтая, склаўшыся „цалкам на грунце буржуазнай навуковай і політычнай культуры“, зьявілася ў выніку менавіта „гэніяльнага самаадмаўлення“ гэтай абагульняючай думкі буржуазнай дэмакратыі“... Але, бач у „самаадмаўленні“ і заключаецца адна з істотных рысаў дыялектыкі, г. зн. у тым, што „новае выспявае“ ў межах „ста-рога“.

¹⁾ „Заметки публициста“.

культурная спадчына для выпрацоўкі розных паасобных элементаў новай пролетарскай культуры. Першым клопатам пролетарыяту ў гэтым сэнсе пачінна пагэтану быць крытычнае прысваенне асноў, што дасталіся нам у спадчыне буржуазнай культуры і тэхнікі. „Уладзімер Ільіч да крайнасьці баяўся, што мы забудзем гэта і, адкінуўшы каштоўнае ў спадчыне буржуазіі, пачнем выдумліваць сваё. З гэтага пункту погляду ён і баяўся пролеткульту“ (А. Луначарскі).

Думка аб тым, што пролетарская культура (і, значыць, літаратура) павінна ў сябе ўпітаць, крытычна перапрацаваўшы, усё што, ёсць лепшага ў буржуазнай культуры, падкрэсьлівалася Леніным неаднократа і з вялікай настойлівасцю. Вось што казаў Ленін у прамовена III-м зьездзе РКСМ (4 кастрычніка 1920 г.): „...

Усё тое, што было створана чалавечай грамадой, ён (Маркс) перапрацаваў крытычна, ніводнага пункту не пакінуўшы бяз увагі. Усё тое, што чалавечая думка было створана, ён перапрацаваў, падпарадкаваў крытыцы, правяраўшы на рабочым руху, і зрабіў тыя вывады, якіх абмежаваныя рамкамі ці звязаныя буржуазнымі забобонамі людзі зрабіць не змаглі.

„Гэта трэба мець на ўвазе, калі мы, напрыклад, вядзем размовы аб пролетарскай культуры. Без яснага разуменьня таго, што толькі дакладным веданьнем культуры, створанай усім разьвіццём чалавечства, толькі перапрацоўкай яе можна будаваць пролетарскую культуру—без такога разуменьня нам гэтай задачы ня вырашыць.

„Пролетарская культура не зьяўляецца выскачыўшай невядома адкуль, не зьяўляецца выдумкай людзей, якія называюць сябе спэцыялістамі па пролетарскай культуры. Гэта ўсё цалкам лухта. Пролетарская культура павінна зьявіцца заканамерным разьвіццём тых запасаў ведаў, якія чалавечства выпрацавала пад уціскам капіталістычнага грамадства, абшарніцкага грамадства, чыноўніцкага грамадства.

„Усе гэтыя шляхі і дарожкі падводзілі і падводзяць і працягваюць падводзіць да пролетарскай культуры таксама, як політычная эканомія, перапрацаваная Марксам, паказала нам тое, да чаго павінна прысьці чалавечая грамадства, паказала пераход да клясавай барацьбы, да пачатку пролетарскай рэвалюцыі“.

Падобныя мысьлі Ленін формулюе ў адным з пунктаў проэкту рэзолюцыі аб пролетарскай культуры (8 кастрычніка 1920 г.):

„4. Марксызм заваяваў сабе сваё суьветна-гісторычнае значэньне, як ідэолёгіі рэвалюцыйнага пролетарыяту тым, што ён, марксызм, ніколі не адкінуў каштоўнейшыя заваёвы буржуазнай эпохі, а, наадварот, прысвоіў і перапрацаваў усё, што было каштоўнага ў больш чым двухтысячагоднім разьвіцці чалавечай думкі і культуры. Толькі далейшая праца на гэтай аснове і ў гэтым жа кірунку, адухоўленая (практычным) вопытам дыктатуры пролетарыяту, як апошняй барацьбы яго супроць усялякай эксплёатацыі, можа быць прызначана разьвіццём сапраўды пролетарскай культуры“.

Неабходнай прадумовай разьвіцця пролетарскай культуры Ленін лічыць, як мы бачым, крытычнае прысваенне вялізарнай буржуазнай культурнай спадчыны ¹⁾, пры чым гэтае прыабшчэньне да лепшых дасягненьняў буржуазнай культуры павінна ахапіць мільёны людзей: „сэнс пытаньня ў тым, каб ва ўмовах пролетарскай улады лепшыя дасягненьні буржуазнай культуры сталі дасягненьнем мас“.

(Словы Леніна у перадачы Я. Якаўлева).

¹⁾ У гэтым сэнсе характэрныя радкі Леніна аб італістам: „...у яго спадчыне ёсць тое, што не адыйшло ў мінулае, што належыць будучаму. Гэтую спадчыну бярэ і над гэтай спадчынай ратае расійскі пролетарыят“ (Гэтыя радкі Леніна адносяцца да 1910 г.)

ры, узрошчанай у якой-небудзь камэры“ і якая мае бляклія рысы якогасьці абстрактнага „індустрыяльнага пролетарыяту“. Супроць такой „пролетарскай“ культуры (і літаратуры) Ленін з усёй сваёй непрымірымасцю і рэзкасцю змагаўся, ратуючы за сапраўдную пролетарскую культуру, якая вырасла ў непасрэдным гісторычным працэсе ў выніку дыялектычнага перамаганьня буржуазнай культуры і вялізарнага культурнага ўздыму мас. Такая сапраўды пролетарская культура зможа быць чыннай і непарушнай зброяй у жорсткай клясавай барацьбе, якую вядзе пролетарыят у эпоху сваёй дыктатуры.

Гаворчы аб пролетарскім мастацтве, Ленін з усіх яго алзнак высоўваў і асабліва падкрэсьліваў зразумеласьць і даступнасьць яго аграмадным масам. „Мастацтва, казаў Ленін, павінна уваходзіць сваімі найглыбейшымі карэннямі ў самую густую шырокіх працоўных мас. Яно павінна быць зразумелым гэтым масам і любіма імі. Яно павінна аб'яднаць пачуцьцё, думку і волю гэтых мас, падымаць іх“. (З успамінаў Клары Цэткін аб Леніне). Гэтыя словы Леніна ня трэба, зразумела, разумець у тым сэнсе, што мастацтва павінна, „зьніжацца“ да мас, павінна стаць якімсьці ўбогім мастацтвам для бедных, „мастацтвам для народу“. Словы Леніна аб зразумеласьці і даступнасьці мастацтва шырокім працоўным масам трэба разумець у сэнсе арганічнай сувязі мастацтва з імкненьнямі, перажываньнямі і інтарэсамі пролетарыяту. Працэс набліжэньня мастацтва да шырокіх працоўных мас ёсьць працэс двухбаковы: „для таго, каб мастацтва магло наблізіцца да народу і народ да мастацтва, мы павінны спачатку ўзьняць адукацыйны і культурны ўзровень“. (З успамінаў К. Цэткін). З думак Леніна аб новым мастацтве і яго разьвіцьці трэба яшчэ адзначыць думку аб неабходнасьці плянамернага кіраўніцтва стыхійным працэсам разьвіцьця мастацтва. Тэй самай Клары Цэткін Ленін казаў:

„Але, зразумела, мы камуністы. Мы не павінны стаяць, склаўшы рукі, і даваць хаосу разьвівацца, куды хочаш. Мы павінны цалкам плянамерна кіраваць гэтым працэсам і формаваньнем яго вынікаў“.

Суадпаведна з гэтай думкаю Леніна будзе і праводзіць сваю мастацкую політыку Ленінская партыя. Улічваючы рэальныя суадносіны сіл, партыя імкнецца даць мастацкаму працэсу пэўны кірунак, у суадпаведнасьці з агульнымі задачамі пролетарыяту на даным этапе нашага соцыялістычнага будаўніцтва.

Рэзолюцыя ЦК РКП(б) аб політыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры (прынятая ў 1925 г.) канстатвала, што „як ня спыняецца ў нас клясавая барацьба наогул, дык зусім так яна ня спыняецца і на літаратурным фронце. У клясавай грамадзе няма і ня можа быць нейтральнага мастацтва, хоць клясавая прырода мастацтва наогул і літаратуры ў асаблівасьці выражаецца ў формах, бясконца больш размаітых, чымсь, напрыклад, у політыцы“. У тагочаснай літаратурнай сітуацыі (рэзолюцыя, як вышэй адзначана, была прынята ў 1925 г.) неабходна было перш за ўсё ўлічыць і разьвіць натуральную дыфэрэнцыяцыю ў асяродку такіх званых „падарожнікаў“. Заклікаючы да барацьбы з ідэалёгіяй новай буржуазіі, якая формавалася сярод групы „падарожнікаў“ „зьменавехаўскага“ толку, рэзолюцыя ЦК патрабавала беражлівага падыходу да асноўнай масы падарожнікаў і забесьпячэньня ўсіх умоў „для магчыма больш хуткага іх пераходу на бок камуністычнай ідэалёгіі“. Што тычыцца пролетарскай літаратуры і патрабаваньня яе гэгэмоніі на літаратурным фронце, рэзолюцыя ЦК адзначала, што „гэгэмоніі пролетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, і партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам запрацаваць сабе гісторычнае права на гэтую гэгэмонію“.

Гэтым сваім тэзісам рэзолюцыя цалкам солідарызавалася з пунктам

погляду Леніна, выступаўшага супроць цяплічных мэтадаў вырашчваньня пролетарскай літаратуры, і які настаяў на яе непасрэдным росьце ў ходзе жывога гісторычнага працэсу.

З часу прыняцьця адзначнай рэзолюцыі ЦК аб мастацкай літаратуры надзвычайна змянілася і агульная і спэцыяльна-літаратурная сітуацыя ў нашай краіне. Мы цяпер на рубе новага, рэканструкцыйнага пэрыоду ў нашым соцыялістычным будаўніцтве. Клясавая барацьба, наперакор прадказваньням таварыша Бухарына і іншых прыхільнікаў, прыняла ў сувязі з індустрыялізацыяй, растучай суцэльнай калектывізацыяй і ажыццяўленьнем ліквідацыі кулацтва, як клясы, новыя і больш жорсткія формы. У галіне літаратурнай мы зьяўляемся сьведкамі значных перамог і дасягненьняў пролетарскай літаратуры на размаітых вучастках слоўнага мастацтва. Вырасла і ўзмацнілася асноўная пролетарская літаратурная арганізацыя—ВОАП. Адначасова мы назіраем пэўны рост сялянскай літаратуры, якая ўсё больш набліжаецца па сваёй ідэалёгіі да пролетарскай, і значнае набліжэньне да пролетарыяту шэрагу падарожніцкіх групак (побач з рэзкімі варожымі вылазкамі „аддыфэрэнцыяваўшыхся“ некаторых ранейшых „падарожнікаў“ і прадстаўнікоў кулацкай ідэалёгіі ў літаратуры). Усе гэтыя акалічнасьці значна відазмяняюць суадносы літаратурных сіл і высоўваюць новае вырашэньне цэлага шэрагу пытанняў, зьвязаных з пролетарскай літаратурай. (Аб агульнай бальшавізацыі і арабочаньні пролетарскага літаратурнага руху, аб задачах пролетлітаратуры ў рэканструкцыйны пэрыод аб адставаньні літаратуры ад агульных тэмпаў соц. будаўніцтва, аб заваяваньні пролетлітаратурай ідэйнай гэгэмоніі ў найкаротшых гісторычных тэрмінах, аб узаемадзеяньні з сялянскай літаратурай аб перавыхаваньні лева-падарожніцкай літаратуры і г. д.). Новая рэзолюцыя, што падрыхтоўваецца Цэнтральным Камітэтам

партыі аб мастацкай літаратуры, дасьць гэта новае вырашэньне, улічыўшы ўсе зрухі, якія адбыліся.

Об'ектыўным сьцьвярджэньнем росту нашай пролетарскай літаратуры зьяўляецца тая пільная ўвага, якая зараз выклікае да сябе абгаварэньне мастацкага мэтаду пролетарскай літаратуры, абгаварэньне так званых „творчых пытанняў“. Ужо Ленін казаў, што новае камуністычнае мастацтва „створыць фэрму суадпаведна свайму зьместу“. (З успамінаў Клары Цэткін). Рэзолюцыя ЦК 1925 г. не змагла, зразумела, ды й не павінна была даць свой канчатковы адказ па гэтым пытаньні. Выказваючыся за „вольнае спаборніцтва розных груп, вак і плыняў¹⁾ у дадзенай галіне“, г. зн. у галіне літаратурнай формы, рэзолюцыя падкрэсьлівае толькі неабходнасьць—уноў суадпаведнасьці з думкаю Леніна—„сьмялей і рашучай парываць з забабонамі панства у літаратуры і, выкарыстоўваючы ўсе тэхнічныя дасягненьні старога майстэрства, вырацоўваць адпаведную форму зразумелую мільёнам“.

Але якія адзнакі гэтай „адпаведнай формы“?

Мы ведаем, што працэс станаўленьня стылю вельмі складаны і цяжкі працэс. У пачатку свайго шляху стыль маладое клясы адчувае часта зусім чужародныя ўплывы. Такія ўплывы ведала і наша пролетарская літаратура. Першая задача пролетарскай літаратуры у галіне літаратур-

¹⁾ Тут, бязумоўна, не разумеюцца ўсе групы і плыні, безадносна да іх клясавы зьместу, як гэта спрабуюць вытлумачыць розныя правыя опартуністы. Рэзолюцыя ЦК мае на ўвазе толькі розныя групы і плыні ў межах пролетарскай літаратуры, або блізкія пролетарыяту плыні. Правы опартунізм усюды ўмудраецца выхаласьціць клясавы зьмест, па сваёй лікі. Відатарскай сутнасьці заўсёды, нарэшце, сутыкаючыся з „левай“ орыентацыяй. Вельмі характэрны ў гэтым сэнсе выступленьні А. Сьлёпкова па пытаньні аб пролетарскай культуры і культурнай рэволюцыі. Адповедзь Сьлёпкову даў Л. Авэрбах (гл. яго кніжку „Наши лит. разногласия“).

нае формы і заключаюцца ў перамаганьні гэтых чужародных уплываў, якія заўсёды прыносілі з сабой і элементы чужагоднага „зьместу“. Роўналежна ставілася пытаньне аб свядомай вучобе і прысваеньні „старога майстэрства“¹⁾ (па выражэньню рэзольцыі ЦК), усіх станючых момантаў гэтага „майстэрства“. Цяжкасьць задачы тут заключаецца менавіта ў азначэньні гэтых станючых момантаў. Аналяія з тэхнікай у пытаньнях мастацкай формы зусім не сумяшчальна і недапушчальна, дзеля таго, што мастацкую „форму нельга браць абстрактна, яна заўсёды спалучаецца з пэўным „зьместам“. Тут дзеля гэтага ня можа быць гутаркі аб простым перайманьні, гутарка тут ідзе аб крытычным прысваеньні „майстэрства“, яго дапасаваньні, яго функцыянальным відазьмяненьні, яго асыміляцыі сабе.

Неабходна было пазнаць усе шуканьні ў галіне формы падпарадкаваць пэўнаму прынцыпу. Выстаўленае ў пачатку патрабаваньне новай, рэволюцыйнай і пролетарскай, рабочай тэматыкі, якая адпавядала працэсам, якія адбываюцца вакол рэволюцыйнай барацьбы і соцыялістычнага будаўніцтва, было патрэбным, неабходным і сваячасовым патрабаваньнем, не загубіўшым свайго значэньня і па сёньняшні дзень, дзеля таго, што ва ўтварэньні новага стылю тэматыка звычайна адыгрывае вялізарную ролю (асабліва ў пачатку шляху). Але тэматыка ёсьць толькі найбольш агульны момант у разуменьні „формы“, неабходна было напоўніць разуменьне новай іскамай „формы“ канкрэтным зьместам канкрэтнымі адзнакамі.

Усе сходзіліся і сходзяцца на тым, што пролетарская літаратура павінна ўладаць такім мастацкім мэтадам, які павінен адпавядаць па свайой моцы, значнасьці і якаснаму зьместу мэтаду дыялектычнага матэрыялізму, за-

ваёванаму пролетарыятам у галіне філэзофіі і іншых соцыяльных навук. Ці адпавядае гэтаму мэтаду дыялектычнага матэрыялізму, які-небудзь з мастацкіх мэтадаў, што існавалі раней ці існуюць зараз? Не. Але можа ў вопыце літаратуры ёсьць такія мастацкі мэтады, які хоць бы набліжаецца да іскамага мэтаду?

Мы ведаем, што буржуазія стварыла найбагатшую літаратуру. У эпоху найбольшага свайго росквіту буржуазная літаратура выпрацавала і свой тонкі мастацкі мэтады, мэтады мастацкага рэалізму. Мы ведаем, напрыклад, як усьлед за Марксам захапляўся творчасьцю Бальзака Плеханаў, які адзначаў вялізарныя заслугі Бальзака, як мастацкага дасьледчыка сучаснае яму буржуазнае грамады. Рэалістычны мэтады буржуазіі, аднак, ведаў свае межы, ня ўздыхаючыся над агульнай канцэпцыяй натуральна-навуковага матэрыялізму, прысвоенага буржуазіі. Відавочна, што паміж мэтадамі мастацкага рэалізму, якім карысталася ў свайой літаратуры буржуазія, і іскомым мэтадам нашай пролетарскай літаратуры, павінна ляжаць уся тая адлегласьць, якая аддзяляе мэханістычны натуральна-навуковы матэрыялізм буржуазіі ад дыялектычнага матэрыялізму рэволюцыйнага пролетарыяту. Але мы можам опэраваць буржуазным мастацкім рэалізмам, як выйсьцёвым пунктам у нашых шуканьнях мастацкага мэтаду.

Якавы агульны адзнакі буржуазнага мастацкага рэалізму? Гэтыя агульныя адзнакі могуць быць зьведзены да двух: адпаведнасьці акаляючага жыцьця (зраzumела, у межах буржуазных уяўленьняў) і вялізарнай псыхолёгічнай насычанасьці (зраzumела, у пляне буржуазнай індывідуальнасьці). Іншымі словамі, буржуазны мастацкі рэалізм (у яго лепшых дасягненьнях) можа быць ахарактарызаваны як псыхолёгічны рэалізм. У якой жа ступені псыхолёгічны рэалізм можа стаць мастацкім мэтадам пролетарскай літаратуры?

¹⁾ Гэта значыць аб тым, што інакш называецца „вучобай у клясыкаў“.

Тут, зразумела, менш за ўсё мож- на абмежавацца догматычнымі рэцэп- тамі, якія ня ўлічваюць усёй асаблі- васьці паасобных этапаў разьвіцця пролетарскай літаратуры. Ё ўжо пе- ражылі ў нашай рэволюцыі некалькі этапаў; розныя гэтыя этапы ставілі перад нашай літаратурай розныя ма- стацкія задачы, якія патрабавалі пры- стасаваньня розных мастацкіх срод- каў. У эпоху грамадзянскай вайны вялізарную ролю, напрыклад, адыгра- ла агітка,¹⁾ адыгралі „дзём'янаў- скія“ жанры; вельмі вялікую службу і для пролетарскай літаратуры тады саслужылі ўрывістыя, рэзкія, закліка- ючыя прыёмы Маякоўскага, якія вя- дучь сваё пахаджэнне яшчэ ад фу- турызму. але набыўшы новую якасьць ва ўмовах рэволюцыйнай эпохі. Але ці мог задавальняць схэматызм агіткі на наступных этапах нашай рэволю- цыі? Не. Неабходна было даць глы- бокае асьвятленьне процэсаў, якія адбываліся ў нас, неабходна было ўскрыць дыялектычныя супярэчнасьці нашай рэчаіснасьці, каб паказаць асноўныя тэндэнцыі разьвіцця гэтай рэчаіснасьці, і каб паказаць адзін- ства, што вырастае з супярэчнасьцяў. Ажыццяўленьне культурнай рэволю- цыі, апрача таго, патрабавала фікса- цыі зьмен, што адбываюцца ўва ўсёй псыхадэалёгічнай прыродзе новага чалавека.

Кінуты некаторымі таварышамі з „На лит. посту“ лёзунг „жывога ча- лавека“ і „псыхалёгічнага рэалізму“ мог у гэтых умовах адыграць ста- ноўчую ролю. Разумённе „жывога чалавека“ павінна было, зразумела, мысьліцца толькі як супроцьстаўлень- не ранейшаму абстрактнаму схэма- тызму, які ведаў толькі „blanc et noir“ (белы і чорны колер), толькі як па- трабаваньне жыцьцёвай паўнаты і ма- стацкай пераканальнасьці замест рэво- люцыйнай „іконопісы“. Таксама „псы- холёгічны рэалізм“ быў перш за ўсё

¹⁾ Азначэньне „агітка“ мае для нас ста- ноўчае значэньне пэўнага літаратурнага жанру.

супроцьстаўленьнем „бытавізму“, го- ламу „апісальству“, што ня ўліч- ваў глыбокіх унутраных зьмен, і з другога боку—абстрактнаму „інду- стрыялізму“. Але абодвы гэтыя азна- чэньні тояць у сабе надзвычайна па- дазронны прысмак і могуць пацягнуць за сабой памылковыя тлумачэньні. Азначэньне „жывы чалавек“ можа быць вытлумачана (і ў літаратурнай практыцы мы былі сьведкамі гэтага) як аполёгія „агульна чалавечага“, як супроцьстаўленьне „клясаваму ча- лавеку“. Таксама „псыхалёгізм“ можа абярнуцца ў індывідуалістычны „сама- аналіз“, у інтэлігэнцае „калупаньне“ ў душы“, „психоложэство“. Тым больш, што лёзунг „псыхалёгізм“ суправі- джаўся ў некаторых таварышоў вель- мі спэцыфічнай тэорыяй „непасрэдных ур- жаньняў“, як рэгулятара ўспры- яцьця мастака.

Усе гэтыя староньнія напластавань- ні і шэраг дапушчаных асобнымі та- варышамі недакладных формуліровак, што абавіраліся да таго на няўдалыя ўзоры літаратурнай практыкі, прывя- лі да таго, што дыскусія, якая раз- гарнулася пра творчыя шляхі проле- тарскай літаратуры, адбывалася не заўсёды плённа. Зразумела, ні аб якім індывідуалістычным, пасьўна-сузіраль- ным „псыхалёгічным рэалізьме“ ня было гутаркі. Калі „рэалізм“ высоў- ваецца, як адзін з асноўных, істот- ных адзнакаў іскомага стылю проле- тарскай літаратуры, як „слупавая дарога пролетарскай літаратуры“, дык маецца на ўвазе той дзейны рэалізм, які Ленін характарызуе (у сваім вя- домым артыкуле аб Талстым), як „зрываньне усіх і ўсялякіх масак“, рэалізм актыўны, які змагаецца, ня толькі адлюстроўваючы якуюсьці рэ- чаіснасьць, але заўсёды выступаючы ў імя вядомай рэчаіснасьці. З друго- га боку, гэты „рэалізм“ нічога агуль- нага ня мае і з струвіянскім „об'ек- тывізмам“, які апраўдвае любую існу- ючую рэчаіснасьць, а імкнецца да дыялектычнай об'ектывнасьці, г. зн. імкнецца вызначыць сапраўдныя тэн- дэнцыі разьвіцця рэчаіснасьці, зьяў-

ляючыся такім чынам „тэндэнцыйным“ у лепшым і сапраўдным сэнсе гэтага слова. „Рэалізм“ гэты, значыць, уклю- чае ў сябе элементы барацьбы, саты- ры, грамадзкага памфлету політыч- най загостранасьці („абдзём'янівань- ня“), публіцыстычнасьці. І калі рэ- конструкцыйны пэрыод, што перажы- ваецца нэмі, характарызуецца намі „разгорнутым наступам на капіталі- стычныя элементы па ўсім фронце“, дык дыялектычны рэалізм можа быць надзвычайнай мастацкай зброяй у гэтым агульным разгорнутым наступе. Так што супраціўнікі дыялектычнага рэалізму зусім дарэмна ламаюць свае полемічныя пікі.

Што тычыцца падкрэсьліваньня псы- холёгічнага моманту і патрабаваньня псыхалёгічнай насычанасьці, дык яно, па- першае, ні ў якой меры не супя- рэчыць патрабаваньню ідэйнай насы- чанасьці, а ідзе з ім побач; па-дру- гое, асноўны сэнс гэтага патрабавань- ня заключаецца ў падкрэсьліваньні той непарушнай і бяспрэчнай для нас прадумовы, што „не чалавек для су- боты, а субота для чалавека“, што для чалавека, а не для кога іншага, ідзе ўпартая і жорсткая барацьба за перамогу соцыялізму. Вось дзе абра- дуюцца розныя аматары чырвонага слаўца: ды, бачыце, мы прапаведуюм яўны „гуманізм“. Так, пролегары ня ёсьць якісьці штучны „homunculus“, вырашчаны ў якімсьці „індустрыяль- ным“ інкубатары; ён ёсьць творца і носьбіт новай грамадзкай псыхалёгіі. У стварэньні гэтай новай грамадзкай псыхалёгіі, бачыце, і заключаецца ўвесь сэнс культурнай рэволюцыі. А ў чым іншым можа выявіцца ўдзел пролетарскай літаратуры ў культур- най рэволюцыі, як не ў раскрыцьці гэтай новай грамадзкай псыхалёгіі, у абмалёўцы процэсаў, што адбываюцца ў гэтым кірунку і ў паказаньні шля- хоў да новых форм чалавечага жыць- ця, і які заваёўваецца пролетарыятам? Вось у чым сэнс таго новага „псы- холёгізму“, які павінен ўвайсьці ў якасьці адной з істотных адзнак у дадзены стыль пролетарыату. І толь-

кі ў гэтым, а ня ў чым іншым. Ніяка- га прымату „бесьсьвядомага“ і іншай шалухі тут няма. Мы ўсе добра ве- даем, што вядучая роля належыць сьветапогляду, і мы ўсе ратуем за сапраўдную камуністычную, марксы- сцка-ленінскую сьвядомасьць. Бо і са- мая спроба сьвядомага пабудовы ма- стацкага мэтаду кажа супроць сты- хійнасьці і супроць бесьсьвядомага ў імя вышэйшых форм рацыянальнага і сьвядомага.

Калі розныя супраціўнікі адзнача- ных вышэй поглядаў выступаюць з абаронай так званых „вытворчых“ і іншых падобных жанраў, дык яны па сутнасьці паўтараюць даўнія пролет- культаўскія і ліфаўскія рэцэпты. Яны прыходзяць з ампаўскім тэхніыз- мам, урбанізмам і іншымі прыналеж- насьцямі капіталістычнага „індустры- ялізму“ і, насых усё гэта пераліца- ваўшы, спрабуюць гэта выдаць за пролетарскія жанры. Ніякая індустры- ялізацыя ня выкліча нашага энтузі- азму, калі яна ня будзе адухоўлена новымі вытворчымі адносінамі, якія яна нараджае. Мы не захапляемся „вытворчасцю“, як якімсьці свае- асаблівым урбанічным пэйзажам ці „натурмортам“; для нас соцыялістыч- ная вытворчасць ёсьць крыніца но- вых соцыялістычных вытворчых адно- сін. І вось гэтыя новыя вытворчыя адносіны, што „мяняюць нашу пры- роду“ і ствараюць новага пролетара, правобраз новага чалавека, знахо- дзяцца ў цэнтры нашай увагі. Наш мастак і павінен сачыць гэтае новае жыцьцё, што нараджаецца, і выяў- ляць яго ў сваёй творчасці, адначас- ова ўбіраючы ў сябе і ідлюстроўва- ючы і іншыя грандыёзныя грамадскія процэсы, процэсы соцыялістычнай пе- рабудовы вёскі, што перараджаецца ў выніку суцэльнай колектывізацыі, процэсы пераплаўкі, што засталася ў нас, як спадчына старога, усяля- кай соцыяльнай прымешкі і мешані- ны, усялякай соцыяльнай „лігатуры“.

Пытаньне аб стылі пролетарскай літаратуры яшчэ далёка ня вырашана. Мы тут далей першых выведкаў яшчэ

не пашлі. Неабходна прыцягнуць да спрэчак аб творчых шляхах, аб стылі пролетарскай літаратуры ўсе нашы марксысцкія літаратурна-навуковыя сілы, звязаўшы гэту тэорэтычную працу з непасрэднай літаратурнай практыкай. Дзеля таго, што справа тут ідзе не аб дасужых, манілаўскіх фантазіях аб тым, якой будзе пролетарская літаратура, а справа ідзе аб сьвядомай пабудове мастацкага мэтоду, аб сьвядомым кірунку мастацкай працы пролетарскага пісьменьніка.

Марксысцка-ленінскае літаратурна-знаўства павінна падыйсьці да вырашэньня проблем, што высоўваюцца пролетарскай літаратурай, са сьвядомасьцю ўсяе паважнасьці і значнась-

ці гэтых проблем. Стварэньне пролетарскай літаратуры ёсьць апошні этап па шляху да бясклісавай літаратуры (і культуры) будучай камуністычнай грамады. І наша навука, што творыцца рэволюцыйнай марксысцкай думкай пролетарыята, жыве не для мінулага, а для сучаснага і будучага. Нашай літаратурнай навуцы, як і ўсёй пролетарскай навуцы, чужое адчуваньне „грузу гісторыі“, адчуваньне „ветхага Адама“. Ведаючы, для чаго і ў імя чаго рэволюцыйны пролетарыят вядзе сваю ўпартую і жорсткую барацьбу, мы кажам разам з Энгельсам („Анти-Дюринг“):

„Якая маладая яшчэ гісторыя чалавецтва“...

РЭЗОЛЮЦЫІ ВОАПП'а

Рэзолюцыя пленуму пашыранага сэкратарыяту ВОАПП'а па дакладу т. Селіваноўскага

(26—29 мая 1920 г.)

1. Пленум пашыранага сэкратарыяту ВОАПП лічыць у асноўным правільнай літаратурна-політычную лінію РАПП, зьмешчаную ў рэзолюцыях пленуму праўленьня РАПП у верасьні 1919 г., і Ленінградзкай канфэрэнцыі АПП аб задачах РАПП у рэканструкцыйны пэрыод. Сэкратарыят асабліва настойліва падкрэсьлівае, што пролетарская літаратура яшчэ не перабудавала сваіх шэрагаў у рэканструкцыйны пэрыод. Неабходна мобілізацыя ўсіх сіл пролетарскай літаратуры для гэтай перабудовы.

2. У сувязі з выступленьнямі на сэкратарыяце прадстаўнікоў так званнага „блёку“ (група Беспалава-Гарбачова-Бязыменскага і г. д.), якія высоўвалі супроць кіраўніцтва РАПП шэраг літаратурна-політычных абвінавчваньняў пад маскай барацьбы творчых кірункаў, пленум напамінае аб рашэньні ўсесаюзнага зьезду пролет-пісьменьнікаў, якое забараняе стварэньне літаратурна-політычных фракцый унутры арганізацый ВОАПП і папярэджае так званы „блёк“ аб небясьпечы, якая стаіць на яго шляху: можа ператварыць яго (блёк) у групу, што будзе процістаяць літаратурна-політычнай лініі ВОАПП. Пленум даручае сэкратарыяту РАПП, за-

бясьпечваючы вольнае спаборніцтва творчых кірункаў у рамках мэтоду дыялектычнага матэрыялізму, праводзіць паступовую лінію выкрыцьця ўсіх тэндэнцый, што вядуць да рэвізіі асноўных прынцыпаў пролетарскага літаратурнага руху.

3. Пленум констатуе, што творчая дыскусія ў РАПП яшчэ не дайшла да значнай часткі нізавых мас арганізацый. Неабходна, разгортваючы творчую дыскусію, прыцягваць у якасьці матэр'ялу да яе магчыма большую колькасьць творчай прадукцыі пролетарскіх пісьменьнікаў, паглыбляючы і канкрэтызуючы на ёй праблемы дыялектыка-матэрыялістычнага творчага мэтоду і праясьняючы сутнасьць рознагалосьсяў паміж напастойскай плыньню, што прадстаўляецца часопісьсю „На літаратурном посьці“ і яго працаўнікамі. Неабходна выпрацаваць шэраг плячфэрменных дакумэнтаў творчых кірункаў унутры РАПП, падпарадкаваўшы крытыцы ў сьвятле новага этапу творчай дыскусіі ранейшыя выказваньні па пытаньнях апошняй, неабходна пачаць дыскусію аб творчым мэтодзе ў маштабе ўсяго ВОАПП.

4. Адзначаючы ўзмацненьне „левых“ настрояў і прымірэнтства з імі

ўнутры РАПП і паказваючы на неабходнасьць правядзеньня рашучай барацьбы з імі, пленум у той-жа час з усёй сілай падкрэсьлівае, што галоўнай небяспёкай унутры РАПП зьяўляюцца правыя, адкрыта опартуністычныя тэндэнцыі і што на іх, а таксама на прымірэнцтва да іх павінна быць накіравана асноўная сіла агню.

Пленум адзначае, што ў сувязі з цяжкасьцямі перабудовы шэрагаў пролетлітаратурнага руху ў рэканструкцыйны перыод, разгубленасьцю і дэзэрынтацыяй, што ўзьнікае на глебе гэтых цяжкасьцяў, у некаторых членаў РАПП, унутры арганізацыі ўзьнікаюць і разьвіваюцца настроі абывцальскі-буфэрнага парадку, што выяўляюцца ў імкненьні паўстаць паміж пазыцыяй большасьці арганізацыі і т. зв. блёку, разглядаючы кіраўніцтва, як бок у барацьбе з блёкам. Такія спробы (што выявіліся ў прыватнасьці ў выступленьнях шэрагу таварышоў на апошніх абласных канфэрэнцыях

РАПП) узысьці на „трэцюю“ аб'ектыўную пазыцыю фактычна ўзмацняюць блёк, што змагаецца супроць раппаўскага кіраўніцтва і служаць тормозам для справы бальшавізацыі пролетарскай літаратуры.

Разам з гэтым павінен давацца рашучы адпор усялякім спробам прадставіць самакрытыку, што вядзецца на падставе літаратурна-політычнай лініі ВОАППа, як пазыцыю буфэрную ці балотную.

Пролетарскія пісьменьнікі, члены РАПП, змогуць вырашыць задачу бальшавізацыі пролетарскай літаратуры толькі шляхам мобілізацыі ўсіх сіл для перамагання цяжкасьці перабудовы шэрагаў, шляхам разгортваньня бальшавіцкай самакрытыкі зьнізу і даверху і перамагання паасобных прарываў і „вузкіх месцаў“ на фронце пролетарскай літаратуры, — шляхам яднаньня ўсіх членаў арганізацыі вакол напастаўскага кіраўніцтва.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАППа па дакладу тов. Сутырына

(26—29 мая 1930 г.)

1. Лічыць неабходным склікаць 2-гі ўсесаюзны зьезд пролетарскіх пісьменьнікаў не пазьней пачатку 1931 году; 2-гі пленум савету ВОАППа склікаць у канцы верасьня 1930 г. Даручыць сэкратарыяту ВОАППа на пленуме савету паставіць пытаньне аб удзеле воаппаўскай арганізацыі ў агульным фронце культурнай рэволюцыі па масавай рабоце нашай арганізацыі (разумеючы пад гэтым работу гурткоў і нізавых арганізацый) і даклад аб творчай дыскусіі ў мэтах падвядзеньня некаторых вынікаў для пастаноўкі гэтага пытаньня на 2-м усесаюзным зьездзе.

2. Лічыць неабходным вызваліць ад усялякіх іншых літаратурных прац т. т. Сутырына і Селівановскага з

тым, каб на іх ускласьці толькі працу ў сэкратарыяце ВОАППа.

3. Прапанаваць сэкратарыяту РАПП вылучыць са складу дэлегацыі РАПП у ВОАППа пэўную частку таварышоў, для якіх праца ў ВОАППа зьяўлялася б асноўнай раппаўскай нагруккай.

4. Даручыць сэкратарыяту да чарговага пленуму сэкратарыяту ВОАППа падрыхтаваць свае меркаваньні на конт пераводу аднаго з асноўных працаўнікоў рэспубліканскіх арганізацый на сталую працу ў сэкратарыяце ў Маскве.

5. Констатаваць, што з прычыны загружанасьці значнай часткі сэкратарыяту раппаўскай працай праца ў сэкратарыяце ВОАППа фактычна не вялася.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАПП'а аб „Кузьніцы“

(26—29 мая 1930 г.)

1. Сэкратарыят ВОАПП'а з задавальненнем прымае заяву „Кузьніцы“ аб аднаўленьні ёю працы ў ВОАПП'е.

2. Пашыраны сэкратарыят даручае да чарговага пленуму савету ВОАПП'а падрыхтаваць усе матар'ялы аб выкананні ранейшых рашэнняў органаў ВОАПП'а што тычацца „Кузьніцы“.

3. Заслухаўшы заяву прадстаўнікоў „Кузьніцы“ аб жаданні „Кузьніцы“

на пачатках калектывнасьці ўвайсьці ў РАПП, сэкратарыят, не прапрашаючы пытаньня аб формах уваходу „Кузьніцы“, прапануе сэкратарыяту РАПП і цэнтральнаму савету „Кузьніцы“ прыняць усе меры да таго, каб у найкаротшы тэрмін аб'яднаць усе сілы пролетарскіх пісьменьнікаў на тэрыторыі СССР у адной арганізацыі і дабіцца аб'яднаньня „Кузьніцы“ і РАПП.

Рэзолюцыя пашыранага сэкратарыяту ВОАПП'а аб Азэрбайджанскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў

(26—29 мая 1930 г.)

Заслухаўшы даклад адказн. сэкратара АЗАПП т. Назарлі і судаклад прадстаўніка ЗАПП тав. Невяровіча аб стане Азэрбайджанскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў, пашыраны сэкратарыят ВОАПП констатуе наступнае:

Соцыялістычная рэканструкцыя, звязаная з рэзкім абвастрэньнем клясавай барацьбы ў краіне, ставіць перад Азэрбайджанскай асоцыяцыяй, так сама, як і перад іншымі, шэраг новых адказных задач, вырашэньне якіх АЗАПП тым больш важна, што АЗАПП разгортвае сваю працу ў цэнтры нафтавай прамысловасьці, у прыватнасьці ў горадзе, што мае баявыя традыцыі рэволюцыйнага змаганьня пролетарыяту, — у Баку. У пэрыод рэканструкцыі пролетарскай літаратурнай арганізацыі, калі лёзунг бальшавізацыі зьяўляецца асноўным азначаючым момантам пролетарскага літаратурнага руху, АЗАПП, якая мае ўсе магчымасьці абапёрціся на перадавыя колы Бакінскага пролетарыяту,

можа і павінна заняць вядучую ролю ў пролетарскай літаратуры Закаўказьзя.

Сэкратарыят ВОАПП констатуе, што сапраўдны стан АЗАПП далёка яшчэ не забяспечвае выкананьня вялікіх задач, якія стаяць перад ёю.

Рэарганізацыя, праведзеная АЗАПП пасля 2-га Азэрбайджанскага зьезду пролет. пісьменства ўвосень 1929 г., ня выжыла поўнасьцю недахопаў і памылак, што меліся ў мінулай працы АЗАПП. Пры наяўнасьці шэрагу дасягненьняў, што выявіліся ва ўстанавленьні правільнай у асноўным літаратурна-політычнай лініі, у некаторым узмацненьні партыйнага асяродку ўнутры асоцыяцыі, у прыватнасьці ў асноўным для АЗАПП цюрскай сэкцыі, стварэньні ўласнага органу асоцыяцыі „Эдэбіят Джэбкасында“ і арганізацыйнай перабудове асоцыяцыі, — Азэрбайджанская асоцыяцыя ўсё яшчэ не змагла правільна паставіць справу энэргічнай барацьбы з праяўленьнямі ў цюрскай літаратуры рэакцыйнай

буржуазнай мяшчанскай і ханска-бэкскай ідэолёгіі, не змагла ўзяць на сябе задачу камуністычнага перавыхавання папутніцкіх і сялянскіх пісьменьнікаў. Слабасць барацьбы з клясава-варожымі тэндэнцыямі і наступленнямі палягчаецца слаба разгорнутай самакрытыкай унутры самой асоцыяцыі і незадавальняючым станам барацьбы як з асноўнай правай небяспекай унутры пролетарскай літаратуры, так і з „левымі“ загібамі. Для Азэрбайджанскай асоцыяцыі правая небяспека так сама, як і для іншых, зьяўляецца зусім нясумненнаю, што паглыбляецца канкрэтнымі абставінамі, небяспекаю. Унутры АПП знаходзяцца адзінкі, якія да гэтай пары ня выжылі поглядаў, вельмі блізкіх да вароншчыны, у яе найбольш вульгарным выяўленьні, якія адмаўляюць самы факт наяўнасці пролетарскай літаратуры ў Азэрбайджане, што лібэральна-прымірэнцкі адносяцца да рэакцыйных пісьменьнікаў і правых папутнікаў, якія не разумеюць важнасці ўзмацнення рабочых кадраў асоцыяцыі, якія не даацэнвяюць неабходнасці бальшавізацыі пролетарскай літаратуры.

Налічча правых і прымірэнцаў сярод кіруючага актыву асоцыяцыі робіць больш лёгкай праязаныне ў асяроддзе асоцыяцыі поглядаў, зусім нясумяшчальных з пролетарскім сьветапоглядам (артыкул Гусэйн-Задэ-Мэхты з яўным прымірэнцтвам у адносінах да Мусавату), стварае абставіны, у якіх бесперашкодна і без усялякай марксысцкай крытыкі выказваюцца адкрыта-правыя погляды на праблему сялянскай літаратуры, абараняецца рэакцыйная пляцформа конструктывістых (Рафілі), сэкратарыят—ВОАПП'а констатуе недастатковасць барацьбы з правамі ўнутры АЗАПП.

Тая акалічнасць, што АЗАПП зьяўляецца адзінай літаратурнай арганізацыяй у Азэрбайджане, узмацняе націск на АЗАПП рэакцыйнай дробнай буржуазіі, процідзеянне якой абцяжарваецца наяўнасцю вялікай колькасці дробнабуржуазных элементаў

і слабасцю рабочага ядра ўнутры АЗАПП. У прыватнасці трэба адзначыць, як недахоп, адсутнасць выразнай грані ва ўнутранай працы асоцыяцыі паміж асноўным пролетпісьменьніцкім складам і левымі папутнікамі, якія зьяўляюцца членамі АЗАПП.

У гэтых умовах набывае асаблівае значэнне сыстэматычнае партыйнае кіраўніцтва АЗАПП. Сэкратарыят ВОАПП констатуе, што партыйная арганізацыя Азэрбайджана, якая сваячасова зрабіла пералом у працы АЗАПП у мінулым годзе, у далейшым недастаткова аддавала ўвагі асоцыяцыі, не рэагавала сваячасова на правыя і памылковыя літаратурна-політычныя настроі і погляды ўнутры АЗАПП.

У галіне літаратурнай творчасці неабходна констатаваць бязумоўны зрух у бок узмацнення мастацкай прадукцыі цюрскіх пролет. поэтаў і пісьменьнікаў. У творах як цюрскіх, так і расійскіх і армянскіх пролет. пісьменьнікаў і поэтаў сустракаюцца праяўленьні чужых ідэолёгічных уплываў, якія часта не сустракаюць належнай марксысцкай крытыкі.

Нацыяналістычныя, упадніцкія, эстэцкія, эротычныя, індывідуалістычныя настроі не атрымліваюць рашучага адпору.

АЗАПП не замацавала ўмоў, якія адзіна могуць забяспечыць ідэолёгічную вытрыманасць творчасці членаў асоцыяцыі—сувязі асоцыяцыі з шматлікімі масамі рабочае клясы, марксысцка-ленінскай вучобы пролетпісьменства. Уцягненне рабочых у асоцыяцыю, масавая праца асоцыяцыі ня былі разгорнуты. Літаратурнаму ўніверсытэту ня былі забяспечаны ўмовы паспяховай працы, ён распаўся.

Выходзячы з ахарактарызаванага стану АЗАПП, пашыраны сэкратарыят ВОАПП зьявртае ўвагу партыйнай арганізацыі Азэрбайджану і ўсіх членаў АЗАПП на патрэбнасць карэннай перабудовы працы АЗАПП на наступных падставах:

Павінна быць абавязкова ўзмоцнена і сыстэматызавана партыйнае кіраўніцтва АЗАПП, ажыўлена праца камфракцыі АЗАПП.

Консолідацыя камуністычных сіл у пролетарскай літаратуры зьяўляецца неабходнай умовай выпраўленьня ўсіх недахопаў АЗАПП, узмацнення клясава-баявой ролі цюркскай пролетарскай літаратуры. Сэкратарыят ВОАПП лічыць абсалютна патрэбным максымальнае ўцягненьне шэрагу цюркаў—камуністых пісьменьнікаў і крытыкаў, якія ня маюць прынцыповых разыходжаньняў з АЗАПП, у працу АЗАПП.

АЗАПП павінна разгарнуць самую шырокую бязлітасную самакрытыку як па лініі літаратурна-політычнага стану асоцыяцыі, так і па лініі творчай практыкі. АЗАПП павінна пачаць бязлітасную барацьбу з важнейшай для АЗАПП яўна-правай і лібэральна-прымірэнцкай небясьпекай, адпаведным чынам пабудаваньня працу органу АЗАПП „Эдэбіят-Джэбкасыяда“, даючы ў той жа час адпор усялякім рэцыдывам левых поглядаў і настрояў.

АЗАПП павінна разгарнуць рашучую крытыку і выкрыцьцё ўсіх праяўленьняў у літаратуры ідэалёгіі мусаватызму, іттыхадызму, буржуазных, мяшчанскіх і памешчычых колаў, не ігноруючы ў той жа час задачы таварыскай, але строга прынцыповай крытыкі блізкіх папутнікаў як па-за АЗАПП, так і прынятых у АЗАПП.

АЗАПП павінна ўзмацніць крытыку антымарксысцкіх тэорый у галіне літаратуразнаўства, працягнуўшы барацьбу з меншавіцкай канцэпцыяй Пераверзева, разгарнуўшы бязлітасную барацьбу з пантурксіцкімі і шовіністычнымі ідэямі, што працягваюцца

ў працах такіх „літаратуразнаўцаў“, як Мусаканлі, Эмін-Абід, і адначасова ўзмацніўшы выкрыцьцё ідэалістычных тэорый проф. Евлахова і формалістага Багрыя.

Сэкратарыят ВОАПП лічыць неабходным з прычыны слабасьці кадру марксыстых-крытыкаў у Азэрбайджанскай рэспубліцы прыцягненьне да крытыкі паказаных тэорый і кірункаў маладых крытыкаў-марксыстых—членаў цюркскай сэкцыі МАПП'а, таксама крытыкаў іншых рэспублік Закаўказьзя.

Сэкратарыят ВОАПП лічыць мэтазгодным правядзеньне ў бягучым годзе чысткі складу АЗАПП з прычыны таго, што ў АЗАПП ёсьць шэраг чужых соцыяльна і ідэалёгічна элемэнтаў. Чыстка павінна быць праведзена пад кутом погляду максымальнага палепшаньня соцыяльнага складу АЗАПП, павялічэньня рабочага ядра асоцыяцыі за лік, у першую чаргу, лепшых сіл з рабочых літгурткаў.

Сэкратарыят ВОАПП'а лічыць неабходным констатаваць, што артыкул т.т. Сулеймана Рустама, Алі-Назіма і Фовзі ў „Літаратурнай газэце“, правільна адзначаючы паасобныя права-апортуністычныя памылкі, што былі дапушчаны асобнымі кіраўнікамі АЗАПП, дае няправільную агульную ацэнку гэтым памылкам і зьмяшчае ў сабе неабгрунтаванае агульнае абвінавачваньне ўсяго кіраўніцтва АЗАПП у права-апортуністычным ухіле.

Сэкратарыят ВОАПП'у пастанаўляе вылучыць камісію з прадстаўнікоў ЗАПП, ВУСПП і Бел. АПП для правэркі ўвосень бягучага году выкананьня гэтай пастановы.

Памяці беларускага пролетарскага поэты Паўлюка Труса

(Да першай гадавіны з дня яго смерці)

28-га жніўня г. г. споўнілася гадавіна смерці беларускага поэты Паўлюка Труса. За гэты год соцыялістычнае будаўніцтва пад кіраўніцтвам камуністычнае партыі дасягнула нябачаных у сьвеце перамог у галіне рэканструкцыі прамысловасьці, сельскае гаспадаркі і зьнішчэньня апошняе эксплёататарскае клясы ў краіне—кулацтва—на базе суцэльнай калектывізацыі.

Адпаведна соцыялістычнаму будаўніцтву ішоў рост пролетарскае культуры, як адной з суштаўных частак соцыялістычнага будаўніцтва.

Складаючы моцнае зьвязно ў ланцугу культурнай рэвалюцыі, дапамагаючы соцыялістычнаму будаўніцтву і ідучы ў ногу з ім (хоць часамі з вялікімі адставаньнямі), адбываўся рост беларускай пролетарскай літаратуры.

Гэты процэс суправаджаўся абвостраным клясавым змаганьнем на ўсіх вучастках соцыялістычнага будаўніцтва. Адпаведна яму-ж адбываўся процэс абвостранага клясавога змаганьня і на ідэалёгічным фронце, у прыватнасьці, на фронце літаратуры.

І вось у гэты момант абвостранага клясавога змаганьня мы страцілі аднаго з нашых найбольш адданных, шчырых таварышоў па барацьбе, страцілі таварыша Паўлюка Труса. Страцілі яго ў той момант, калі ён надзвычайна складаным, крывым і хісткім шляхам прышоў да пролетарскай літаратуры. Прышоў сваім творам „Дзе-

сяты падмурак“, які па існасьці адзначаў рэзкі пералом у беларускай лірыцы—пераход ад вузка-суб'ектыўнай, беспрадметнай, салодка абыватальскай лірыкі да тэм, да рытмікі соцыялістычнага будаўніцтва.

Прышоў і ўпэўнена мастацкай мовай сказаў аб Беларусі, якая індустрыялізуецца, аб Беларусі

Фабрык дымных
і машын.

Гэта быў пачатак. Але смерць не дала поэту разьвінуць усе потэнцыяльныя сілы, якія былі ў ім закладзены.

Паўлюк Трус прышоў у беларускую літаратуру, як кабзар, як чулы лірнік-казачнік. Ён заўжды іграў на сваёй ліры ва ўнісон з народнай песняй, з народнай казкай.

Прышоў з казкамі
У залатое раньне—
Ад Сожу ціхага,
Ад берагоў Дняпра.

І прышоў у нашу літаратуру прадстаўніком асноўнае масы сялянства, якое ў сваім разьвіцьці мае: „дзье душы“—душу ўласніка і душу працоўнага. Справа тае ці іншае найбольш устойлівае клясы—павесыці гэтыя асноўныя масы сялянства за сабой. У гэтым заключаецца вялікая гісторычная місія рабочае клясы, самае ўстойлівае і перадавое ў гісто-

рыі чалавецтва клясы, якая павяла сялянства ў якасці свайго саюзніка за сабой.

Толькі з гэтага, а не з якога іншага пункту погляду становіцца зразумелым увесь розністайны і складаны шлях Паўлюка Труса, які завяршыўся пераходам поэты на рэйкі пролетарскай ідэалогіі.

Асноўную масу сялянства павёў за сабой творца Кастрычнікавае рэвалюцыі—пролетарыят.

Паўлюк Трус, выступіўшы ў літаратуры, як прадстаўнік гэтае асноўнае масы сялянства, адгукнуўся на Кастрычнік шчырым, бунтарным маладым задорам:

Чую песні стыхіі—разводзьзя,
Ня стрымаць твае вольнае плыні.
Упусьціла старое паводзёдзе—
Калі вір маладога нахлынуў.
О, бурліва-кіпучыя хвалі...
Вам ня страшны пажар навальніцы,
У прыгожа-люстраныя далі
Разам з вамі і мне ня спыніцца.

Так, гэта было поўнае прыняцце Кастрычнікавае рэвалюцыі, галоўным чынам у яе віхуры, у яе навальніцы, у яе „паўстанчых віхурах“, у яе вызваленчым подыху.

І каціліся водгукі глуха
Па грудзёх срэбна-воднага Нёмну;
Пела песні свае завіруха,
Адбівалася у сэрцы агнём.
Белагусь убінтоўвала раны,
Беларусь спавівалі пажары,
Апуськаліся рукі на пана,
Ня стрымоўвала помсты душа.

Вось у гэтай помсцы, у гэтым разгуле, у „нястрыманым сакаліным палёце паўстанцаў арлоў віхрагонаў“, якія змагаюцца за „маладога жыцця акіяна“,—вось у гэтым Паўлюк Трус поўнасьцю прымаў рэвалюцыю.

Паўстаюць вобразы партызанаў, маладых адважных змагароў, якія выйшлі на змаганьне там, дзе „віхура бур’ян ўздымала“, поўныя помсты да пана, поўныя сілы і веры.

І туды, дзе дыміліся сёлы,
Янка сьмела глядзеў па-за станцыю.
Яна там маладая,
вясёлая
Грамада разудалых паўстанцаў...

Іх імкненьне—
Бязмежна-прывольле,
Нястрыманы палёт сакаліны.
Яны поўны
змаганьня за волю,
Яны сэрцам за вольнасьць краіны.
А ў грудзёх акіяніскім прыбоем,
Напывала душа вызваленьне.
Яны там,—
Арляняты абое,
Ставяць сьвет пажылы на калені.

Уся творчасць Паўлюка Труса пэрыоду „Вершы“ носіць актыўна-дзейны характар. Паўлюк Трус захапляецца юнымі змаганцамі, пратэстуе, ганьбуе „стары сьвет, які ставяць комсамольцы на калені“.

Адным з цікавых твораў гэтага пэрыоду ў творчасці П. Труса зьяўляецца верш „Астрожнік“ — прысьвечаны расстрэлу маладога партызана.

Ён памёр...
Расстралялі Якіма.
Цёмны лес зашумеў галасьней.
Але справа магутнага КІМ’у
Не памрэ, будзе вечно квітнець...
Ой, ня раз Беларусі абшары
Чырванелі крывавай расой.
Буду помніць яго—комунара.
Буду помніць паўстанца лясоў.
І вянок з кіпарысаў Варшавы
Прынясу на магілу байца.
Ой, пракоцяцца новаю славай
Яго справы, што я заляйцаў.

І ў гэты час вёска ў Паўлюка Труса выступае здаровай, сакавітай, па новаму прыгожай:

Вёска, вёска—
Верасьнёвая прозалаць кроў.¹⁾
Ну аб чым ты сумуеш сягоння?
Майго сэрца журбою ня крой.
Яно—звон,
Павясноваму звоніць.

У творах Паўлюка Труса гэтага пэрыоду вёска і „акорды-песні“, якія ён „у эрэбнай радасьці насіў“, навяваюць яму здаровыя, вясковыя мэлёды—„зацьвітаюць асеньнія сады“ і „кіпучай радасьці прылівы хваляюць сэрца поэты пералітам“.

Бурлівым подыхам прадвесьня
Вы сны калышыце н зін.
Даўно я вас акорды-песні
У эрэбнай радасьці насіў.

¹⁾ Падкрэслена ўсюды намі.

Яшчэ з маленства, як ніколі,
Мне матка зычыла сыпяваць,
Калі трымала на прыполе
У сыпелай постаці жніва.

Гэтая новая вёска, якая „купаецца
ў сыпелай постаці жніва“, выклікае
ў поэты жаданьне захапляцца яе ра-
дасьцю, працаваць на яе далейшае
адбудаваньне.

І тады на крыльях вольна-сакан-
ліных
Поглядам арліным
Мераю прасьцяг.
Дый люблю-ж я ў полі на прыпол-да-
ліны
Сыпаць цьвет маліны—
Новага жыцця..

Поэту захапляе вясковае жніво,
дзе

Пад рогат-сьмех—
Задорна малады,
На ўзмахі вёсел
Коціцца жнявара.

Гэты-ж пэрыод у творчасьці Труса
ў галіне так званага ягонага „філэ-
зофскага“ аспэкту характарызуецца
нянавісьцю да абыватальска-мяшчан-
скай багны, нянавісьці да застою, да
ўсяго мёртвага, гнілога і захапленьнем
здоровым, моцным, маладым.

Цалуйце-ж, хвалі,
Дно і гніль,
Крышэце ў бурах
Няжывое...
Яго разьвеюць
Заўтра дні
Шырока-пеністым
Прыбоем.

Але сацыяльная прырода творчасьці
Труса давала магчымасьць нацыяналі-
стычнаму атачэньню, у якім ён зна-
ходзіўся, накіроўваць яго творчасць
на романтичнае захапленьне ня вёс-
кай, „амалоджанай“ буйнымі, крывава-
агністымі подыхамі Кастрычніка, а
вёскай старой, поўнай свае ўбогасьці,
з „ціхім лірнікам пад сасною“, які
даруе перад сьмерцю поэту сваю
ліру.

Табе дарую сваю я ліру,
Ідзі дарогаю у сьвет,
На дне жыцця, ў прадоньні жвіру.
Ты ўбачыш сьлёзы на траве.

Выступае сумны вобраз сіраты Алесі:

Алеся, бедная Алеся,
Краса наднёманскіх дзяўчат.
Ты сіль вазёрнага Палесься
Адбіла ў сонечных вачах.
Адбіла чэрвеньскія зоры.
Смуглявасьць ціхіх вечароў,
І гнеў зажынкавага мора,
І казкі дзіўныя палёў.

„Смуглявая“ сірата Алеся ўмоў-
лена ў Паўлюка Труса самымі шчы-
рымі, самымі прыгожымі словамі.

У паданым вышэй ня дужа новым
вобразе з формальнага боку яшчэ
зварачае на сябе ўвагу выдатнае аб-
наўленьне старога вобразу. (Мы не
паглыбляемся ў падрабязны формальны
аналіз творчасьці). Зазвычай вобраз
„сініх вачэй“ да таго састарэўся,
выцерся і выветрыўся вякамі ад бязь-
лікага ўжываньня поэтамі розных
часоў і народаў, што ён ня робіць
аніякага ўражаньня.

Але абнаўленьне вобразу ў Паўлюка
Труса, дзе вочы зьяўляюцца толькі
чыстымі люстэркамі, у якіх адбіваецца
„сіль вазёрнага Палесься“, і
стварае моцнае ўражаньне ад вобразу.

Старую, мінулую, убогую вёску, па-
даную ў глыбока лірычных словах, мы
адчуваем ужо нават у першы, так
званы, бунтарскі пэрыод творчасьці
Паўлюка Труса, пэрыод зборніку
„Вершы“.

У гэтай тэндэнцыі да выяўленьня
старое вёскі, з адначасовым захап-
леньнем рэвалюцыйным змагань-
нем, і выступае выразна дваістасьць
сацыяльнае прыроды творчасьці Паў-
люка Труса пэрыоду „Ветры буйныя“.

З цягам часу, з паглыбленьнем і
абвастрэньнем клясавага змаганьня,
пад уплывам нацыянал-дэмакратычнае
ідэалёгіі ў Паўлюка Труса ўсё заці-
хае і заціхае захапленьне пасьлярэ-
валюцыйным поступам вёскі да но-
вага. Яшчэ больш выразна выступае
захапленьне старой, па-свойму ідэа-
лізаванай, жабрачай вёскай. Узьні-
кае захапленьне прыродай, адарванай
ад людзей, якія працуюць у майстэрн

гэтай прыроды, характэрны адрыў
поэты ад канкрэтнага сялянскага жыцця.
І гэтае канкрэтнае жыццё ён
бачыць не ў гэроічным поступе новага
на вёсцы, а ў вобразе жанчыны, якая

... ідзе
У блізкае сяло...
На пальцах кроў.
Расхлістаныя грудзі.
Ідзе дарогаю,
Вачыма блудзіць,
Руку кастлявую
Уздывае над чалом.
Паволі хрысціцца...

У гэты-ж час усплывае романтичны,
афарбаваны ў народныя колеры воб-
раз цыганкі Марыўлы. Зноў выступае
сірата Алеся. Пасяля ранейшых хві-
лін каханьня ў Алесі ідуць працяж-
ныя дні чаканьня, разваг:

Чаму, чаму, ды на купальле.
Як месяц чаркай піў расу,
Ты кветку дзіўную купальля
Мне завяваў тады ў касу.

Гэта азначае шчасьце, алё ёсць
і іншае—

Чаму ў той вечар, на купальле
(Было, здаецца, кагдзе),
Вянкі чароўныя на хвалях
Русалкі скралі на вадзе?

Так па народнаму вырашаецца лёс
сіраты Алесі.

Як вяночкі плавалі на вадзе.
Выхадзіла дзеўчына паглядзець,
Выхадзіла дзеўчына паглядзець.
Ці ня едзе суджаны, ці ня ідзе.
Ой, ня едзе суджаны і ня ідзе;
Дзе ж, красуня дзеўчына, шчасьце
дзе?
І пагасьлі водсветы на вадзе.

Вобразы „купальскай ночы“, таем-
ная варажба, „шуканьне кветкі-
шчасьця“, якая вырасла ў народных
паданьнях, прасякае ўсю поэму „Сі-
рата Алеся“. Гэтая варажба Алесі да
дабра ня прыводзіць. Вяночкі і свеч-
кі, што пускаюць на ваду, вянуць
і гаснуць. Шчасьця няма. Алеся кон-
чыла самагубствам.

І далей „купальская ноч“ і яе
„кветка шчасьця“ ня зьнікае з эк-
рану творчасці Паўлюка Труса пэ-
рыоду „Ветры буйныя“.

У купальскую ноч,
Над прасторами вод
Цалаваліся явар з калінаю.
Як драмалі палі,
Засыпаў небавод—
Я спаткаўся з чароўнай дзяўчынаю.

Да гэтых вобразаў, у якіх захап-
леньне мінулай, старой вёскай пера-
важае, дадаюцца гусі, якія навяваюць
сум на поэту:

Ой, куды, куды вы.
Ды шэрыя гусі?
Ці-ж няма вады вам
Тут на Беларусі?..
Ці-ж няма крыніц вам
У любай Беларусі?
Ой, куды, куды вы.
Гускі, мае гускі?

У гэтым вобразе адпльваньне гу-
сей, якім захапляецца Паўлюк Трус,
адчуваецца адарванасьць поэты ад
канкрэтнага рэчаіснасьці і павольнае
адпльваньне ў сфэру абстрактнага
лірызму, эстэтызму.

Вось у гэтай ідэалізацыі мінулае,
старое вёска, у захапленьні сумным
вобразам сіраты, які так характэрны
для аджыўшай убогай вёскі, у гэтым
захапленьні вобразамі старога лір-
ніка, купальскай кветкай шчасьця,
гусьмі, што „адпльваюць у далёкі
край, за Дунай, Дунай“ і з якімі,
адрываючыся ад абноўленай бурамі
Кастрычніка вёскі, адплывае сам
поэта, адчуваецца моцны ўплыў на
творчасць Паўлюка Труса нацыянал-
дэмакратычнага атакчэньня, якое част-
кова адрывала яго ад поўных, све-
жых, здаровых вобразаў сучаснае
вёскі і кідала поэту ў бок захап-
леньня „слаўнай мунуўшчынай“, афар-
баванай у нацыяналістычныя колеры
старой беларускай вёскай, хоць і
жабрачай ды прыціснутай панскім
ботам.

Гэты пэрыод у творчасці Паўлюка
Труса, які характэрны падпаданьнем
поэты пад уплыў востра-расьпусьціў-
шай у той час свае кіпцюры нацы-
янал-дэмакратычнай ідэалёгіі, адзна-
чаецца ўбогасьцю агульнага ідэалягі-
чнага зместу вершаў Паўлюка Труса, вялі-
кай данінай формальным спробам у

галіне культывавання нацыянальных сонэтаў, трыолетаў і трыпціхаў.

Усе ранейшыя Трусавы адважныя „арлы-віхрагоны“—Янка, Якім—зні-каюць з фронту мірнага будаўніцтва. Гэтым і характарызуецца другі перыод у творчасці Паўлюка Труса, перыод ціхага, кволага, лірычнага суму, перыод зборніку „Ветры буйныя“. У гэты час старое, зацвілае нацыянал-дэмакратычнай тваницы, якое жыло побач з віхрагонным, маладым, бунтарскім, жыло і змагалася з ім, ветрам буйным захлістае „вясновы звон маладога сэрца“ Паўлюка Труса.

* * *

Поспехі соцыялістычнага будаўніцтва, шпаркі тэмп індустрыялізацыі краіны, далейшае абвастранне клясавага змагання, рост пролетарскае культуры актывізавалі ўсе клясавыя групы ў краіне і абумовілі пераход Паўлюка Труса на рэйкі пролетарскае літаратуры.

Бязумоўна, гэты пераход быў заложаны ў самой творчасці Паўлюка Труса, як пісьменьніка асноўнае масы сялянства, якое ідзе пад кіраўніцтвам пролетарыяту і якое, нарэшце, зрабіла рашучы паварот у бок соцыялізму.

Набліжэнне Паўлюка Труса да пролетарскае літаратуры і перамаганьне нацыяналістычнае твані ўжо выразна адчуваюцца і ў творы, яшчэ даволі далёкім ад пролетарскага—„Чырвоныя Ружы“. У гэтай ліро-пэме, дзе апяваецца грамадзянская вайна, Паўлюк Трус ад свае мінулай хваравітай, поўнай лірычнага суму, творчасці зноў пераходзіць да захаплення свежым росквітам „чырвоных руж“.

І ў красе за вакном
Расцвілі яны зноў.
Расцвілі ружы кветкі над краем.

Расцвілі.

Арлы дзе біліся ў змаганні
Над кручай распачы жыцця..
Сягоньня там у бараванні
Над краем зоры шалясьцяць.

Расцвілі і ў

Вянкі чароўныя зьвіліся
На сьцежках бур і навалніц..
—Дзе кроў сачылася калісьці,—
Ня меркнуць заўтрага агні..
Агні гараць.. І ў хвалях Сожу
Губляюць перлы пад гарой.
Там льюцца песьні з Запарожжа.
Шуміць сярдзіта Волхаўстрой.
Агні гараць.. Агні ў надзорі
Залатацветам шалясьцяць.
Пад песьні казачных прасто-
раў,

Пад звон мэлёды жыцця.

Між іншым, у пэме „Чырвоныя Ружы“ пераважае яшчэ захапленне народна-казачнымі, аваянымі мінуўшчынай, вобразамі. Так поэта разумее нават нашу грамадзянскую вайну, калі яна параўноўваецца ў пэўным сэнсе з змаганьнем украінскага казачтва за сваё вызваленне.

Ой, ды ў полі дым,
У полі пыл—туман..
Эскадрон вядзе
Грозны атаман.
Вочы—
Гнеў-агонь,
Погляд—
Думы-сны..
Пад ім сокал-конь—
Лёгкі-вараны.

Але ў гэтай пэме Паўлюк Трус ужо ўяўляе (праўда, яшчэ няясна) будучыню краіны, аб якой ён так упэўнена сказаў у пэме „Дзесяты падмурак“. Ён бачыць па існасці ўжо тую краіну, якая індустрыялізуецца ў гуле і шуме „сярдзітага Волхаўстрою“.

Аднак, гэтая Волхаўбудаўская будучыня краіны ўяўляецца поэту яшчэ толькі ў міганны „заўтрага агнёў“ і ў „шалясьценні зор над краем“ і аваяецца яна казачнасьцю прастораў ідэалізаванай мінуўшчыны.

Вось „Дзесяты падмурак“ канчаткова разбурыў гэтыя казачныя, аваяныя мінуўшчынай, унесеныя ў творчасць Паўлюка Труса нацыяналістычнымі ўплывамі, прасторы і станаўляючыя новыя прасторы—

волатаў муруў

* * *

Надзвычайнымі творчымі цяжкасьцямі Паўлюк Трус прышоў ад таго краю, які быў:

Край лягенд,
Адвечных песень-казак,
Край поэм—
Бальзам жывых крыніц..
Край балот,
Тугі азёраў пасіх,
Край цішы
І громаў навалніц..
Край лясоў,
Мінулых дзён паўстання,
Край рэчак,
Прастораў далніх шыр
Да краю фабрык дымных і машын.

У „Дзесятым падмурку“ Паўлюк Трус змог паказаць усю складанасьць процэсу ператварэння краю жабрацкага: „лягенд“, „крыжоў“, „магіл“, „курганаў“, краю „тугі“, „бялявых кос туманаў“ у край Асінобудаў, фабрык і машын.

І ў гэтым нараджэньні новай фабрычнай, індустрыяльнай Беларусі, якая разбурае твань беларускіх балот, патрыярхальшчыну і „легендарную“ дзікасьць старой вёскі, сталася і адмаўленьне ранейшай творчасці Паўлюка Труса, у яе нацыяналістычных уплывах, паколькі гэтая творчасць апявала стары край лягенд, балот, вазёраў і станаўленьне новае.—

Песьні Асінострою
І захапленне музыкай турбін.

І нібы незнарокам у творы „Дзесяты падмурак“ адбіты ўсё творчы шлях Паўлюка Труса ў яго перамаганьні і станаўленьні новага вышэйшага этапу—у разьвіцьці творчасці поэты—станаўленьні песьні індустрыяльнае Беларусі.

Нездарма ў пачатку Паўлюк Трус, блукаючы па не сваіх дарогах, разважае:

Па якой-жа тая доля,
Па якой-жа доля..
Па якой-жа тое шчасьце.

А ці ліха-гора—
Мяне стрэне на чужыне.
Стрэне й пагаворыць.

І сталася так, што пасля ўпартага змаганьня дзвёх процілеглых тэндэнцый, якое (змаганьне) прайшло і праз ліра-пэму „Чырвоныя Ружы“, перамог шлях апявання будаўніцтва рабочае клясы;

Дзе раджаюцца надзеі
У муках чалавечых..
Я пайду, каб абгарэць іх
Песьняю адвечнай.

У „Дзесятым падмурку“ Паўлюк Трус паказвае ўсё шлях гераічнага змаганьня рабочае клясы за савецкую Беларусь. Гэтае змаганьне ахапляе тую Беларусь, дзе:

Жабракі перасьпявалі
І прайшлі дарогай..
Зноў навокала маўклівасьць,
Цішыня, убогасьць.

І вось гэтая ўбогая сваёй цішынёй краіна „захлябнулася крывёю“:

...Сьлёзы... Кроў..
Літаньне... Жудасьць..
І крыжы на ўсходзе.
...А над вогнішчам жahlівым
Сонца ўзыходзіць.

Але „сьціхлі ветры, навалніцы ў палёх адгаманілі“. Пачынаецца мірнае будаўніцтва. Пролетарыят пачынае ператвараць „краіну цёмнага надхмар'я“ у краіну, дзе „пад небам зорнасьці маўклівай вырастаюць волаты муры“.

Паўлюк Трус тым-жа адмаўленьнем мінулай сваёй ідэалізацыі старой, жабрача-песеннае вёскі стварыў станаўленьне шчырае прыязні да пролетарскага гораду.

Добры дзень, асьнежныя прасторы,
Добры дзень, сталіца хараста..
Скора ў бляску вечара, ой, скоро
Празьвініць на вуліцах трамвай.

Гэтае-ж стварыла прыязнь і любоў да машыны, фабрыкі, турбіны:

Буду слухаць песьні Асінострою,
Захляплюся музыкай турбін.

У „Дзесятым падмурку“ зноў зьяўляюцца паўстанцы—„юныя“, імклівыя „сокалы“, якіх мы сустрэкалі ў Труса пэрыоду „Вершы“. І заклік да іх паўстаньня пад кіраўніцтвам КПЗБ ва ўмовах падняволенай, расьціснутай ботам Пілсудзкага і праданай беларускімі нацыянал-фашыстамі Заходняй Беларусі, заклік, які коціцца туды грознымі хвалямі Нёмну, гучыць бадзёра, імпэтна:

— Арлы маладыя—
нявольні сыны!
Узьнімайце халодныя крыльлі.

Хоць рукі закованы
У сталь, кайданы—
А сілу рыхтуйце вы сіле

„Дзесятым падмуркам“ Паўлюк Трус паклаў буйную песенную цагліну ў падмурак нашага будаўніцтва. Гэтым творам Паўлюк Трус заняў адно з першых месцаў у радок беларускіх пролетарскіх лірыкаў.

Далейшы шлях поэты да зразуменьня і апяваньня нашага соцыялістычнага будаўніцтва ў яго штодзённай урачыстасьці быў перапынены выпадковаю сьмерцю.

М А С Т А Ц Т В А

А. М. Пэўзнэр

Аб творчасьці народнага мастака Ю. М. Пэна

Падсумоўваючы нашыя культурныя дасягненьні да 10-годзьдзя аслабаненьня Беларусі ад белапалякаў, неабходна асобна спыніцца на творчасьці нашага народнага мастака Ю. М. Пэна. Мы, занятыя задачамі найвялікшага будаўніцтва, пабудовай соцыялізму, захопленыя імкненьнем зьбіраньня ўсё большых і большых каштоўнасьцяў, нібы скідаем у адно ўсё сабрае і вельмі мала аддаем увагі сартыроўцы і адбору найбольш каштоўнага ад менш значнага, мала займаемся падлікам нашага багацьця, не ў выстарчальнай меры знаходзім тую культурную карысьць, якую маглі-б знайсці. І толькі пры ацэнцы нашага тэмпу ў будаўніцтве соцыялізму, пры ацэнцы нашай напружанасьці і мэтаімкнёнасьці, лёгка зразумець, чаму здарылася так, што за межамі пра многія нашыя багацьці ведаюць больш за нас. Хто ведае, напрыклад, што мастак Ю. М. Пэн атрымोўвае прапановы з Бэрліну і Вэны аб перасылцы сваіх карцін для выстаўкі, дзе яны пакажуць цэлую эпоху яўрэйскага быту? Пэна просяць прыехаць у Нямецчыну, пра Пэна пішуцца монографіі ў Амэрыцы—і Пэна зусім недастаткова ведаюць у нас на Беларусі.

У творчасьці Пэна на цэлай галярэі яго палотнаў адлюстравана цэлая эпоха няшчаснага дарэволюцыйнага яўрэйскага быту, разбуранага і зруйнаванага рэволюцыяй.

Наша юнацкая зьмена, якая расьце ва ўмовах рэканструкцыі савецкай дзяржавы, па карцінах Ю. М. Пэна пазнаёміцца з адыйшоўшымі назаўсёды ў сфэру гісторычных успамінаў бытам і жыцьцём бяз пэўных заняткаў, „прасмыканьнем“ слабых і гэроічнымі мукамі больш моцных, тых, што асьмеліліся змагацца са старымі асновамі царызму. Творчасьць яго пакажа яскрава і мастацка адлюстраваныя традыцыі і вераваньні, разбураныя Кастрычнікам і цяпер ужо напалову забытыя. Калі вялікаму яўрэйскаму пісьменьніку Шолам-Алэйхэму трэба было напісаць цэлы твор, дык Пэну ўдалося ў адным палатне „Шадхан“ паказаць сюжэт тэмы „Мэнахэм Мэндэль“ Шолам-Алэйхэма. У іншай надзвычайнай карціне кожны мазок пэндзалю, кожны штрих, кожная дэталё зьяўляецца балонкай гісторыі, балонкай быту. Вочы, запаленыя шчасьцем ідэі і разуменьня, адначасова адбіваюць ценю нявер'я і трывогі: „Ці падыйдзе гэты жаніх да тэй маладой, ці ня крыху

збочаны пакамечаны капялюш, адарваны гузік у пройме абшарпанных порткаў “—чалавек—увесь прага, увесь у руху, аднаўляе вобраз вялікай групы беспрацоўнага яўрэйства, якая траціла энэргію і сілу на здабычу сродкаў да існавання не земляробствам і работаю па фабрыках і заводах, куды яўрэі, як рэволюцыйнае брадзіла, не дапускаліся, а на вечныя шуканні і падчас зусім адарвання на аршын ад зямлі крочаць у паветры, як трактаваў гэтую-ж тэму другі вялікі беларускі майстра, вучань Пэна, Марк Шагал. Ня дзеля кожнага з падростаючага пакаленьня будзе знаёмым тып „Магіда“, які, раз’яжджаючы па гарадох і мястэчках „чэрты оседлости“ і выступаючы з прамовамі па сынагогах, атрымоўваў ад слухачоў тую ці іншую добраахвотную мзду.

Патрэбны, вельмі патрэбны грошы старому яўрэю, каб выдаць замуж сваю немаладую дачку, а крыніцы для здабывання сродкаў няма, і выкарыстоўваецца схолястыка, набытая доўгім вывучэньнем талмуду. Нікога яшчэ няма ў сынагозе, але хутка пачнуць збірацца да вячэрняга маленьня, і, чакаючы, „Магід“ прысеў ля аўтару і глыбока задумаўся, пакручваючы кончык сівой барады. Хто ведае, ці разблытвае ён клубок схолястычных вузлоў сваёй будучай прамовы, ці перапляліся яго думкі думкамі аб доме, аб дачцы, каторай так патрэбны пасаг, або аб тым, калі ён ужо дасягне сваёй мэты; цяжка на душы, але жыццё патрабуе барацьбы і энэргіі, і на разумным абліччы ўсё так яскрава, характэрна адбіваецца. „Магідаў“ няма ўжо, як зьнік амаль стары быт, але гісторыя прапаведніцтва, якое займала немалое месца ў жыцці яўрэйства, як і сват-шадханы, рэльефна адлюстравана ў творчасці. Ю. М. Пэна. Няма цяпер і карабейнікаў яўрэйў, каторыя з карабамі на плячо хадзілі з дому ў дом па мястэчку, прапануючы розныя тавары. Але вось хутка падыходзіць субота і, збіраючы апошнія

сілы, прыгнуўшыся пад цяжкасьцю карабу са жмутком зялёнай цыбулі і куранём у руках, зручна змяняным на што-небудзь, сьпяшаецца ён хутчэй да дому, каб адпачыць. А вось яшчэ адна профэсійная рыска—стары шкляр прытуліўся да сьцяны з сваім карабам абапёршыся на кій. Куды яму ісьці, калі ўсюды шыбы цэлыя, толькі ў яго карабе рэльефна вырысоўваецца край разьбітага ліставага шкла. Або вось стары кравец, які пыруе старыя ахвіцэрскія порткі, ці спадабаецца работа, і як лепш зрабіць, каб дагадзіць заказчыку. Гэта ўжо—творчая праца яўрэя. Але ўвогуле тып старога яўрэя—гэта схолястык, бяз глебы, бяз спэцыяльнасьці і кваліфікацыі. Існасьць жыцця яго адлюстравана ў маленькім палатне, дзе намалёвана толькі крыху пагорбленая сьпіна пэўна старога яўрэя, галава турботамі прыгнута да грудзей, рукі закладзены за сьпіну і бяз мэты, ня ведаючы куды, ідзе ён, можа, здарыцца што-небудзь зрабіць. Гэта песьня бяз слоў, карціна без асобы, дзе контуры лініяў у багатых фарбах апавядаюць доўгую аповесьць забітага прыгоннага аўрэя, катораму... нічога нельга. Нельга ня толькі замацавацца на зямлі і абрабляць яе, але і на вёску заходзіць нельга. Вось рохкае тлустая кормная сьвіньня-вураднік і пагражае жвавай сухой казе, якая прыпынілася каля ваколіцы з нявырашаным пытаньнем: ці можна ісьці далей, ці не. Гэтая прыгожая карціна—адзін з сымбалічных твораў Ю. Пэна, які часткай адбіў і гэты кірунак.

Не пералічыш, бяспрэчна, вялікага мноства твораў гэтага плённага мастака, гісторыка і бытапаказчыка яўрэйскага недалёкага мінулага. Прабляжыш позіркам па палотнах—перагорнеш балонку за балонкай, хочацца агледзець усё, і баішся, што ня хопіць часу, а адарвацца нельга, так прывабліва і дасканальна адбіта ў іх сапраўднасьць. Сьледам за гэтымі момантамі ідзе жыццё і быт. Папалуднаваў стары яўрэй і напалову

адурэлы ад сытасьці, напалову за-
заклапочаны пытаньнем: што рабіць
далей, куды ісьці, працягвае сядзець
за сталом з машынальнай звычай-
наю малітваю на вуснах, а на стале
рэшткі чорнага хлеба, паламаная
сялёдачніца з рэшткамі хвосціка і
галоўкі ад селядца, гладыш з вадой.
Гэта ўвесь раскошны полудзень.
Ня менш радасныя ў абмалёўцы Пэна
традыцыі яўрэя. Панурая, цяжкая
карціна: „Дэр гэт“, „Апошняя субо-
та“ ды інш. Аднак і больш сьветлыя
моманты жыцця не абмінулі чулую
душу Ю. Пэна — „Пасьля суботняга
абеду“, „За тайц хумешо“, але ў
агульнай творчасьці гэта асобны
штых, які яшчэ больш рэальна пад-
крэсьлівае незабысьпечанасьць, тур-
ботнасьць, і бязгрунтоўнасьць існа-
ваньня яўрэяў „гетто“, яўрэяў „го-
луса“. Вось таму і ўсе карціны Пэна
захоўваюць у сабе гэты таемны про-
тэст, вось адсюль і таемная няна-
вісьць бо энэргіі шмат, сілы таксама,
а рабіць нельга нічога. Адсюль і мэ-
таімакнёнасьць на творах характэр-
ная для сваёсаблівай барацьбы. Але
Пэн паказаў нам на некаторых па-
лотнах і іншую барацьбу, барацьбу з
праклятымі традыцыямі. Праўда, сум-
ныя пакуль што вынікі: ляжыць ска-
лечаны на дэманстрацыі рэвалюцы-
янэр, паранены, галава прабіта, кроў
на грудзёх афарбавала палатняную
сарочку. Нездаволены стары бацька
сваім сынам, але матчына сэрца ня
думае аб політыцы, — трэба адратаваць
сына, грошай няма, і падсвечнік для
суботніх сьвячэй нясе яна ці прада-
ваць, ці закласьці, абы толькі выку-
піць у аптэцы рэцэпт, неабходны для
падтрыманьня яго жыцця. Другі эма-
гар, хаця і трапіў у турму, але ня
зломляць яго таўстыя жалезныя краты,
панурыя каменныя сьцены, на яго
абліччы мэтаімакнёнасьць і прага,

так бурна і мяцежна ўзьнімаюцца
грудзі, такой дзікай нянавісьцю га-
раць вочы, што забываешся на кра-
ты, на сьцены турэмныя. Праўда, па-
трэбна барацьба, але перамога будзе,
будзе і жыцьцё шчаслівейшае, воль-
нае, будзе радасная праца, бяз пры-
мусу, вось там, за вакном, маячыць
ніва зялёная ў праменьнях сонца,
людзі вольныя, шчаслівыя, будзе
радасьць...

На вялікі жаль, трэба адзна-
чыць, што наш народны мастак
не адбівае ў сваёй творчасьці
патосусучаснай эпохі. Вялікая
будоўля соцыялізму, выпраста-
ныя сьпіны, творчы агонь у ва-
чок, радасьць узрастаючага со-
цыялізму, дзеці-кветкі, дзеці-
радасьць, дзеці вольных комун,
дамоў і ясьляй, новы быт, незнай-
шлі патрэбнай адлюстроўкі ў
творчасьці нашага вялікага ма-
стака. Мы гэтага яшчэ чакаем
ад яго. А мастак Пэн прыкмячае і
цудоўна ўмее перадаць нявычарпную
моц і хараство. Прагледзьце толь-
кі яго галярэю яўрэйскіх красуняй.
Колькі маладога жыцця, колькі вы-
датных здольнасьцяй, колькі хара-
ства навакол вас, ня глядзячы на
мінулую бязгрунтоўнасьць існаваньня.

Аб творчасьці Ю. М. Пэна трэба
пісаць монографіі, яго трэба выву-
чаць як гісторыю. Нельга з малень-
кай замяткі ахапіць і частку яго
творчасьці. Шмат можна пісаць аб
Пэне, як аб філёзофе, які імкнецца
вырашыць філёзофскія праблемы на
сваім палатне „Аўтопортрэт“, „Рогат
сьмерці“ і інш. Можна пісаць аб Пэне,
як аб тэхнічных яго выкананьнях, аб
Пэне, як жанрыстым. Аб Пэне Бела-
русь павінна ведаць ня менш Заходняй
Эўропы, якая выстаўляла яго карціны
і не аднойчы набывала перлы яго
творчасьці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Р. Мурашка. ПРЫГРАНІЧНЫ МАНАСТЫР. Ул. Сядура.—Головко. БУР'ЯН. Хв. Шынклер. — „НАШИ ДОСТИЖЕНИЯ“. Хв. Шинклер.— В. Солянов. — СОВРЕМЕННЫЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ГРУППИРОВКИ. Борис Микулич.—Т. Кляшторны. ВЕТРАЗИ. С. Куніцкі.

Р. Мурашка — «Прыгранічны манастыр»—(апаবাদанні). Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Мінск 1930 г. Стр. 92. Цана 30 кап. Сэрыя—«Мастацкае слова—масам».

Рэцэнзуемы зборнік апаবাদанняў Р. Мурашкі—«Прыгранічны манастыр» мае тры апаবাদанні: «Вінчэстэр», «Прыгранічны манастыр» і «Галіна». І трэба сказаць, што яны розняцца адно ад другога як сваёй тэматыкай, мотывамі, гэтак і літаратурна-грамадзкай вартасцю.

Апаবাদанне—«Вінчэстэр» напісана ў надзвычайна жывых і маляўнічых танах. Перад намі з усім уласцівым яму бурным, часамі з анархісцкім індывідуалістычным, бунтарскім запалам супроць клясавога ворага,—характарам паўстае вобраз загартаванага працаю пятнаццацігадовага сялянскага хлопца—Якуша, якому на трынаццатым годзе выпала стаць поўным гаспадаром, бо бацьку Якушовага на вайну забралі. У часе грамадзянскай вайны яму дасталася стрэльба—«Вінчэстэр», якую ён, улажыўшы некалькі палякаў і ўдэцкіх да «чырвоных», стаў бараніць «ад палякаў і ўсёе буржуазнае сволачы наш бальшавіцкі край»...

Манэра жывой, сакавітай абмалёўкі тыпажу ў гэтым апаবাদанні, падфарбаваная значным налётам здаровага гума-

ру, робіць яго вельмі прыемным для чытання, узбуджаючы ў чытача здаровыя эмоцыі. Ня зусім станоўчай, на мой погляд, у гэтым апаবাদанні зьяўляецца залішняя сымпатыя аўтара да Якуша, прынамсі, да яго бунтарска-анархістычнага характару і яго апоэтызаваньне.

Тэмай другога апаবাদання—«Прыгранічны манастыр»—узятая жыццё пагранічнікаў. У апаবাদанні знайшлі сваё адлюстраваньне тыя ўмовы працы савецкіх працаўнікоў на дзяржаўнай граніцы, цяжкасьці іх працы ва ўмовах штохвіліннай небяспэкі быць забітым з падзавугольля рознымі політычнымі дзяльцамі, калі выяўляюцца цэлыя «арганізацыі, якія ставяць сабе мэтай зьбіраньне скарэтных вестак, дапамогу політычным контрабандыстам і, нарэшце,—і самае галоўнае, шырокую дапамогу ў перапраўцы з таго боку на савецкую тэрыторыю дывэрсійных аддзелаў. Задачай апошніх зьяўляліся-б напады і разгром савецкіх устаноў, «біць камуністых» і выклікаць у вакольнага насельніцтва нянавісьць да «жыдоў». Нарэшце, ставіцца мэтай паўстаньня».

Праўда, мастацкія сродкі аўтара ў гэтым апаবাদанні нязначныя. Але твор значна выігравае ад складана-разьвітай у прыгодніцкім аспэкце фэбулы, па

складаных лябрынтах развіцця якой аўтар вядзе чытача.

Гэмай апошняга апавядання «Галіна» — паслужыла выпадковая сустрэча аўтара з адной дзяўчынай Галінай, якую праследваў якісьці злачынца. Дзяўчына апавядае аб сваім жыцці: «Дачка беспрацоўнага і наймічкі. Паваложжа. Голад незабытны. Людзі сыплюца, як сьпелыя яблыкі пад восень.

— «Мне было толькі пятнаццаць год...».

І далей ідуць жудасныя малюнкi людаедства ў часы голаду, калі бацька душыць яе маці і, наеўшыся чалавечата мяса, тут жа падае над трушам маці мёртвым. Галіна едзе сюды і працуе спачатку па дзіцячых садох і дамох, а, нарэшце, работніцай на гуде.

Зусім па іншай дарозе пайшоў яе сустрэчны брат:

«Правадыр цёплае хэўры—стрэчны брат Галіне. Паваложжа выкінула яго ў часе голаду. З юнацкіх год ён знаёміцца з начною вуліцаю, разбясціўся, забаскаваў і, урэшце, стаў за галаву ў яе (?!). Аб працы ён і ня думаў. У галодныя часы, калі па кіпэннях гуляў вецер, ён прыходзіў да Галіны і вымучваў астатнія грошы. Перад усімі гэтымі падзеямі ён прыйшоў ізноў і папрасіў дваццаць рублёў, каб выехаць, быццам, у другі горад. Думаючы тым самым выратавацца ад яго, Галіна дала яму грошы. Але праз тыдзень ён вынырнуў ізноў, ужо за тым, каб распачаць новыя праследванні, ужываючы нават шантаж». Ён падае заяву на Галіну ў заўком, што быццам-бы Галіна зьяўляецца простытуткай. І далей праз цэлы шэраг прыгодніцкіх перыпэтый-здарэнняў з аўтарам у барацьбе за вызваленне Галіны з-пад падначалення яе гэтаму нахабнаму «брату» і разгортваецца апавяданне. Канчаецца яно заарыштаваннем гэтых злачынцаў і выхадам Галіны на вольны жыццёвы шлях.

Сюжэт, як бачым, даволі складаны, а прыгодніцкае развіццё фэбулы зноў такі надае твору значную цікавасць і вартасць.

Але ўсё-ж гэта апавяданне для сэрыі—«Мастацкае слова—масам» ня мае значнае ідэае вартасці, і яго варты было-б замяніць творам з большай сацыяльна-элясавай актуальнасцю на сёняшні дзень.

Значнымі недахопамі зьмешчаных у гэтым зборніку апавяданняў зьяўляецца тое, што аўтар часта зьбіваецца з мастацкага паказу на голую публіцыстыку і, па-другое, неапрацаванасць мовы, якая ў Мурашкі даволі цяжкая і непазротлівая для мастацкага ўспрымання і засьмечана безьліччу русізмаў, і цэлымі зрусіфікаванымі зваротамі.

Гэтых недахопаў Р. Мурашкі ў процесе свае далейшае творчае працы неабходна ўнікаць. Гэта неабходнасьць набывае тым большую значнасьць яшчэ тым, што Р. Мурашка, бясспрэчна, здольны пісьменьнік з шырокім творчым дыпазонам, глыбокім шырачэзным полем творчага зроку і сьветапоглядам, ён умее даць твор з складана-развітай фэбулай, шырокі мастацкі паказ рэчаіснасьці.

І яшчэ адна перасьцярога—не ўганяцца да ўпаду прыгодніцтвам, бо ўсё мае вартасць ў пэўнай меры і да пэўнай мяжы, а ў Р. Мурашкі часта прыгодніцкая фэбуля як-бы засланыя сабою, зацямняе сапраўдную рэчаіснасьць, яе сацыяльны твар; а менавіта ёй, яе рэалістычнаму паказу павінна аддавацца перавага ў мастацкім творы.

Пару слоў пра тэхніку выдання. У ваюшні час Белдзяржвыдавецтва наогул пачало надзвычайна неахайна адносіцца да сваіх выданняў. Гэта асабліва дае ведаць у справе выдання мастацкае літаратуры. Сэрыя «Мастацкае слова—масам» выдаецца на самай горшай паперы, з самымі горшымі вокладкамі і г. д. Але яшчэ горш, калі ў самым тэксце твораў часта па неахайнасьці, з-за наплявацельскіх адносін да працы стыльрэдактароў і іншых работнікаў дапускаюцца гэтакія ляпусы, як і з рэцэнзуемай намі кнігай. На вокладцы зборніку Р. Мурашкі—«Прыгранічны манастыр»—стаіць заместа Р. (ініцыялу імя—«Рыгор») Мурашка—М. Мурашка. Добра яшчэ, што хоць не да

думаліся «паважаныя «дзядзі» з Белдзяржвыдавецтва і друкарні і само прызвішча аўтара змяніць, змяніўшы яго якім-небудзь іншым «по усмотрению» выдаўцоў.

Такой безадказнасці ў працы Белдзяржвыдавецтва і яе друкарні мы павінны аб'явіць самую рашучую барацьбу, бо, чаго добрага, «даўшы іх рукам волю», «мудрагельствы» іх пойдучы і далей. Па ўсіх спробах «спасылкі» Белдзяржвыдавецтва на аб'ектыўныя ўмовы і тэмпы, неабходна біць, бо задача выканання промфінплану мае на мэце ня толькі колькасны бок, а і якасны.

Ул. Сядура.

А. Головки. Бур'ян. Аповесць. Пераклад з украінскае мовы БДВ. Менск 1929. Стар. 215. Тыраж 3000. Цана 1 руб. 35 коп.

З братняй украінскай літаратурай беларускі чытач крыху знаёмы па тых перакладах, што змяшчаліся ў беларускіх часопісах, выходзілі паасобнымі невялікімі кніжачкамі. «Бур'ян» — першы буйны твор, выдадзены ў асобным выданні на беларускай мове.

Аўтар аповесці, сялянскі пісьменьнік Украіны, належыць да згуртавання «Плуг». Ён набыў шырокую вядомасць сярод чытачоў, маляўніча падаўшы ў сваіх творах эпізоды клясавага змагання на вёсцы. Асабліва вядома ягоная аповесць, якая ўдала абрана для перакладу на беларускую мову.

На вёску звяртаецца дэмабілізаваны чырвонаармеец, былы партызан Давід. Тут ён даведаўся, што сельсавет тэрорызаваны бандытамі, якія сталі на чале ўлады, або блізкімі да прадстаўнікоў яе. За адно з бандытамі і кулакамі і старшыня с/с, — былы партызан, партыец Мацюха, які ажаніўся на дачцы кулака. Давід згуртоўвае вакол сябе лепшую частку вёскі — бядняцтва, распачынае барацьбу з бандытамі, што абсталіваліся ў сельсавеце. Ён піша карэспандэнцыі ў газеты. Ворагі парашылі выдавіць Давіда з свайго шляху, яны абвінавачваюць яго ў аб-

рабаванні коопэратыву, арыштоўваюць, звяверкі збіваюць, намерваюцца застрэліць пры перапраўцы ў горад. Тут Давіда і арыштаваных з ім выратоўвае атрад ДПУ, які выкліканы Давыдавай каханкай Зінкай.

Вось сюжэт аповесці. Аповесць паказвае глыбокае ведальне аўтарам вёскі: тыпы, паказаныя ім, натуральныя, пераkanaўчыя. Цікава пабудованая фабула захопляе чытача, трымае яго ў напружанні. Чытач разам з аўтарам і яго героямі перажывае ўсе перыпетыі змагання, ён спалучасца з позытыўнымі тыпамі аповесці, нібы сам удзельнічае ў барацьбе з негатыўнымі. Такі эмоцыйнальны ўплыў можа мець толькі высока мастацкі твор. І «Бур'ян» менавіта такі і ёсць.

Аднак, твор не пазбаўлены хібаў. Адказным момантам у агульнай ідэі твору зьяўляецца арганізацыя калектыву, чытач гэтага ня бачыць, ён чуе ад сябра Давыдава, што запісалася столькі-та, казат і гэтак і так. Выпадае значная аргументацыя, аўтар захаваў яе за кулісы. Паўны немалазначны зрыў. Капчатак аповесці скалечаны, дзея ідзе з кінематографічнай хуткасцю (але не дынамічнасцю), усё выходзіць як «па картах» — Давыда выратоўваюць, пры чым гэта абумоўлена выпадковасцю.

Гэта мала пераканальна. А дзе-ж позытыўныя сілы вёскі? Яны стушаваны...

Головки бязумоўна рэалісты. Але рэалізм ягоны мае сымбалічныя плямы, якія мяжуюць амаль з містыцызмам. Так, на ход дзеі маюць значны ўплыў нейкія «вешніе» сны герояў. Гэта памылка Головки, якая ўносіць у агульную ўстаноўку твору прыкры дысбаланс.

Наколькі можна меркаваць па перакладу, мова Головки сакоўная і багатая. Мусяць перакладчык удала выканаў сваю працу, калі твор не паказвае шурпатасцяў на беларускай мове (орыгіналу мы ня бачылі).

Будзем спадзявацца, што пераклады буйных твораў з украінскае мовы не абмяжуюцца адным толькі «Бур'янам».

Хв. Шынклер.

Наши достижения. Штомесячны часопіс пад рэдакцыяй М. Горкага. Масква 1930 г. № № 1, 2, 3, 4, 5 і 6.

Пачынаючы другі год сваёй працы, рэдакцыя часопісу падкрэсьліла, што задачай часопісу зьяўляецца: «паказваць рабочай масе посьпехі яе працы ва ўсіх галінах будаўніцтва і ва ўсіх пунктах Саюзу Саветаў».

Гэтыя посьпехі рэдакцыя мае намер процістаўляць фактам адмоўнага характару, якія асвятляюцца самакрытыкай. Аднак, рэдакцыя ні ў якой ступені не пераменшвае ролі самакрытыкі, яна мяніла даваць ёй прыклады для параўнанняў і супастаўленьняў.

Неабходнасьць азнаямленьня з нашым сацыялістычным будаўніцтвам ва ўсіх ягоных дэталіх, ва ўсіх кутках краіны мае вялізарнае значэньне. Возьмем мы пабудову Туркэбу. Яна ў шмат разоў і па значэньню і па гэрэічнасьці яе будаўнічоў-працоўных перабольшвае многае з таго, што мы ведаем, пра што чытаем штодня ў газэтах. Але мала хто уяўляе сабе Туркэб, як ён ёсьць на справе. Возьмем яшчэ адзін прыклад. Мы часта гаворым: «мы будзем новыя і новыя Волхаўбуды». Аднак мала хто ведае і ўяўляе тое, што новыя, пабудаваныя пасьля Волхаўбуду, электрастанцыі значна магутнейшыя ад яго. Мала хто разумее, што слова «Волхаўбуд» стала тэрмінам росту, перамож, дасягненьняў. Словы разумець у канкрэтных межах разуменьня, ставяць без расчосу, «пот гребенку», розныя па магутнасьці аб'екты.

Мы прыводзім гэтыя прыклады для таго, каб яскравей падкрэсьліць ролю і значэньне такога выданьня, якое з месяцу ў месяц знаёміць нас з дасягненьнямі будаўніцтва сацыялізму, вядзе ў ногу з ім, не пакідае на застыглым уяўленьні таго, што стала ня дзіўным, а існуе ўжо як тэрмін. Нічога лепш не пераканае, не арганізуе псыхіку працоўнага, як веды дасягненьняў, уяўленьне велічы іх, адпаведная ацэнка. Вось у чым каштоўнасьць часопісу «Наши достижения».

І, трэба сказаць, часопіс удала і паспяхова выконвае сваю задачу. Нумар

часопісу яго чытач прачытае з большай зацікаўленасьцю, чымся любы «душеспатэльны» або прыгодніцкі роман. Тут гаворыць само жыцьцё, сьвежае сваёй новай, нябачанай маладосьцю, дзіўнае сваёй разумнай і навукова-абгрунтаванай дзёркасьцю, творчым энтузіязмам мільёнаў, што будуць соцыялізм. Кожны нумар забясьпечвае веды, прасьвятляе позірк на наўкоўле.

Рэдакцыя наступіла пачынае ўводзіць таматычную падборку матар'ялаў, што дае больш грунтоўныя і поўныя веды. Так, № 2 і 6 маюць пераважна матар'ялы бальшавіцкае вячэны. У № 2—нарысы аб тэхнічнай базе сельскага гаспадаркі—Трыктарбуд, савецкія комбайны, падагуленьне барацьбы за колгасы. У № 6—вынікі сьлёбы ў саўгасе «Гігант», шэраг нарысаў на тэму «Навука ў барацьбе за ўраджай». № 3 адводзіць значнае месца савецкай жанчыне. № 4 дае пізку нарысаў «Заваяваньне поўначы», якія разгортваюць перад чытачом пэрспэктывы аўлачаваньня і скарыстаньня багачыў далёкае поўначы, якія прыносяць паўночныя шлях у арытыцы. № 5 прысьвячаны ў большасьць сьвяту друку. Тут цікавыя нарысы аб газэце, кнізе, вытворчым прадзе друкаваньня. У кожным нумары месціцца багатая хроніка.

Нарысы ў сваёй большасьці напісаны жыва, уражальна, яны аснаджаны значным лікам fotografій. Амаль у кожным нумары чытач знайдзе нарыс, альбо артыкул Горкага, прысьвячаны самым надзённым тэмам, пададзены так ярка, як гэта можа рабіць бадай адзін Горкі.

Сёлета ўведзены і невялічкі літаратурны аддзел, у якім зьмяшчаюцца рэчы, якія ізноў-такі могуць характарызаваць нашы дасягненьні.

Да адзінай хібы часопісу трэба аднесці тое, што пра дасягненьні Савецкае Беларусі можна зрэдку прачытаць толькі сьціслую нататачку ў хроніцы.

Нарысаў пра Беларусь няма. Але тут мусіць віны літаратары і пісьменьнікі Беларусі. І гэтую хібу ім трэба безадкладна выправіць. У нас ёсьць вялікая картага ўвагі «Наших достижений».

Значэнне часопісу вялізарнейшае. І ён паспяхова працярабляе сабе шлях у шырокія масы працоўных, маючы цяпер ужо тыраж у 62500 экз. Гораца можна зычыць, каб ня малая частка гэтага тыражу прыпадала на Беларусь. «Наши достижения» дасканалы рэгіструюць перамогі нашага будаўніцтва ва ўсім СССР, пра іх трэба ведаць і працоўнаму Савецкае Беларусі.

Хв. Шынклер.

В. Саянов. Современные литературные группировки.—«Прибой». 1930 г. Старонкі 163—164.

Комуністычная партыя і ўся перадавая пролетарская грамадзкасць асабліва вялікую ўвагу аддае справе братняга супрацоўніцтва нацыянальнасцяў Савецкага Саюзу. Не апошнія месца ў гэтай увазе прыпадае на культурнае будаўніцтва, наогул, і на літаратуру, у прыватнасці. Вось чаму мы з асаблівай пільнасцю павінны сачыць за кожным друкаваным словам, што да пытання панкультуры, каб унікаць маючых месца памылак.

Расійскае выдавецтва «Прибой» выпусціла ў свет новую кніжку В. Саянова, праўдзівей гэта другое, але «**пераробленае і дапоўненае**», як заўважана на тытульным аркушы кніжкі, выданне. Кніжка Саянова надзвычайна каштоўная, і каштоўнасць яе менавіта ў тым, што надзвычай популярна, надзвычай проста аўтар расказвае аб пролетарскай літаратуры, аб асноўных дыскусійных баёх, аб групках расійскай сучаснай літаратуры.

Нам хочацца звярнуць увагу чытача на разьдзел «Краткие сведения о национальных литературах СССР». Разьдзел гэты складзены Н. Ружыцкім і носіць «характер информативный», «является справочным отделом книги».

Але інфармаваць таксама трэба спраўна, адказваючы за свае словы. У чым жа, таларышы, справа? На гэта запытаньне адкажам выняткамі з разьдзельчыку «Литература БССР»: «Одной из важнейших литературных групп Белоруссии

считается «Полымя». В группу входят революционные писатели и поэты различных возрастов и формальных установок. В «Полымя» находим белорусских классиков-поэтов—Я. Колоса и Я. Купалу, прозаика и поэта Ц. Гартного. Находим М. Чарота, едва ли не единственного пролетарского поэта Белоруссии (экономика страны определила крестьянский характер ее литературы; пролетариат, индустрия в Белоруссии родились не так давно). Увидим поэтов Александровича и Дударя, прозаика Зарецкого. Группа издает свой ежемесячный журнал под тем же названием «Полымя».

Прадмова да кніжкі датавана «Апрель 1930 год». І гэтая датыроўка кажа нам, што аўтар кніжкі ня ведае таго, аб чым ён піша. Казаць аб «главенствующей» ролі «Полымя», групы, якая палітычна і арганізацыйна амаль што памерла,—гэта небяспечная памылка аўтара.

Але давайце далей:

«Молодняк»—старейшее по времени образования (1923 г.) литературное объединение—неоднократно испытывал организационные кризисы. В настоящее время группа вошла в ВАПП (!? Б. М.), издает журнал».

Гэта цытата, на нашу думку, дастаткова выразна кажа аб «недобросовестности» аўтара інфармацыі. Відаць, што кніжка не перароблена, што адышоўшае «в лету» яшчэ «красуется» на старонках расійскіх кніжак. Далей не забываюць і пра «Литературно-мастакскую комуну» (ці вярта, т. Саянаў, яе рэстаўрыраваць?!). У інфармацыі адсутнічае жывая, пролетарская ўстаноўка. Аўтар ня ведае—можна гэта заявіць з упэўненасцю—літаратурнай рэчаіснасці нац. рэспублік. Падобная неразьбярыха пануе і ў інфармацыі пра ўкраінскую літаратуру.

— Мы накіроўваем увагу тав. Саянова на яго памылку, каб у далейшым ён змог выправіць яе. Ёнжэка дзёгцю салкавала бочку мёду... І гэта тым хутчэй, бо кніга напісана бліжкім нам пісьменнікам, таварышом па ВАПП'у. Трэба больш сур'ёзных адносін да сваёй працы.

Барыс Мінуліч.

Т. Кляшторны. «Ветразі». Зборнік вершаў. БДВ. Менск. 1930 г. Ст. 130. Цана 90 кап.

Да гэтага часу з-пад шыра моэты Т. Кляшторнага вышлі ў сьвет зборнікі: «Кляновія завеі» (1927 г.), «Сьветацёні» (1929 г.), затым ва «Узвышшы» за 1927 г. была надрукавана яго вядомая ўпадніцкая поэма «Калі асядае мунь»; толькі што вышаў з друку зборнік «Ветразі»; затым у 4-5 нумары «Узвышша» за 1930 г. надрукавана новая поэма, у якой аўтар імпенца паказаць калгаснае будаўніцтва, — «Палі загаманілі».

Мы ня ставім сабе мэтай аналізаваць усю творчасць поэты Т. Кляшторнага, адшукваць яе (творчасці) соцыялёгічны эквівалент (гэта зрабіць ў рэцэнзіі, бязумоўна, не магчыма), але мы хочам толькі зазначыць, што ўся творчая прадукцыя поэты, усе яго зборнікі, поэмы, вершы па сваёй псыхо-ідеалёгічнай накіраванасці вельмі шчыльна паміж сабою звязаны, што поэзія тав. Т. Кляшторнага, разам узятая, дае досыць поўны адбітак псыхо-ідеалёгіі пэўнай соцыяльнай групы.

Апошні зборнік «Ветразі» вельмі шчыльна звязан з агульнай творчасцю поэты, з агульнай яе накіраванасцю. Таму рэцэнзуючы зборнік «Ветразі», даючы яму ідеалёгічную ацэнку, мы будзем мець на ўвазе і іншыя творы поэты Т. Кляшторнага.

Усе настроі, якія прасякаюць вершы і поэмы рэцэнзуемага зборніка, камбінуюць адзін вобраз, вобраз чалавека, які падчас глыбляе ўсякі сэнс жыцця, губляе ўсякую зацікаўленасць жыццём, не знаходзіць у жыцці ніводнага месца, за што-б можна было ўхапіцца, чым бы можна было зацікавіцца. Вобраз гэтага чалавека разрывае ўсе тыя ніткі, якімі ён звязан з грамадзкім жыццём, спакойна. Бяз крыку апускаецца ў няведаную бязжыццёвую глыб і толькі праз некаторы час пачынае працягваць да жыцця некаторую зацікаўленасць, пачынае бачыць у жыцці нейкі сэнс, і тады ён з няўпэненасцю зноў выбіраецца

на бераг гэтай глыбі і шукае навакол абарваных канцоў, каб завязалі вузлы жыцця, каб зліцца з тым жыццём, якое так хутка імчыць чалавецтва ў лепшую будучыню. Але гэта толькі імкненні і мары. Зліцца цалкам з новым жыццём, зліцца з нашай імклівай уперад сучаснасцю, накіраваль свае сілы на перабудову старога жыцця, стаць у першых шэрагах для барацьбы за лепшую будучыню працоўных — гэта вобраз ня ў сілах. У яго няма упэўненасці ў перамогу працоўных, ён не зацікаўлен ператварэннем старога жыцця ў іншае. Гэта вобраз пад час толькі робіць спробу крыкнуць за новае жыццё, але яго крык так слаб, што на яго не аддаецца рэха і ён павісшае ў прасторах паветры, аглядаючыся на мінулае, на самаго сябе і ўперад на вагromнае новае.

Вобраз гэтага чалавека іранізуе кожны верш, кожную поэму поэты Т. Кляшторнага. Даволі поўным ён выступае і ў зборніку «Ветразі». У гэтым зборніку поэта часта зварочваецца да мінулага, да перажытага. Ён нэрвуецца і яго цікавіць:

«— Хто прыіх там быццам мумія?

Хто падпёр кяпуры дах?!

— «Чалзбек» і пень мінулага,
І бяскрайняя жуда...

— Што згубілі птахі дальнія—
Праўду, веру ці закон?!

— Мы шукаем косці даўняга
На руінах даўніх дзён».

Часта поэта зварочваецца ў глыбую старажытную вёску, у якой хоча найспірае спакой, хоча разгнаць сярод прыроды свой няведамы смутак, падбадзёрыць сваё анямеўшае сэрца, зажывіць яго раны. У поэме «Беларусь» поэта зварочваецца да старога дзеда і просіць яго, каб ён раскажаў яму пра мінулае:

«— Паслухай, дзядуля, прысядзем
пад клён,—

А ты раскажы аб мінулым.

Скажы, як у нашых палёх і гаёх

Зьвінелі варожыя кулі...».

Але і мінулае поэту не сумакоўвае. Поэта і тут ня можа разлучаць свайго суму. Яго ўсёроўна «нейчы сум, як во-

мень каласы, точынь сэрца». Для яго стала не зразумелай і вёска. Ён піяк ня можа цяпер распазнаць:

«Аб чым шумяць над возерам
бярозы?

Аб чым гавораць хвалі між
трысьця?

Ці гэта ноч і месяц пад гіпнозам?

Ці я пал хмелем мудрасьці
жыцьця?

Як разгадаць?!

А ўрэшце і ня варта

Канцоў прычын няведаных шукаць.

О, ня філѳаф я... і не на зорнай
варце,

Каб таямніцы сьвету вартаваць.

Не знайшоўшы сярод прыроды сабе спакою, поэта адхінаецца ад яе і зноў пападае на раздарожжа жыцьця. Ён на гэтым раздарожжы доўга вырашае, куды яму ісьці, на які шлях ступіць, дзе знайсці прытулак для жыцьця... і, нарэшце, адраіваецца ісьці па няведамаму шляху «у няведаных сьці».

«Сам пайду ў няведаных сьці,
У палон к няведамай пайду,
Каб ніхто на сьвеце ня прыкмеціў,
Не заўважыў ціхую хаду».

Прайшоўшы па няведамаму шляху, апусьціўшыся на дно жыцьця, адарваўшы сябе ад усяго, поэта старасца зноў падняцца і спрабаваць другі жыцьцёвы шлях. Ён накіроўвае сябе на шлях нашай сучаснасьці, яму хочацца заяняць пра сучаснае будаўніцтва.

Па гэтаму шляху поэта накіроўвае вобраз дзяўчыны—Праксэду, у якой таксама, як і ў поэты, няма жыцьцёвай пупавіны, таксама

«Загубіла доля пупавіну
Між абвалаў чорных і трывог...».

Але яна імкнецца сабе пупавіну найсьці. Яна кажа, што: «Я хачу ў трагічную часіну хоць загінуць з Кімам на грудзёх». Разам жа з гэтым імкненьнем у яе «у душы,—бы ў кратары вулкана,—чалавек змагаецца і зьвер... Я люблю адважнага Сынціана, і мне дораг зараз афіцэр». Унутры ў яе адбываецца страшэнная барацьба. Пайсьці па новаму

шляху ёй неяк «страшна, яна ня можа гэтак вырашыць».

Часамі гэту страшэнную барацьбу са старым поэтам перамагае, хача гэта яму даецца з вялікай цяжкасьцю і не на доўга. Але ўсё-ж такі поэта даволі гучна заяўляе, што ён па новаму шляху ісьці ня можа, што

«Будаваць той храм патрапім мы,
Дзе пад сонцам сінявым
Мільёны новых трактараў
Запяюць жалезны гімн».

Поэта бачыць вялікі размах новага жыцьця, бачыць новую ясныю, яго краінае «гром і пажар рэвалюцыі».

«Ад Эўропы, Кітаю да Турцыі
Гэта раха стралы пярэня,
Гэта гром і пажар рэвалюцыі,
Летаход, будаўніцтва, ясна,
Гэта тое магутнае, новае,
Гэта новых падзей уладар...».

Але як поэта ні імкнецца зьліцца з новым жыцьцём, кінуцца ў «пажар рэвалюцыі», аддацца ўладару новых падзей, ён зрабіць гэта ня ў сьлах. Ён гэта новае бачыць, яно дакранаецца да яго «сваімі крыльямі», шукае сваім полымем, але разабрацца ў гэтым усім ён ня можа. Для яго гэта зьяўляецца складанай загадкай, няяснай пудывінай.

Поэта, не атрымаўшы адказу ад новага жыцьця, не разабраўшыся ў яго дынаміцы, зноў ставіць перад сабою пытаньне, што рабіць яму далей, зноў губляе пупавіну жыцьця. Ён праз вусны сваёй каханай Параксэды заяўляе:

«Што рабіць?!

Аб шчасьці я ня мару:
Абарваны далёныя шляхі...».

Поэта ня ведае, куды яму накіравацца, дзе адшукаць сабе жыцьця, чым жыць.

«Што любіць?
Аб чым панікадаваць?...
Мо' і жыць ня трэба і ня варта?
Мо' ня варта сэрца надрываць?»

Поэта, не знайшоўшы сэнсу ў жыцьці, згубіўшы жыцьцёвую пупавіну, ставіць пытаньне, ці варта жыць, ставіць пы-

таньне, ці варта змагацца за жыццё, ці варта быць нават поэтам. Ён зноў хвалюецца, зноў нэрвуецца:

«Я усхваляваны чагосьці,
Чамусьці сэрца гэтак ные?
Ці па далёкай маладосці?
Ці над памылкамі сваімі?».

Поэта ніяк ня можа адказаць сабе на гэтыя пытанні, ня гледзячы на тое, што

«Жыццё вакол цяча з імпэтам,—
Жыццё ня можа плыць іначай»

Ён кажа:

«Ці варта сёння быць поэтай?
Ці варта лірыкай займацца?
Я штодзень думаю аб гэтым.
Ці не страшэнная памылка
У час вяліка будаўніцтва
На леры лірніку пілікаць
І з леры гэнае карміцца?»

Зноў раздарожжа, зноў згублена мэта жыцця. Спрабаваўшы ісьці па некалькіх шляхах, пабыўшы ў горадзе, паспрабаваўшы гарадзкое жыццё, перапалохаўшыся яго шуму, poeta зноў паварочваецца да любімай вёскі. Бурлівае гарадзкое жыццё, шпаркае будаўніцтва ня вылучылі поэту, не разгадалі яго невыдамага суму, у яго зноў імкненьне ў палі...

«Сумна тут, у мурох, да адчаю.
Здэнца просіцца сэрца ў палі,
Дзе вясна залатымі ключамі
Адмыкае таемнасьць зямлі».

У поэты цяга назад, зноў цяга да перажытага. Ён сам сябе стараецца разьіясняць, стараецца пацешыць мінулымі днямі, бярозамі, вясной.

«Ня журыся, таварыш Кляшторны,
Ня рыдай аб далёкай вясне,
Ня рыдай...
Там пад месяцам ледзе,
Дзе склікаюцца тайны начэй,
У гаі беларускую «лэдзі»
Аклікае поэт—салавей.
І яшчэ—векавая бяроза
Лепш умее каханьне дарыць...
Ты прыпомніш юнацкія кросы,
Ты прыпомніш далёкія дні»

Вось гэты блукаючы вобраз, які не знаходзіць месца ў нашай рэчаіснасьці,

які часта выходзіць за межы яе, якога не здавальняе жыццё наогул: не здавальняюць мury, не здавальняе прырода, чужая бязьдзейнасьць, блуканьне—характэрным зьяўляецца для ўсёй творчасьці поэты Т. Кляшторнага і асабліва для рэцэнзуемага зборніку «Ветразі».

Гэты вобраз ёсьць адбітак псых-ідеалёгіі тэй часткі сялянства, якая ня ўсілах была ўспрыняць ідэі Кастрычнікавай рэвалюцыі, якая не змагла зьмірыцца з высунутай рэвалюцыяй новай грамадзкай формай жыцця. Гэты пласт сялянства ня ў сілах быў пераламаць свае індывідуалістычныя погляды і ўласьцікія тэндэнцыі, ён разьбіўся аб соцыялістычныя тэндэнцыі, аб соцыялістычную форму грамадзкай гаспадаркі, якую высунула Кастрычнікавая рэвалюцыя.

Разьбіўшыся аб новае жыццё, адчуваючы, што стары ўклад жыцця ўступае месца новаму, і не зразумеўшы дынамікі гэтага новага жыцця, гэты пласт сялянства ўпадае ў пэсымізм, губляе пучывіну жыцця, губляе сэнс яго. Ён (гэты пласт сялянства) кідаецца на розныя шляхі, але нідае не атрымоўвае сабе адказу, нідзе не знаходзіць сэнсу жыцця і тады ставіць перад сабой пытаньне:

«Мо' і жыць ня трэба і ня варта?

Мо' ня варта сэрца надрываць?»

Псых-ідеалёгію вась гэтага пласту сялянства поэта Т. Кляшторны ў сваёй творчасьці выявіў ў дастатковай паўнаце.

Усе кампаньенты яго творчасьці цалком накіраваны менавіта на выяўленьне вась гэтай псых-ідеалёгіі, гэтых соцыяльных поглядаў.

Калі прасачыць яго параўнаньні, яго эпітэты, мэтафары, слоўны матэрыял, то яны палком кампануюць з агульнай накіраванасьцю ўсяе творчасьці поэты, яны знаходзяцца ў цесным адзінстве і накіраваны на адну мэту. Яго эпітэты, мэтафары, параўнаньні гучаць разьдзіраючым нугро сумам, ледзяным холадам, нявызначаным настроем, атручанай бядой.

Вельмі цяжка сустрэць з надрукаваных твораў поэты Т. Кляшторнага, у якіх бы чытач ня сустрэў падобны да такіх параўнаньняў, мэтафар і эпітэтаў як: «наліў жанчыне віна і атруты», «чорнай магіла», «бяду разбаўлялі атрутай», «халодная сьмерць», «павісла тутга», «белая здань», «журацца сосны», «пануры дах», «бяскрайняя жуда», «чорная спадчына», «чорныя сьляды», «сьцежкай чорнаю», «плачуць клёны», «атруцім жалёбу», «чарной іад сажы», «халодны колыт на вуліцы пустой аледзянеў», «стомленая ціш», «чорнае паліцы», «глухое неба», «як труна», «аледзяная чорная расою» і г. д.

З мастацкага пункту гледжаньня мы можам разглядаць поэту Т. Кляшторнага, як здольнага мастака, які шчыра паказаў нутро гэтай сацыяльнай групы, якая вызначыла самога поэту.

Куды накіруецца ў далейшым творчы вобраз поэты, тадаць цяжка. Магчыма гэты вобраз павойму сальцеца з на-

шай сёньняшняй рэчаіснасьцю, магчыма ён з затоеным нутром, з невядомым сумам будзе блукаць і далей, а магчыма ён актыўна будзе імкнуцца да мінулага. Аб далейшым яго шляху пакажа далейшая творчасць поэты. Зараз жа мы можам сказаць, што творчасць Т. Кляшторнага, а ў прыватнасьці яго апошні рацэнзуемы зборнік «Ветразі», зьяўляецца ў поўнай меры шкодным для нашай сучаснасьці. Тыя пэсымістычныя настроі, тыя недаверлівыя ідэі да нашага шпаркага сацыялістычнага будаўніцтва, якія выяўляюцца ў гэтым зборніку, ніякім чынам не саўпадаюць з ідэямі рабочае клясы, з ідэямі ўсіх працоўных наогул.

Творчасць Т. Кляшторнага (паўтараем) мае толькі тую каштоўнасьць, што яна зьяўляецца досыць поўным матэрыялам для вывучэньня псыхіалягіі паўнай сацыяльнай групы сялянства.

С. Куціні

падпісвайцеся на 1930 г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ,
ГРАМАДЗКА - ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДАННЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Письменнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйных кні-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газетных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобнага нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“

зьяўляецца баявой часопісцю ў барацьбе за пролетар-скую літаратуру.

„МАЛАДНЯК“

на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаннямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варажымі праявамі ў літаратуры.

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе дасць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, апавесці, апавяданні, поэмы, вершы, драматычныя творы).

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаннях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненняў беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

„МАЛАДНЯК“

будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

У „МАЛАДНЯКУ“

будзе давацца багаты аддзел бібліяграфіі і хронікі, культурнага жыцця як БССР, гэтак і іншых рэспублік.

У часопісі бяруць удзел лепшыя сілы пролетарскай літаратуры і марксысцкай крытыкі

У 1930 ГОДЗЕ ЁЎ СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАЎ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапенка З., Арманскі Б., Бандарына З., Барашка І., Баранаў С., Бобрык Я., Броўка П., Будзіскі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бядуля З., Выкавец М. (Харкаў), Бэнда Л., Вазьны Я., Вансоўскі, Вечар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская П., Галавач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дунец, Друскоўскі. Дыла Я., Ефімаў П. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гартны), Замбржыцкі С., Званак А., Івашын Я., Ігнатоўскі Ус. проф., Каваль В., Канакоцін О., Карак Ул. (Харкаў), Касцяровіч М., Коваленка Б. (Кіеў), Колас Я., Кулік І. (Харкаў), Кулаза Я., Кучар А., Ліманаўскі Я., Ліхадзіўскі С., Лынькоў М., Лявонны Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масенко Т. (Харкаў), Мінітэнка І. (Харкаў), Мікуліч Б., Моркаўка А., Мурашка Р., Пекрашэвіч Ал., Пікаловіч М., Нёманскі Я., Палаўнік І., Пракунас А. Бр. (Масква), Прыбыткоўскі У., Пфляўмбаўм Е., Салагуб А., Селіванаўскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Сташэўскі В., Сяньковіч А., Сякерская Я., Таўбін Ю., Траецкі А., Туніловіч Я., Усёнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадыка Ул., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсік С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шушкewіч С., Шчакаціхін М. ды інш.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клубная бібліятэка, чырвоны куток фабрыкі і заводу, вардом, хата-чытальня, школа, літгурток—павінны выісаць часопісь „МАЛАДНЯК“.

Рабочы, селянін, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаннямі літаратуры і мастацтва, выісвайце і чытайце часопісь „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопісь будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 10 аркушах.

Падпіску можна пасылаць у Вых-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом пісьменьніка“, рэдакцыі „Маладняк“—тэл. № 877.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
3 руб.	1 р. 60 к.	90 кап.	30 кап.

Падпіска прымаецца: ва ўсіх паштовых аддзяленнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзяленнямі „Правда“ і спецыяльнымі ўпавнаважан. Вых. „Чырвоная Зьмена“.